

8.

B 56

KELETÁZSIAI UTAZÁS.

IRTA

~~2954~~ BERNÁTH GÉZA.

~~242~~ H
242

~~2977~~ / ~~2093~~

1962 AUG =

1963 JAN

~~7972~~

PEST.

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMDÁJÁBAN.

1873. •

1965 AUG - 2

1967 AUG - 2

POSTÁS KÖZPONTI MŰTUDÓTTALAK
KÖNYVTÁRA

4803

BÁRÓ

ORCZY BÉLA

Ő MÉLTÓSÁGÁNAK,

LEGKITÜNÖBB TISZTELETEM

JELÉÜL.

807594

827
DV
OSZK
KÖNYVELOSTÓ
FŐLŐPÉLDÁNY

Többszöri elhalasztás után october 6-kára lön kitűzve a kelet-ázsiai expeditio elindulása. Bécsből october 3-án Triestbe indultam, hogy néhány napom legyen, málhám és az utazásra szükséges tárgyait behajózására. De mint eddig már több ízben történt, az indulás most is újra elhalasztatott. A hajó-legénység részére szükséges élelmi- és egyéb szerek megérkezését levén kénytelenek várni, a még rövid napokra is unalmas triesti időzést úgy véltem legcélszerűbben kikerülhetőnek, hogy átrándultam Velencébe, honnét vissza térve végre mint bizonyosat adták tudunkra, hogy October 18-dika türelmetlenségünknek véget szakít, és e napon korán reggel utra fogunk indulni. Málhám behajózását elvégezvén, másfél öl hosszú és 7 láb széles cabinemben igyekeztem magamat oly otthonosan berendezni, a mint ezt a hely szűke s általában a helyzet szokatlansága engedte.

A követség és a consulates személyzete részére a „Donau“ fregatton rendezték be a cabineket; mindenki külön cabint kapott saját használatára, és tekintve a hadi hajókon uralkodó szigorú rendszabályokat, mondhatni, hogy tág tér nyílt kinek-kinek saját felelősségére úgy rendezni be azt, a mint jónak látta.

October 18-kán, kevéssel 8 óra előtt, a horgonyt felhúzták és elindultunk, minden ünnepélyes czerimóniák és

üdv-lövések nélkül, egyedül a Schwarzenberg fregatte matrózai, kik az árboczokon voltak felállítva, vettek tőlünk bucsút, tisztelgés jeléül háromszoros hurrah-t kiáltva.

Tökéletes szélszélben mentünk ki a kikötőből, és mondhatom, hogy a lassuság, melylyel haladtunk, nem tartott lépést türelmetlenségünkkel és a jövőre nézve e tekintetben nem valami vérmes reményekre jogosított. Az expeditio két hajója a „Donau“ fregatte, és „Friedrich“ corvette, mely utóbbin a kereskedelmi tudósító urak voltak elhelyezve, mint vitorlás hajók lettek építve s később gőzöskké átalakítva, de — tekintve a hajók térfogatát, oly gyenge gépekkel láttattak el, hogy — mint utazásunk folyama alatt keserűen kelle tapasztalnunk, — a legjobb esetben 7 tengeri mértföldet tettek óránként, gyenge ellenkező széllel alig hármát-négyet, erősebb széllel pedig semmit sem; még örülnünk kelle, ha vissza felé nem mentünk.

Oct. 18. és 19-én az időt tekintve: minden jól ment, természetesen a közönség egy része nem igen jól érezte magát, mint ez majdnem elkerülhetlen dolog azoknál, kik először mennek tengerre. De harmadnapra Triestből történt elindulásunk után, erős déli ellenkező szél támadt, és csakhamar meggyőződünk a gép gyenge tehetségéről; alig egy tengeri mértföldet tettünk óránként, sőt a szél erősebb kezdvén lenni, a gép működését végkép megszüntették és a szél ellen lavirozni kezdettünk. Kinek alkalmá volt ilyesmit tapasztalni, az tudja, hogy az ily tisztán maritim rendszabályok mily kevésbé emelik kedély hangulatát annak, ki nem érezvén túlságos érdekeltséget az egyes vitorlálkai manoeuvrek iránt, minden kívánsága oda öszpontosul, hogy minél előbb a kitűzött célhoz érhessen.

Én is azon kevés szerencsések egyike levén, kiket a tengeri betegség megkimélt, bő alkalmam nyílt ennek tragikomikus epizódjait a kevésbé szerencséseken észlelhetni.

Miután a szél — technikailag szólva — 8 fokot ért el, mit mi a szárazon egyszerűen viharnak nevezünk, a folytonos ide-oda hányás miatt sem járni, sem egy helyben állani a szó szoros értelmében nem lehetett, még fogózkodva is igen ovatosan lehetett csak tovább jutni, nehogy az ember a hajó ellenkező oldalával kellemetlen, de elmaradhatlan összeütközésbe jöjjön. Az ily 8 fok erős szélnek elkerülhetlen következménye rendszeren az, hogy alvásról vagy bárminő test- és lélek-erősítő pihenésről szó sem lehet; a hajó gerendáinak folytonos ropogása, a habok által okozott erős lökések, melyek a hajó oldalait benyomással fenyegetik, ilyenmire még csak gondolni sem engedik a szerencsétlen utazót. A folytonosan törő üveg és porcellán-tányérok zöreje alapos aggodalmakat keltett bennem saját törékeny holmiaim sorsa iránt, s folyvást ijesztő rémként lebegett szemeim előtt egyik utitársam sorsa, kinek a vizes korsó a fején tört szét. Ilyen intermezzóknak az ember minden pillanatban ki van téve, mi talán változatosabbá, de semmi esetre sem kellemesebbé teszi az utazási időt.

Reggelre cabinemben a víz lábnyi magasságu volt és akarva nem akarva láb fürdőt kellett vennem. De nagy része utitársaimnak nem ily könnyű szerrel huzta ki az éjjelt, mert cabinjaik tetején és oldalain a szurok, mely a gerendák hézagait betölti, a folytonos rázásoknak engedvén, a víz a nyílásokon beszivárgott és ágyaikban folytonos zuhanyozásnak voltak kitéve. A kellemetlen időjárás miatt hajón némi sérüléseket szenvedett, melyeknek kijavitása végett Castelnovo-nál a dalmát-partokon horgonyt vetettünk.

Rögtön siettünk a száraz földre, hogy a több napi hajózás által eltörődött testünknek új erőt szerezzünk, azonban itt, messzire a tenger-parttól, nem bátorságos sétákat tenni, mert ez a lovagias morlák nép az enyém és tiéd közti különbséget nem igen ismeri: minket értesítettek erről a ha-

jón és tanácsosnak tartottuk az intést követni. Egy szerény korcsmában gyültünk tehát a parton össze. Nem tudom, hogy mások mint érezték magukat, de úgy gondolom, nem járok messze a valóságtól, ha azt állítom, hogy a társaság nagy része igen örült, hogy száraz földön lehetett.

Az okozott károk kijavitása és a szén-berakodás több napot vőn igénybe, mely időt felhasználni óhajtvá, az innét néhány órára eső Cattaróba rándultam, felfogadván e célra egy nagy csónakot, négy evezőssel. A cattarói tenger-öböl magas, kopár sziklakkal van körülvéve, helyenként a sziklák alján olajfa-ültetvényekkel; egyes részeit ez öbölnek az övedző sziklák annyira bezárják, hogy az utazó azt hiszi, hogy a tenger-öböl ott már véget ért, de kellemesen csalódik, mert csakhamar szebbnél szebb látvány terül el szemei előtt; különösen Perasto fekvése festői; mellesleg mondvá, ez egyike a legkiválóbb rabló-fészkeknek, melyekben a Bocca di Cattaro felette bővölködik. Perasto egy kopár szikla aljában közvetlen a tenger mellett nyúlik el, s a falu kellemes oázt képez e szép, de vad tájék közepében. Cattaróhoz közel egy félig felépült templomn akadt meg szemem; az egyik evezős, hozzá intézett kérdésemre: „mért nem fejezik be a templom építését?“ azt válaszolta, hogy több év előtt négy munkás az állványról leesvén, életét veszté s a nép közt ennek folytán támadt babona miatt nem lehet az építéshez munkást kapni. Cattaróba érkezve, a kapott utasításokhoz képest, el kezdtük a vendéglőt keresni, de az egész kis fészket össze járva sem birtunk ráakadni, mi közben a kíváncsiak csoportja úgy megnőtt körülünk, hogy az egész város velünk kereste a vendéglőt. Oka ezen kevéssé irigylendő feltűnésünknek az volt, hogy egyik társam plaidjétsót szokás szerint maga körül csavarta, mi a lakosok figyelmét — úgy hiszem -- főleg azért vonta magára, mert ők rongyos pokróczaikat csak nyakukba vetik; bármint legyen

is azonban a dolog, a polgárság részvéte korántsem volt kellemes — mihez járult még az is, hogy evezőseink, kik fegyvereinket és kisebb uti málháinkat vitték, sokkal inkább hasonlítottak rablókhoz, mint békeséges üzlettel foglalkozó polgárokhoz. Végre sok futkosás után megtaláltuk az ugynevezett fogadót. Alig értünk fel szobáinkba, rögtön ott termett a városi hatóság küldöttje, ki és mi létünk felől tudakozódni; mi legnagyobb meglepedésünket fejeztük ki a rendőrség ily nagy mérvű figyelme felett és igyekeztünk a rendőrség előzékenységét, személyünk felől közlött kimerítő tudósításokkal viszonzni. Hogy mennyire csalatkozhattak várakozásukban, midőn bennünk orosz emissariusok helyett cs. és k. touristákra találtak, azt nem tudom, de minden esetre jól esett tapasztalni, hogy mily éber közegek kezében van az állam és a közbiztonság sorsa.

Másnap reggel a szakadó eső miatt Montenegróba tervezett kirándulásunkkal fel kelle hagyni, s beérni azzal, hogy 10 óra felé — az eső szünni kezdvén — a város megnézésére indultunk. Cattaró a róla nevezett öböl végső sarkán fekszik, s eredeti szláv elnevezése (Cottori) a velenceiek által, kiknek egész a múlt század végeig birtokában volt, olaszosított Cattaróra.

Fallal és kapukkal lévén körül véve a Montenegroiak becsapásai ellen, még vár minőségre is igényt tarthat, főkép miután a körül fekvő hegyek tetején két erősség által védelmeztetik. Cettinjébe, a montenegrói fejedelemség főhelyére szándékolt kirándulásunk ezuttal elmaradt; mit különben nem sok okunk volt megbánni, mert heti bazár napja lévén, jól tudtuk, hogy erre bő számmal jelennek meg a nemes hegyi-lakók, kik mind kinézésükre, mind lényegükre nézve valóságos rablók. Közülök soknak, kik rémséges hőstetteket vittek végbe a békeséges török lakosság ellen, fényképei a cattaró-i kirakatokban láthatók; egyik 40,

másik 60 törököt ölt meg stb. Mintegy három-négyszáz ily hős jött a vásárra, mely a város kapuin kívül, egy szabad téren tartatik. A városba fegyveresen bemenni tiltva van nekik, ők pedig, mintsem fegyvereiktől rövid időre is megváljanak, inkább a városon kívül tanyáznak, mi által a város lakói minden tekintetben csak nyerne.

A montenegróiak mindegyike egy egész arsenált hord magával, hátán egy hosszú, kovás, egy csövű fegyver, széles övében 3—4 kovás pisztoly és ezen kívül egy-két tör, az elmaradhatlan handzsár stb. A férfiak leginkább juhok, kecskék és nyomorult tehenek eladásával foglalkoztak, míg a nők zöldséggel és burgonyával telt zsákokkal hátaikon teszik meg a roppant fáradságos és folytonosan kösziklák közt vezető utat a vásárhoz, lábaikon a kövek iránt kevés ellenállást tanúsító szőrpapucscsal. Ezen szerencsétlen asszonyok három-négy órai utat tesznek mázsányi teherrel hátaikon, míg a hősök egész kényesen és kényelmesen hajtják nyájukat. A házasság a montenegróiaknál nem ismert dolog, egy rossz tehénért vagy 5—6 kecskéért cserélnek vagy vesznek asszonyokat. Természetes azután, hogy a nők kinézése ezen alárendelt állásnak teljesen meg is felel.

Azon olasz, kinél mi Cattaroban szállásoltunk, birja Cettinjében az egyetlen vendéglőt. Ő a fejedelem szállítója és időzésünk alatt is narancsot és kalácsot szállított fel Cettinjébe. Az ő véd-szárnyai alatt mi is könnyű szerrel eljuthattunk volna oda, de nekem — megvallom — ennyi is tökéletesen elég volt Montenegroból, és siettem vissza Castelnuovoba.

Innét a Sutturina torkolatba, török területre tettem egy sétát. Itt az ut mellett olaj- és narancs-fák vannak ültetve, sőt néhány pálma-fát is látni. Az ausztriai kormány itt a török birtokon építtetett és tart fenn egy köz-

lekedési utat, melyen át Cattaro, Ragusával könnyebben érintkezhetik, mint a tengeren.

Néhány napi időzés után elhagytuk a dalmát partokat, Messina lévén kitüzött célunk, s a calabriai partok mellett hajózva el, érdekes kilátást élveztünk a szép, festői vidékre.

Messinában csak egy napig maradtunk, és így az idő rövidsége megakadályozta tervezett kirándulásomat az Aetnára. Egy a városban körültett kocsizás után meggyőződtem, hogy az itteni nép limonádében az idén szükségét nem fog szenvedni, oly temérdek narancs- és citrom-fa van a város körül, melyek nagy termést ígérnek. Jellemző a nagy mennyiségű citrom-fa mellett Messina lakosságánál az, hogy az egész városban egy fürdő sincs; sok keresés után mutattak ugyan egy helyet, hol fürdőt lehet venni, de ez inkább tyuk-ólhoz, mint más egyébhez hasonlított, és így fel kelle jó szándokkal hagyni.

A messinai kikötőből kiérve, a Stromboli tűzhányó sziget tiszteletünkre néhány rakétát eresztett fel. Sardinia szigetét elhagyva, az ellenkező erős szelek miatt Gibraltar helyett Carthagenába mentünk, hol a spanyol vám-hivatalnokok bennünket vésztegvár alá vettek, s daczára minden biztosításainknak és kéréseinknek, hogy saját maguk győződjenek meg, miszerint nincs beteg a hajón, csak annyit ígértek meg, hogy telegraphíroznak Madridba a kormány engedélyét kikérni, de 36 óráig senkit sem eresztettek ki a hajóról; végre megérkezett a provisorius kormány engedélye és megvallom, nagy örömet okozott, hogy partra szállhattam. Egyenesen orvosaink voltak okai e letartóztatásnak, miután Messinából nem hoztak magukkal egészségi bizonyítványokat; de volt is nekik mit hallgatni, míg az engedély meg nem érkezett.

Bármennyire igyekezni fogok is kerülni a hajón folyó élet egyes részleteinek leírását, és pedig részint azért, mert

ezek az abban részt nem vevőkre kevés érdekeltséggel bírhatnak, részint és főleg pedig azért, mert nem érzem magamat jogosultnak azokról a fátyolt fellebbenteni: mindazáltal egyes dolgokat még sem hagyhatok említetlenül, melyek nagy befolyással voltak arra, hogy a partra-lépést ünnepnapnak tekintettem.

Ki valaha hosszabb tengeri utat tett, tapasztalásból tudhatja annak egyhanguságát. A hajón az egyedüli időtöltés olvasásból és étkezésből áll, melyek közül az előbbi szellemi tápláléknak elegendő ugyan, de szerencsétlenségre az életnek más igényei is vannak, és ha az ember emez igények kielégítése céljából reggelire fekete kávé, két megromlott tojást, s melléje delicatest gyanánt úgynevezett „Schiffszwieback“ot kap, melyet néhányszor az asztal széléhez kell ütni, hogy széttörjék és ezután néhány perczig vízbe mártani, hogy megehető legyen; ily dolgok bizony egy cseppet sem emelik a hosszú tengeri ut gyönyöreit.

Mint említettem, a madridi kormánytól megérkezett az engedély a vesztegzár megszüntetésére, s miután még a hajón elhatároztuk volt, hogy Carthagenából — Spanyolország déli részét, vasuton beutazva — megyünk Gibraltarba: azonnal eme tervünk kiviteléhez fogtunk. Nekem némi jártasságom volt a spanyol pénznemek körül, miután néhány év előtt Spanyolország nagy részét beutaztam, és így a társaság engem bizott meg a közös cassa kezelésével. Közlelbi tudósítások nyérése végett a cs. és k. consulhoz mentünk, ki tudunkra adta, hogy semmi veszíteni való időnk nincs, mert a vonat déli 12 órakor indul, és csak ez az egy megy naponként. Pénzváltásra ő ajánlkozott, és meg kell vallani, hogy ezt nevezetes előnnyel vitte véghez saját zsebére nézve, a mennyiben minden angol aranyon 40 kr. nyereséget vett, mi minden esetre nagy előzékenység egy kormány megbizottjától ugyanazon kormány hivatalnokai irá-

nyában; de nem lévén időnk más, kevésbé barátságos egyéniséghez fordulni, elfogadtuk az ügynök ajánlatát, ki ha minden üzletében ily könnyű szerrel és ily arányban nyer, rövid időn okvetlenül millionair lehet.

Az utazásban Carthagenától Cordováig semmi említésre méltó esemény nem történt, kivéve azt, hogy a társaság sokáig nem tudta magát elhatározni, vajjon menjen-e Madridba, vagy ne, minek következtében San Juan de Alcazarnál, hol kocsiikat kelle változtatnunk, s hol három-négy vonat is volt, különböző irányban indulandó, a hányan csak voltunk, mindegyikünk más vonatba jutott. A spanyol vasutaknál szokásos rend mellett még a legnagyobb állomásokat sem szokták éjjel világítani, irányadó feliratokról, vonatvezetőkről szó sincs, s úgy látszik, azt tartják, hogy járjon utána kiki maga, hogy hová ül be. Végre nagy bajjal összehakerestük egymást, és miután csak a Cordova-Sevillai vonat maradt hátra, ebbe elhelyezkedtünk. Cordovához közel, Alcolea hidnál megy el a vasut, hol öt hét előtt Serrano, a királyi csapatok felett győzelmet nyert, minek folytán Izabella királyné és a Bourbonok elhagyták az országot, mely most el van árasztva a megbukott dynastia és kormány személyiségeire vonatkozó pamphletekkel és gúnyképekkel. Egy kissé kellemetlen intermezzo történt velünk egyik vasuti állomáson, hol t. i. egy doublon aranyat a cassánál visszaadtak, mint hamisat. Engem ez nem igen lepett meg, mert e tekintetben már saját káromra tapasztalatokat tettem volt előbbeni spanyolországi utazásom alkalmával, de társaim felette indignálódtak, főleg a consul eljárásán, ki oly drágán adta el hamis aranyait.

Cordovában a „Suisse“ hôtélbe szálltunk, melyet mint csinos, jól berendezett szállodát őszintén ajánlhatok minden utazónak, ki Cordovát meglátogatja, csak levelet ne adjon fel ott senki úgy, hogy a levéljegyre a pénzt külön kifizeti, mert

úgy járhat, mint én, hogy t. i. levele soha sem jut el rendeltetése helyére.

Hogy nincs gyakorlottságom a templomok leírásában, azt sehol inkább nem sajnálom, mint a cordovai mecset megnézése után; azért csak fölületesen merek ennek leírásába bele ereszkedni.

A mórok e remek művének belső boltozatát 860 márvány-oszlop tartja; az arab califák idejében 1200 ily oszlopa volt, — de Cordova visszafoglalásakor a mecsetet átváltották keresztény templommá, és pedig hallatlan barbarismussal. A boltozatot fehérre bemeszelték, s gyönyörű arabesk festéseit és faragványait semmivé téve, a mecset 18 bejáratát befalazták. V-ik Károly alatt a mecsetben egy cathedralet építettek, — mely a roppant kiterjedésű mecsetben majdnem elvész.

Ott, hol a vallási fanatismus megkímélte a rombolástól a mecsetet, az arabeskek és vésművek még most is gyönyörűek, az összeállítás pedig legfinomabb mű ízlésre, és az arabok előhaladt műveltségéről s nagy gazdagságáról tesz tanúbizonyságot. A mecset nagy udvarában valóságos elhagyatottság uralkodik; néhány rongyos koldús lézeng a kapuknál, minél a szemnek mindenestre kellemetesebb látványt nyújtanak a narancs-fák, melyekkel az udvar be van ültetve, s ott bólingatnak, megrakva izletes andalusiai narancsokkal.

Nem csupán a mecset udvara, de az egész város kihalt és elhagyatott; az utczákon semmi élet, a házak kapui, ablakai betéve, s nagy részök lakó nélkül. Cordova még inkább, mint Velenceze, sirathatja hajdani nagyságát.

Utczái és házai tiszták s többnyire emeletesek és mórstylben építvék; igen csinos, kertté alakított bejárással kis udvarral, mely rendesen márvánnyal vagy mozaikkal van kirakva.

A rómaiak uralmának egyik maradványa a hidfő a Guadalquivir-en, melynek alapja a rómaiaktól, felső része pedig az araboktól származik. E hiddal szemközt a város kapujának négy oszlopa közül három, állítólag szintén a rómaiak által építtetett.

Cordovának, mint minden spanyol városnak, meg van az elmaradhatlan Alamedá-ja, ez az egyetlen hely, hol némi életet látni.

Cordovából utazási célunk Granada volt; — de a vasutat csak Antequera-ig használhattuk; — itt, mint az angol mondaná „rather scarce“ reggeli után a megrendelt omnibusba helyezkedtünk el, de ez nem kis feladatnak mutatkozott, és csak ekkor értettük és méltányoltuk a fogadós előrelátását, ki a reggelit oly rövidre szabta. Az eső erősen kezdvén esni, mindnyájan a belső üléseken igyekeztünk helyet foglalni, mi nagy nehezen sikerült is, de oly szorosan ültünk egymás mellett, hogy heringeknek beillettünk volna. Nem csekély volt tehát bosszúságunk a fogadós iránt, kinél mi egy nagy, négy lovas társas kocsit rendeltünk meg, és ki nekünk e szűk, és még hozzá gyenge szerkezettel bíró kocsit adta, de már késő volt a bajon segíteni és meg kelle elégedni azzal a mi épen volt, jóllehet nem alaptalan aggodalmakkal néztünk a 12–14 óráig tartó és a folytonos esőzések által megromlott utak eshetőségei elé.

Midőn a spanyolok iránt nem legjobban hangolva utra akarunk indulni, két idegen spanyol egyén azon kívánságát fejezte ki, hogy vinnők el őket Losáig, mely a legelső vasut-állomás a granadai vonalon. Miután társaságunkból csak egy beszélt keveset spanyolul, jó soká tartott, míg megértettük kívánságukat, de a válasz annál gyorsabb volt és egy kategoricus nemben öszpontosult.

Mi azt hittük, hogy ezzel az ügy el van intézve, azonban mily nagy lőn csudálkozásunk, midőn két órai

kocsizás után leszállunk, hogy összezúzott tagjainkat kiegyenesítsük, és kiket látunk a kocsin ülni? — a mi két spanyolunkat. Ezen páratlan szemtelenség annyira meglepett bennünket, hogy szótlánul néztünk egymásra, de indignatiónk azután annál erősebben tört ki, és a mi keveset tudtunk a spanyol nyelv erősebb kifejezéseiből, azt bőven felhasználtuk; de gondolom, ezeket nem igen értették a hiányos hangsulyozás miatt, ámbár lehetetlen, hogy kéz mozdulatainkat és erélyes gesticulatióinkat mégis ne értették volna, melyek pedig azt fejezték ki, hogy ha rögtön le nem szállanak jó szántukból, majd mi megmutatjuk nekik az utat lefelé. Elég az hozzá: a mi spanyolaink eleinte úgy tettek, mintha nem is hallanák kevéssé barátságos figyelmeztetéseinket, de midőn látták, hogy mi evvel be nem érjük, elkezdtek mindketten egyszerre sebesen beszélni, a kocsisra mutogatván, melyből annyit megértettünk, hogy az biztatta fel őket.

A kocsissal e részbeni számadásunkat tanácsosabbnak tartottuk későbbre halasztani, nehogy valamely vízmosásba vagy meredek üregbe, melyek itt a Sierra Nevadá-ban egymást érik, bele döntsön. Hogy lelkiismerete e részben legkisebb nehézségeket sem támasztott volna, arról határozottan megvoltunk győződve, s ebbeli hitünket csak megerősíthette az, mit később tudtunk meg, hogy t. i. e jeles hidalgó a pápai zuávok között szolgált, így tehát minden elkövetett és még elkövetendő bűneinek bocsánatát előre megnyerte.

Este későn Alcidonába értünk, s az ut mellett közvetlenül tátongó számos meredek mélység, azon előrelátásunkat, hogy a kocsissal vizsályba ne elegyedjünk, fényesen igazolta. Egyhangulag el is határoztuk, hogy az éjjet itt töltjük, nehogy nemes fuvarosunknak, a kínálkozó szép alkalmak folytán, kedve jőjjön velünk a Nevada mélységeit meg-

ismertetni. Alig gyültünk össze a spanyol falusi vendéglő kandallójának jótékony tüze mellett, midőn fuvarosunk be-nyit — és kezd protestálni az ellen, hogy az éjet itt töltsük, mert, úgymond, az a két úr, ki velünk jött, tovább akar menni.

Ez már több volt, mint a mit eltűrhattünk, s azon hathatós kijelentésünkkel, hogy készek vagyunk inkább be-törni a fejeiket eme hivatlan vendégeknek, a pápai zouávot gyors visszavonulásra birtuk, miből azt következtettük, hogy erélyes fellépésünk némi benyomást tett reá. De azért nem hagyott fel tervével és rövid idő mulva újra visszajött, azzal akarván reánk ijeszteni, hogy ha a brigantik-nak hirül vi-szik, hogy az éjjel utasok háltak Alcidonán, holnap utunkat állják, s hogy ezen állításának némi nyomatékot adjon, elő huzott egy rossz, egy csöví rozsdás pisztolyt, melyet ő sa-ját becses személye védelmére mindig magával hord, de mi-után látta, hogy sem szavai, sem bizonyítványai nem bir-nak hatálylyal, kedvetlenül visszahuzódott.

A vacsora vigan folyt le, egy csinos fiatal leány szol-gálván az asztalnál, ki némileg értett francziául s a tol-mács szerepét vitte közöttünk és a háziak közt; de idegen nyelveni beszélgetésünk s a fiatal leánynyal üzött tréfáink sehogy sem tetszettek egy nagy, otromba kinézésű ficzkónak, ki nem tetszését főleg szemei meresztgetésével nyilvánította. Azon kérdésünkre, hogy ki legyen ő kelme, azt a választ nyertük, hogy a fogadósné fia, és mesterségére nézve fogorvos, mely felvilágosítás annyira váratlanúl lepett meg bennünket, hogy hangosan kacagni kezdettünk, mi valóban nem is volt csoda, miután a ficzkó épen oly kevésé nézett ki fogorvosnak, mint akár Toledó-i érseknek.

Természetesen kissé feltűnő volt előtte egyhangu ka-czágásunk, s midőn nyomára jött, hogy saját magas sze-

mélye a nevetés tárgya, mérgében megfeledkezett féltékenységről és ott hagyta a szobát.

Midőn este későn felmentünk megnézni szobáinkat, nekem, a többiektől elválva, külön lépcsőn kellett saját szobámhoz jutni, s később, midőn társaimhoz akarván menni, a sötét lépcsőn tapogatóztam s végre nagy bajjal a lépcső aljáig értem, kit látok a lépcső mellett nyíló ajtón kilépni? — a fogorvost, egy roppant baltával kezében, mely mindenestre jobban emberéhez illett, mint a foghuzás. Hirtelenében nem tudtam elhatározni, vajjon a nagy baltával, melyet kezében tartott, önmagába akart-e bátorságot önteni, vagy ezzel a gyilkos eszközzel támadólag fellépni; tekintve mégis határozatlan jellemű kibujását az ajtón, hol előbb a gyertyát, aztán a baltát, és legutoljára magát dugta ki, sokkal valószínűbbnek látszott előttem, hogy a defensiv álláspont birt a fogművésznél túlsúlylyal.

Megszólítván őt, hogy adná ide a gyertyát, abba nem nagy készséggel ugyan, de mindazáltal belé egyezett, és én minden további akadály nélkül, felkerestem társaimat, kikkel a fogorvos éjjeli megjelenésén sokat neveltünk.

Másnap kora reggel, miután fuvarosunk bosszúságát kialudta, ismét utnak indultunk. Meglehető hideg novemberi nap volt, a Sierra hegyeit hó takarta, s a tájék folytonosan szép változatossága egészen elfoglalta figyelmünket.

Tegnapi spanyolaink az éjjel lóháton tovább utazván, fuvarosunk velünk kezdett társalgásba bocsátkozni, s mikor azon kérdésére, hogy mi nemzetbeliek vagyunk? válaszoltunk, hogy magyarok; egész örömmel beszélé el, hogy mikor Rómában szolgált, mint botozott ő meg egy magyart, ki szintén a legionál szolgált, s mi meg voltunk győződve, hogy kétségen kívül nagy öröme szolgált volna e műtétet rajtunk is véghez vinni.

Társaságunk egyik tagjának képzelődését annyira fel-

csigázta, a kocsisnak a brigantikról való tegnapi beszéde, a vendéglőbeli fogorvos baltával való megjelenése, továbbá a két spanyol éjjeli tovább utazása, miszerint bizton meg volt győződve, hogy a rablók megfognak bennünket támadni, és hogy a kocsis, valamint a két spanyol is ezekhez tartoznak, midőn egy elhagyatott yad helyen, egy magánosan álló és kertes kinézésű ház mellett elhaladva, a kocsis a ház felé intetni és kiabálni kezdett, tökéletesen meg volt győződve, hogy már a rablók kezében vagyunk, és erősen sürgette, hogy tartsuk készen revolvereinket és fegyvereinket, hogy — ha már meg kell lenni — legalább drágán adjuk el életünket. — Ezen alap nélküli aggodalmai minden megnyugtatóink daczára is csak akkor csillapultak le, midőn a magános házból vízzel telt dézsákkal jött ki néhány szolga a lovak megitatása végett.

Lojába érkezve, mely festői szép fekvése mellett arról nevezetes, hogy Narvaez spanyol marschal és ismert pártvezér, itt született; rövid időzés után az indóházhoz settünk, s a vonattal — ha jól emlékezem — egy óra alatt Granadában voltunk.

A hétel ciceroné-je vezetése mellett azonnal Granada nevezetességeinek szemlélésére indultunk. Ezek közt okvetlenül legnevezetesebb az Alhambra, az arab califák palotája, s jóllehet hajdani kiterjedéséből és fényéből igen sokat elvesztett, egészen véve mégis valódi remek mű, és a régi arabok műizlése iránt a legnagyobb bámulatra gerjeszt.

Főleg az tűnik fel első látásra is, hogy mennyire értették az arabok, mint lehet életüket kellemessé tenni, úgy hogy még most is egészen másképpen érez az ember e művészet, izlés és pompa által gazdagon elhalmozott csarnokokban.

Az Alhambrának előbbeni roppant terjedelméből csak a nyári palota egy része, és a Serail van meg. Ezeken az

idő pusztításai könnyen kipótolhatók lennének, de a vandálizmus, mely itt is oly nagy mérvben éreztette romboló hatalmát, helyre pótolhatlan károkat okozott épen úgy, mint Cordovában.

Az arabeskek különféle színvegyületei, helyenként aranyozva, a képzelhető legmeglepőbb öszhangzatot mutatják, és a számos csarnokoknak, termeknek s az ezeket összekötő folyosóknak túlvilági fényt kölcsönöznek.

II. Izabella spanyol királyné bizonyos évi összeget utalványozott saját kincstárából az Alhambra egyes részeinek eredeti visszaállítására, minek folytán lehetséges megközelítő fogalmat szerezní arról, hogy milyen fény és gazdagság volt itt az arab califák korában.

A Serail fenn maradt részeiben igen érdekes a közös fürdőmedence, továbbá a Sultán és a Sultana fürdő termei, a Salle des deux soeurs, — így nevezve két nagy márvány-tábláról, a cour des lions, és azon terem, hol — mint a rege mondja — Boabdil, az utolsó arab califa 36 helytartóját ölette meg, mely vérengzés oka, a rege szerint, az egyik Sultána árulása volt, ki társnőjét bevádolta, hogy a califa iránti hűséget megszegve, az egyik helytartóval tilos viszonyban él. Boabdil összehívatta helytartóit, de egyiknek sem volt bátorsága a csábító szerepét bevallani, minek következtében a califa — hogy bizonyos legyen, miszerint bosszúja ki van elégítve és a csábítót a büntetés elérte — mind a 36 helytartót megölette, ugyanazon téremben, hol a kövön az állítólagos vérfoltok jelenleg is látszanak. Így van ez a rege és a cicerone szerint; én azonban az ilyen történelmi vérfoltokban nem igen szoktam hinni, s mindjárt a Gêrolsteini nagyhercegnő castellane-jának kettős borraivalóra emlékeztetnek. De a cicerone, — ki különben e nevet már csak azért is megérdemlette, mert egész hosszú sorát beszélte, vagy legalább értette a különböző nyelveknek — szentül állította, hogy mind ez így tör-

tént, és hogy ugyanezt Washington Irving is így írja le. Erre azután nem volt mit válaszolnunk, és vagy el kelle hinnünk, vagy szépen hallgatnunk.

V-ik Károly császár az Alhambrának nagy részét lerontatni parancsolta, s helyére egy be nem végzett, Amphiteatrum alakú épületet emeltetett; saját szavai szerint: szándoka volt megmutatni, hogy a keresztények művészete nem áll hátrább az arabokénál. Furcsa módja a megmutatásnak, a meglevő remek művet összerombolni, és ez által az össze hasonlítást lehetlenné tenni! Hagyta volna érintetlenül V-ik Károly császár az Alhambrát, s azért még építtethetett volna Amphiteatrumot, — mely különben be sincs végezve, részben azért, mert a pénz elfogyván az építéshez, Károly utóda, II. Fülöp, jobbnak látta az elkezdett művet nem folytatatni.

Az Alhambra előtti tornyon, mely eddig állam-foglyok börtönének használtatott, be van vésve kőtáblára az évszám, melyben Izabella és Ferdinánd győzelmes seregei Granadát elfoglalták, és az arabokat Spanyolországból kiűzték. — De ha az egyik Izabella királynőnek sikerült néhány száz év előtt az arabokat kiűzni az országból, alig hat hét előtt épen úgy sikerült a spanyoloknak a másik Izabella királynét kergetni el az országból. Most már tehát az arab califák és ezek szellemei meg vannak boszulva, s elégtételt nyertek, ha ugyan tudnak valamit a dologról.

Az arab califák nyári mulató helye, a Cheneralife, az Alhambrával szemközti hegyre volt építve, és függő kertek által az Alhambrával összekötve. Igen érdekesekek itt a kertnek egyes részei, melyek még eredeti alakjukban megmaradtak, vagy azokba vissza állítottak, de a régi fénynek és gazdagságnak itt már kevesebb nyomai láthatók.

Nagyszerű Granadában a Cathedrale, melynek helyén egykor arab mecset volt, mely azonban Granada bevétele után, Izabella királyné parancsára, földig lerontatott és

ugyanazon helyen a Cathedrale emeltetett, melynek főleg oszlopai, és azon pazarlás, melylyel a márványt építésénél ráhalmozták, említésre méltók. Egy gyönyörű katafalk jelzi azon helyet, hol Szép Fülöp és neje, Jeanne la folle, eltemetve vannak, ez emlék mind az izlés, mind a kivitel tekintetében ritka remekmű.

Nagyon érdekes a chartreusi barátok kolostora „Cartoucha“ s meglepő azon roppant gazdagság, mi itt márványban fel van halmozva, továbbá a nagy mennyiségű teknős béka héj, melyből a szekrény-fiókok fogói készítve vannak.

Két gyönyörű darab agath és egy igen szép oltár Sierra nevadai veres márványból tűnik fel még ezen kolostor roppant kincsei közt, melyek itt igazán elvannak temetve, s melyeknek csak az idegen utazók, főleg angolok egyedüli látogatói.

Egy márvány-feszület vonta magára főképen figyelmeztet a barátok közös ebédlő termében, melynek lába egészen le volt már csókolva; nem kétlem, hogy idővel kezét is hasonló sors érendi, de ez kissé magasan volt, és ennek köszönheti még eddig épségben maradását.

Nagy sajnálatomra a Gitanák tánca elmaradt, melyet illetőleg pedig már rendelést is tettünk volt a granadai gitánok főkapitányánál.

A granadai színházat — mint ottani mulatásunk végpontját — csak azért említem meg, mert a cancant oly mesteri virtuositással tánczolták, hogy azt látva a closerie de Lilas első tánczosai is irigységgel teltek volna el.

Utunk innét Malagába, a gyorskocsival 14 órát vett igénybe, melynél megemlítem, hogy minden állomáson két lovas csendőr előre lovagolt, az utasok biztonsága tekintetéből, a rablók támadásai a hegyek közt igen gyakoriak lévén.

Loját elhagyva, az ut igen szép tájakon, mintegy három óra hosszát folytonosan hegynek visz. Minél magasabbra mentünk, természetesen annál hidegebb lett, úgyannyira,

hogy a lég már fölötte kellemetlen kezdett lenni, igen örültünk tehát, mikor elértük az állomást, hol öszvéreket váltanak, s hol reményünk volt átfázott tagjainkat felmelegíthetni, miben nem is csalódtunk. Az állomás-hely kívülről nem igen ajánlotta magát, de bent meleg tűz égett, s mi mindnyájan ide rohantunk.

Hogy mily jól esett nekünk e gunyhóban a sült tőkehal, melyből nem győztek eleget a tűzre tenni, csak az képzelheti, ki életében már fázott és éhezett is egyszerre; s ámbár bátran állíthatom, hogy a tőkehal korántsem tartozik a delicatessek közé, mégis nagyon megvoltunk elégedve, és midőn még sikerült néhány ízletes almára is szert tennünk, újra vígan másztunk fel üléseinkbe.

Érdekes a spanyol gyorskocsikkal az utazás azért is, mert napjainkban az ilyen utazás már a ritkaságok közé tartozik és hiszem, hogy néhány év múlva Spanyolországban is csak mint a mult idők egyik tüneménye fog említettetni. Tíz-tizenkét, néha 16 öszvér is egymás elé fogva, két-három hajcsárral, kik folytonosan mellettök szaladnak; mindenestre oly sajtáságos látvány, mely a vasutak e századában már ritkán fordul elő. Igen megsajnáltam egy Romero nevű öszvért; ez a szegény állat nagyon sok verést kapott, csupán csak azért, mert balról levén befogva, az egyik hajtónak épen kezeügyében esett, és ha a hajtók azt akarták, hogy galoppeban menjünk, roppant lármával kezdték az öszvéreket ütni, és ebben a részben szegény Romero-nak nagyon kijutott.

Malagán nem sok említeni való van, kivéve jó szállóját, melylyel a várost körül vevő magas hegyek mértföldekre be vannak ültetve. Ez Spanyolország egyik legnagyobb kereskedő városa, egy igen szép székesegyházzal, s egy kevésbé szép, de annál porosabb séta-helylyel. Igen meleg égálja levén, a tropicus növények szabadon is tenyésznek. A

város körül terjedelmes czukor-nád ültetvények vannak, melyek Európában csakis Spanyolország dél-nyugati részén műveltetnek. A narancs-fák, tele gyümölcsessel, igen szép látványt nyújtanak, s szinte nehéz megszokni a szemnek, e nálunk drága gyümölcsöt a fák alatt százanként rothadni látni.

Egy kis gőzös néhány óra alatt Malagából Gibraltarba vitt bennünket; a gőzös közvetlen a part mellett tartván, látcsóval, sőt a nélkül is tisztán kivehetők a Sierra nevadának a tenger felé lenyuló végső láncolatát, mely a Gibraltari szikla-csúcsban végződik.

Az angol kormányzó igen udvarias fogadásban részesítette az expeditiót, estélyeket adott tagjainak tiszteletére, s egyáltalában megelőző volt mindenki iránt.

A várnak egyes részeit az angol tisztek a legnagyobb szívességgel megmutogatták. Hatalmas ágyusorok néznek ki a sziklából a tengerre, melyeket kívülről észre sem vehetni, s csakis a sziklákba vágott folyosókon át lehet hozzájuk jutni. Történhető támadás alkalmával ezek fölötté kellemetlenek lennének az ellenséges hajókra nézve; miért nem is képzelhető, hogy Gibraltar ellen a tengeri oldalról támadás intéztessék, miután a sziklába különböző magasságu sorokban bevágott ágyuk egész legiója teljes lehetlenné teszi. Felhasználva a természettől kapott emez előnyös helyzetet, az angolok Gibraltart a szó szoros értelmében, bevehetlen erősséggé alakították.

A szikla, melyen a vár és a város fekszik, a száraz földdel csak egy igen keskeny, és a tenger színe fölött csak kevésbé kimagasló föld-nyelvvvel van összekötve.

A kikötőben igen élénk mozgás uralkodik; legnagyobb része a gibraltari tenger-szoroson át hajózó gőzösöknek itt vesz föl színt.

Gibraltart elhagyva, Európának búcsút mondtam, és

több, mint egy év telt el, míg e földrész szerencsésen viszont láthattam.

Néhány órai hajózás után Gibraltarból Tanger-nél, mely Afrika legészakibb csúcsán fekszik, kötöttünk ki, vagyis jobban mondva, vetettünk horgonyt. Még ez is csak nehezen sikerült, mert a kikötő egészen nyílt, a tenger rendesen igen zajos, és az alap a horgonyzásra igen kedvezőtlen, de ép oly kedvezőtlen a partra-szállás is a csolnakokból, mi az arabok nyakán történik s esetleg hideg fürdőkkel van összekötve, mint ez az előttem vitt egyik társammal történt, kivel az arab elbukott és mind ketten fürdőt vettek, a parton állók nagy mulatságára.

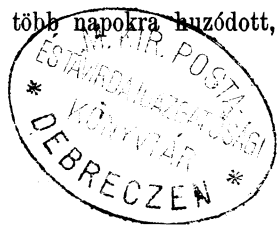
Alig teszi az ember a lábát partra, minden féle rongyos arab legszemtelenebb tolakodással ajánlja szolgálatát, s ha ez el nem fogadtatik, akkor ugyan oly tolakodással koldul, mely boszantó társaságtól csak a legerélyesebb fenyegetés után lehet nagy nehezen szabadulni.

Néhány óra alatt össze jártam e piszkos fészket, melynek 9—10,000 lakosa közül fele izraelita, kik közt a nők igen szépek.

A marokkói pasha ugynevezett várát is megnéztem. Itt is, mint az egész városban, a legnagyobb piszok uralkodik, mi abból is képzelhető, hogy közvetlen a pashához vezető folyosó mellett van a disznóól, az udvaron pedig egy-két rozzant gunyhó árvákokdik, a melyeknek környékét dúsan ellepő töviskórókon, otlitémkor, néhány szamár rágódott.

Egy-egy nagyobb ellentétet, mint az arabok multja és jelene, nem lehet képzelni sem. Míg Granadában, a pusztítás és idő daczára, műveik századok után is a legnagyobb bámulatot és elismerést ébresztik, addig a jelen csak megvetést és undort kelt bennünk.

Tangeri időzésünk alatt, mely több napokra húzódott,

egy reggelen elhatároztuk, hogy hosszabb lovaglást teszünk a város körül, s nagy bajjal, a consul fáradozása folytán, sikerült is néhány lovat és szamarat kapnunk.

Lovaink korántsem voltak fényes példányai a hires arab fajnak, s azért lassan, de elég biztosan haladtunk, mi nem kis feladat volt, miután oly sziklák közt és járhatatlan helyeken lovagoltunk, hol életünk és tagjaink épségben maradása lovaink biztos lépésétől függött.

Vezetőnk egy értelmes arab volt, ki több esztendeig a francia seregben szolgált, s jól beszélt francziául; e szolgálatkész egyéniségtől kérdezősködve egyet-mást megtudtunk az arabok életéről.

Több falun átlovagolva, majd minden házba beküldöttük arab vezetőnket, tojást és kenyeret venni, de mindenütt sikertelenül, mert nem volt. Megfoghatatlan, miből élnek itt a lakosok, ha csak mindig narancsot és datolyát nem esznek, ami elég bőviben van.

Nem maradt más hátra, mint arabunk gyaloglási tehetőségét tenni próbára, s élelmi szerek beszerzése végett, a városba küldeni, ki fontos és nehéz küldetését általános megelégedésünkre teljesítette.

Míg az arab visszatértére várva, a fűvön heverésztünk, egy európai ruhába öltözött gyerek jött hozzánk, a nagy cseh nemzet egyik ivadéka, kinek apja, mint mondá, Tangerben lakik, asztalos, és már több mint husz éve hogy itt telepedett meg.

Csodálkoztunk, hogy mint merészel egyedül néhány mértföldre Tangertől eljönni, mire azt válaszolta, hogy szülei küldötték bizonyos dologban.

Arabunk visszatérte után néhány órai lovaglást tettünk a Fez-be vezető uton. Ezen ut az országban a legjártabbak közé tartozik ugyan, de mégis fölötte szomorú állapotban van, és csak lovasok s gyalogok által használtathatik; ko-

csinak tökéletesen lehetlen volna rajta haladni. Igaz, hogy talán egész Marokkóban nincs egyetlen koci sem.

A földek itt-ott művelve vannak; láttam is néhány arabot szántani, de a népesség nagy része a rablást és a semmit nem tevést a dolgozásnál nemesebb foglalkozásnak tartja, és e szerint cselekszik.

A vadászatnak, mint mondják, meglehetősen tere van felső Marokkóban; van sok nyul, fogoly, kisebb fajú vad-disznó, miért a Gibraltári őrség tisztjei gyakran átjárnak ide vadászni.

Az arab-nők, kikkel az utcán találkoztam, vagy kik házaik előtt ültek, az idegenek közeledtére orczáikat eltakarták, de a csinosabbak megemelték a rajtok levő köpenyt vagy kendőt, mert a hiuság az arab nőknél is erősebb, mint a szokás és a vallás.

Az itt lakó európaiak azt állítják, hogy az arab nők általában ép oly szépek, mint a zsidó nők, de én csak azokról szólhatok, kiket láttam, és ezekről ítélve, okvetlen a zsidó nőknek adom az első helyet.

Nagy különbség van a zsidó nők és az arab nők élete közt. A zsidó nő szabad, kényelmes életet él, ellenben az arabnő folytonosan dolgozik, még férje helyett is.

Az utolsó napot Tangerben leveleim és némi hivatalos iratok befejezésével töltöttem; innét küldöttük az utolsó postát azon esetre, ha kivihető lenne szándékunk, hogy a jóreményfokig egy kikötőt sem keresünk fel.

De e szándokunk — mint előre gondoltam — meg-hiusult, és nyolcz napi hajózás után, a Canári-szigeteken, Teneriffán kellett szén-beszállítás végett, bár rövid időt töltenünk. Naplóm híven vissza tükrözi azon hangulatot, melyben néhány nappal Teneriffán kiszállásunk előtt voltam.

1868. November 28.

Türelem, türelem ne bagyj el! Két, mondd két tengeri mértföldet teszünk egy óra alatt, mi egyenlő fél geographiai mértfölddel, tehát csaknem az egy helyben állással. Borzasztó állapot, ha tekintetbe veszem, hogy a Cap fokig egyenes irányban még 4700 tengeri mértföldet kell tennünk! A hajó alig mozdul, csak néha-néha jön egy kis szél, mely lendít rajta valamit. Most jövök le a fedélzetről, honnét Madeira partjait már meg lehet különböztetni, bár még 50 mértföld távolságra vagyunk.

Madeirán nagy szomorúságunkra nem állunk meg. Eltekintve a sziget érdekességeitől, mi annak magának is nagyon örülnénk ha újra száraz földet éreznénk lábaink alatt.

December 2.

Miután a szél által több napig ide és oda hanyattatánk, s utunkban alig tettünk néhány mértföldet, a sok szép napnak csaknem haszontalan elvesztése után a dolog vége az lett, hogy tegnap este elhatározott Teneriffára menni, és ott szemet bevenni. Daczára tehát azon erőködésnek, hogy minden áron kerüljük a megállapodásokat, ez még sem sikerült, és hajlandó vagyok hinni, hogy ez még nem utolsó állomásunk a Cap-fokig.

A hires teneriffai csúcs „Pic de Teneriffa“, 13,000 és néhány száz láb magasra nyulik fel a tengerből, és tiszta idővel már nagy távolságból kivehető a hajóról.

Santa-Cruz, a sziget legjelentékenyebb városa, egészen nyílt kikötővel, melyben vihar alkalmával a hajók csak úgy tánczolnak, mint a sík tengeren. A város fekvése

ritka szép látványt nyújt a „Pic“-el a háttérben, s általában természeti szépségre és gazdagságra nézve e sziget gyöngye az Atlanti oceánnak.

A növényzet épen úgy képviselve van itt a forró ég-alj, mint a hidegebb égöv termékei által, s míg a tenger parton pálmák, banánok, guyavok, a tropicus ég-alj eme fái diszlenek, addig a cactus, narancs, czitrom, melyek már inkább mérsékelt ég-alj terményei, szintén nagy mennyiségben fordulnak elő s úgy ezek, mint a tenger színe fölött ezer és több lábnyi magasságban művelt buza- és burgonya-földek a szigetnek egészen sajtáságos színezetet adnak.

Szerencsétlenségemre rövid időzésünk a szigeten nem engedte meg, hogy a rendkívül érdekes „Pic“-nek tetejére felmehettem volna, és így a különböző ég-aljak növényzeiteit csak a mérsékelt égövig láthattam. De a ki Humboldtól a Pic de Teneriffa leírását olvasta, az érezheti s bizonyára érezni is fogja, hogy mily veszteség: Teneriffán lenni és a csúcsra fel nem mehetni.

Különben a mennyit az idő tennünk engedett, azt megtettük, s már kora reggel a rendelt lovakon és a kevésbé gyors szamarakon a sziget belsejébe indultunk. Benn a hegyek közt, egy geographiai mértföldre Santa Cruztól, a sziget főhelyétől, fekszik Laguna, a hajdani főváros; innét Tacoronteig lovagoltunk, mely a legmagasabb pontjáig vezető utnak körülbelül egyharmadánál fekszik. E pontról igen szép kilátás nyílik magára a Picre, és a sziget másik oldalára, hol Orotava város fekszik, s honnét a Pic megmászása legczélszerűbben eszközölhető.

Eddig az idő kedvezett kirándulásunknak, de itt oly köd ereszkedett és az eső is annyira megeredett, hogy annak folytatásával fel kelle hagyni.

A sziget lakossága igen vagyonos, miről csinos lakházaik eléggé bizonyosságot tesznek. Főjövedelem-forrása a

sziget lakóinak a cochenille-tenyésztés, mely talán az egész földön itt legnagyobb mérvben űzetik, és az arra alkalmas földbirtoknak rendkívüli becsét ad; így pl. másfél hold területü cochenille plantage 6—8,000 dollárt ér. Érdekes látni a cactus-leveleken az ezer meg ezer kis veres bogarat, melyekből a drága bibor-festék készittetik.

A szőlőtermelés az utóbbi években nagyon csökkent Madeirán, és itt is a szőlő-venyige-betegség miatt, sőt Madeirán egészen abba kelle hagyni a szőlőművelést.

Teneriffától a Cap fokig ötvenhárom napig voltunk folyvást tengeren, és ez idő alatt száraz földet csak egyszer láttunk, mi unalmunkat és kétségbeesésünket csak fokozta. Bár mennyire hosszúnak tetszett is nekem ez az idő a hajói élet folytonos egyformaságával, mégis ha naplóm nem volna előttem, képtelen volnék az utazás egyes részleteire vissza emlékezni. Csakis az általános benyomások maradtak élénken bennem, melyek emléke azonban korántsem kellemes, s épen ez okból emez, előttem fölötte hosszú napokon és heteken a lehető röviden fogok átsuhanni, naplómnak engedve át némely dolgok vázlatos elbeszélését.

December 10.

Két dolog az, mi életünket a hajón unalmassá teszi, a szélcsend és a Fridrich-Corvette lassúsága. Az utolsó napok alatt alig tettünk öszvesen 80 tengeri mértföldet, mely gyorsaság a rákmászással, melynek térítőjét tegnap előtt léptük át, egy fokon áll. Átlépve a ráktérítőt, a forró égőv alatt vagyunk, minek csalhatatlan jele az, hogy Decemberben, és pedig árnyékban, a hőmérő 20—21 fok Reaumurt mutat. Néhány nap előtt vizzuhany állittatott fel a hajón, és reggeli

6 óraker, a hajó mosását megelőzőleg, a mi használatunkra áll.

December 14.

Ma reggel azon szomorú hír futotta végig a hajót, hogy egy embert az éjjel elvesztettünk. A szerencsétlen nem volt szorosan véve matróz, hanem az isteni tiszteletnél a papnak ministrált és így mindnyájunk előtt ismeretes volt, ezen kívül a vitorlák javításával is foglalkozott. Éjfélíg a hajó orrán látták ülni, a mint hálóját szedte és rendezgette össze, és így éjfélől reggeli négy óráig kelle leesnie, de sem a cadet, sem az őrt álló matrózok nem hallottak semmi neszt; erős szél fujván, ez könnyen megmagyarázható, s a szerencsétlen valószínűleg egy erős lökés következtében bukkott a tengerbe, mi annál szomorúbb eset, mivel otthon nőt és gyermekeket hagyott maga után. Csekély lehetőség látszik arra nézve, hogy bármi módon is megmenthette légyen magát, mert a víz igen erős habokat ver, és a száraz földtől ötven mértföldre vagyunk. Nem lehetetlen, hogy reggelig a felszínen képes volt magát föntartani, s valamely hajó felvette, de napok is elmulnak, hogy hajót nem látunk, és így ez fölötte gyenge föltevés. Hátra hagyott árvái javára szép eredményü adakozás történt a hajón.

December 18.

Ma reggel egy brazíliai gőzös alig néhány száz lépésre ment el tőlünk. A szíve fájt az embernek látva, hogy mily sebességgel haladt el mellettünk.

Gladiateur sem előzte meg könnyebben társait számos győzelmei alkalmával.

December 20.

Este $\frac{1}{2}$ 11 órakor mentünk át az egyenlítőn, de a legénység már délutáni öt órakor elkezdte a tengerészek közt szokásos egyenlítői keresztelést. Épen az Admirálnál voltunk ebéden, midőn jelentik, hogy a Neptun megérkezett, hogy elfogadjon minket birodalmában; mindnyájan tudtuk, mi lesz ennek a következése, és azonnal siettünk cabinjainkba, hogy a megáztatásra alkalmas öltözetben jelenhessünk meg a fedélzeten.

Neptun egy négerek által vont csolnakban jelent meg, igen sikerült álarczban, mellette egy asszonynak öltözött matróz ült. Neptun az Admirált köszöntötte, mit ez viszonzott, erre következett a locsolás, vízipuskákkal, tűzoltó csebrekkel, dézsákkal, úgy hogy tökéletesen kacsákká változtunk. A locsolás után következett a borotválás, mely operatiót a delinquens folytonos vízpuska-zuhany alatt állotta ki.

Mindenki igyekezett volna ugyan sorsán a Neptunnak áldozott boros palaczkok által könnyíteni, de ez nem sokat használt, mert a bort elfogadták ugyan, még pedig fölötte szívesen, de azért csak úgy öntöztek, mint annak előtte. A folytonos zuhanyozás közben legérdekesb volt a táncz, előadva a hajó összes közönsége által. Este, mint ily alkalmakkor elkerülhetlen, általános mulatság fejezte be a napot.

December 24.

A tiszti-kar ma, karácson estéjén, az Admirál tiszteletére ebédet rendezett. Az ebéd, tekintetbe vételével annak, hogy már huszonegy napja folyvást tengeren vagyunk, és itt nincsen piac fris élelmi szerek beszerzésére: gastronomiai szempontból elég jól ütött ki.

December 26.

Délelőtt mintegy 20—25 t. mértföldre láttuk a brazilai partokat, s általános lett a kivánság, valamely kikötőbe menni, és csak egy-két napot is száraz földön tölteni, hogy a több, mint három heti folytonos tengeren létel által lehangolt kedélyünket felelevenítsük, nem is szólva physikai lételünk javulásáról, melynek fris víz, fris hús, kimondhatatlan élvezetet okozna. Pernambuco t alig 24 órai vitorlázás után elérhetnők ugyan, de ez iránt hangoztatott kívánataink nehezen fognak teljesülni. Délután annyira közel jöttünk a partokhoz, hogy a fákat meglehetett olvasni.

1869. Január 1.

Sylvester estéjét rendes whist parthiéval töltöttük. Éjfélkor a matrózok macska-zenét rendeztek a fedélzeten az elmúlt évnek, sipokkal és trombitákkal pokoli zajt csinálva. Az Admirál ma nagy ebédet adott, az expeditio tagjainak.

Az utóbbi tiz nap alatt a hőségtől meglehetősen szenvedtünk; a hévmérő a „navigations zimmerben“ 28° fokot mutatott éjjel-nappal, s míg Január hóban nálunk rendesen bundában és meleg téli ruhákban járnak az emberek, itt a legkönnyebb fehérnemű is meleg és terhes. Legkellemesebb hely a hajón a fedélzet; vitorlával megyünk, és így szél és árnyék is van.

A Friedrich corvette három nap előtt szabad manoeuvret kapott, és ez idő óta szem elől vesztettük. Most tehát szabad hajózásunk van, s ezáltal reménylünk egy-két napi előnyt nyerhetni. Ha az időjárás kedvez: 15—20 nap alatt Capstadtban lehetünk. Holnap után lesz egy hónapja, hogy

utoljára voltam száraz földön, tehát nem csuda, ha nagy benem a vágy ismét száraz földet érezni lábaim alatt.

Az ivóvíz nélkülözése a legkellemetlenebb, főképp azért, mivel nincs más a hajón, mint sós hús, conservált zöldség, és ugyanilyen hús, mind oly tárgyak, melyek 30° hőség mellett a szomjat fölöttébb érezhetővé teszik.

Soda-víz készítő gépem a látogatók által nagyon igénybe van véve, mert ez az egyetlen a hajón. Van ugyan két jégelőállító gép is, de alig minden nyolcz napban részesülünk azon jótéteményben, hogy jeget kapunk, miután azon urak, kik a jégelőállításhoz értenek, restellik a fáradságot és készebbek nélkülözni annak jótékonyosságát. A zuhany a hajón nagyban működik reggelenként, s a borzas, álmos és hideg víz után áhítózó fők egymásután bujnak ki illető cabinjaikból. Szegény matrózok alig várják a pillanatot, midőn ők rohanhatnak a zuhany alá, ez oly mohó sietséggel, mondhatnám rohammal történik, hogy egy részük csak jóval a zuhanyon túl képes megállani, nem birván szilárd bástyát képezni a hátul lévők erélyes pressiójának; öten-hatan is állnak egyszerre a zuhany alatt, a praktikusabbak lefeküsznek, miután így tovább ott maradhatnak, míg a fent állók nem igen gyengéd rohamokat állanak ki.

Január 5.

Egy tengeri temetésnek voltunk tegnap tanúi. A Friedrich corvetten, melylyel újra találkoztunk volt, vitorla manoeuvre alkalmával egy matróz az árbóczról a fedezetre esett és néhány óra mulva kimult. Reggel egy csónak jött át a Friedrichről a lelkészért, ki délelőtt misét mondott, délután 3 órakor volt a temetés, a tisztikar díszruhában jelent meg a fedezeten, és ott várta a szertartás végét, melyből csak azt

lehető látni, midőn a testet a vízbe eresztették, mit három ágyulövés követett, s ezzel a halottnak a szokásos tisztelet meg lőn adva, és a temetésnek vége volt.

Január 24.

Alig 140 t. mértföldre vagyunk a Cap foktól. Mennyire örülünk, hogy nemsokára partra léphetünk, azt csak az ítéleteti meg, ki valaha tapasztalta, mit tesz az, két hónapra át folytonosan tengeren lenni. Az utóbbi héten jobban volt dolgunk minden tekintetben; 17-ike óta erős szél fuj, mely néha vihar jellegét veszi magára, s óránként 11—12 mértföldet teszünk, még pedig csak két vitorlával, mert a többieket a szél ereje folytán be kelle szedni.

Esténként a whist parthiek igen mulatságosan folynak; még az elemeknek sem sikerül folytatásukat meggátolni. Egy-egy nagy lökés alkalmával asztal, székek, gyertyatartó, s a hány, annyi felé röpül, és hogy mi nem követjük ezek példáját, csak annak köszönjük, hogy a legközelebb lévő oszlopba, vagy erősen álló szekrénybe kapaszkodunk, különben az ily calamitásokhoz már úgy hozzá vagyunk szokva, hogy egy-két percz alatt felszedve a minden szegletbe széthullott kártyákat s székeket, újra helyünkön vagyunk. Sokszor azután megtörténik, hogy alig osztottuk ki a csak pár perczcel előbb összeszedett kártyákat, az előbbi eset újra ismétlődik, talán azon különbséggel, hogy egyikünk-másikunk a földön az asztal alatt veszi észre magát.

Január 26.

Tegnap este azon meggyőződéssel feküdtem le, hogy ma reggel a kikötőben ébredek fel, de a dolog nem úgy tör-

tént; az éjjel erős keleti szél támadt, minek következtében tengerészeink, kik a kikötő bejárását, nem saját tapasztalatból, hanem csak könyvekből és leírások után ismerték, veszélyesnek itélték ily szél alkalmával a bejárást megkísérteni, főleg a hajó gépjének gyengesége miatt. De mint a következés megmutatta, e részbeni tartozkodásuk túlságos volt, mert a Friedrich corvette, a szél daczára legkisebb baj nélkül kikötött Capstadtban, míg mi három napig fel és alá laviroztunk a part mellett. Végén csattan az ostor. A mi türelmünket is e három nap erősebb próbára tette, mint a két hónapi utazás.

Capstadt Afrika végső csúcsán, az ugynevezett „Table bay“ mellett fekszik, a háttérben az imponant Table hegy, és minden oldalról magas hegyek által védve a gyakori és erős viharoktól, melyek itt dühöngeni szoktak. Előbbi neve, a viharok foka, sokkal inkább megfelelt helyzetének, mint újabb, jóreménység fok, elnevezés. Délutáni 4 órakor Január 27-kén érkeztünk a kikötőbe, s alig hogy horgonyt vetettünk, helybeli consulunk a levelekkel és ujságokkal, melyek itt reánk vártak, azonnal a hajóra jött. Bármily nagy mértékben örültünk is ezeknek, mégis mi volt ez ama leirhatatlan érzelmekhez képest, melyek első partralépéskor fogtak el bennünket?! Így csak az érezhet, ki, látását egy időre elvesztve, azt újra visszanyeri. A legcesekélyebb dolognak gyermekiesen örültünk, és őszintén megvallva, ugráltunk jókedvünkben.

Időzésünk a Cap Coloniában három hétre volt határozva, főleg a kereskedelmi tudósítókra való tekintettel, kiknek időt kelle hagyni, míg tudósításaikat a Colonia forrásaira és kereskedésére vonatkozólag megírják.

Mind az angol hatóság, mind pedig a lakosság a lehető legnagyobb szívességgel és előzékenységgel fogadta az expeditiót. Ott időzésünk alatt, naponként bálók, kirándulások rendezettek, s én meg vagyok győződve, hogy az expeditio min-

den tagja örömmel fog visszaemlékezni a Cap fokon töltött időre, és az ottani társaságok udvarias és szíves fogadására. Három heti Capstadti időzésünk minden esetre utunk egyik fénypontját képezi, melynek kellemesen jótékony hatását kétszeresen éreztük a hosszú tengeri út után.

Az első néhány nap az ut fáradalmait, s az e miatti levertséget egészen feledteték velem, és mintha újjá születtem volna. Úgy éreztem magamat, mint Hannibál fáradságos alpesi harczi után Capuában. A hasonlat merész ugyan, de való, azon különbséggel, hogy én nem adtam át magamat oly hosszú nyugalomnak, mint Carthago e jeles hadvezére.

A Cap colonia alkormányzójának előzékenysége folytán számos ajánló levéllel ellátva, H. utitársammal, egy hosszabb vadászati kirándulásra indultam a tartomány belsejébe.

Az adott utasítások és tanácsok legnagyobb része a délkeleti irányban való utazást helyezte előtérbe, főleg azért, mert ez irányban a közlekedés könnyebb, és a vadászatot illetőleg, biztosabb eredmény várható. Nálunk ez utóbbi ok döntött, főleg midőn egy rettenthetlen vadász és afrikai utazó, kivel a hótélben ismerkedtünk meg, határozottan ugyan ez irány mellett szólott, sőt több helyet is nevezett meg, hol biztosan jó vadászatot várhatunk. M. úr, ki tizennégy év óta a föld minden részében, de leginkább Afrikában és Ázsiában, egyedül a vadászat végett utazott, sok érdekes dolgot közölt velünk e hosszú időn át szerzett tapasztalataiból. Ezuttal az Afrika keleti oldalán fekvő angol coloniába, Natalba indult, honnét, Afrikát hosszában végig utazva, Alexandriáig készült hatolni, s minket is minden áron rábeszélni igyekezett, lennénk társai az expeditioban. A mi engem illet, én, bár nem tagadhatom meg legőszintébb jókívánataimat M. úr merész tervének sikere iránt, megvallom személyemet illetőleg, a legcsekélyebb hajlamot sem éreztem e kissé hosszas vadászati kiránduláshoz, jöllehet másrésről

a legnagyobb mértékben sajnáltam, hogy nem lehetek jelen a számos rhinoceros, oroszlán, víziló, és más efféle hatalmas szőrnyek halálánál. M. úr egyuttal megmutogatta fegyvereit, és különféle ajándékait, melyek segítségével az utjában található vad népek fejedelmeinek barátságát megnyerni volt szándoka. Nem kevesebb, mint tizenhat fegyvert vitt ez utra magával, azon kívül még egy német zongora-művészt is szerzett maga mellé, ki zenéje bűvös hatásával készült legyőzni a zulu caffereket, hottentottákat, és más vadnépeket.

A legjobb sikert kívánva M. úrnak, elváltunk.

Fegyvereinket és utikészleteinket rendbe szedve, s a Caledoni post cardban előre helyeket biztosítva magunknak, ez utóbbi várost, mely Capstadtól 72 angol mértföldre fekszik, nyolcz óra alatt értük el. Ez kocsin nagy sebesség, de utazásunknak csakis ez volt egyetlen jó oldala, mert hogy mindent mást élveztünk, csak kényelmet nem, azt az első negyed óra után tapasztaltuk.

Az utnak legnagyobb részét éjjel tettük, de azért Malaye postakocsisunk folytonosan train chasse-ban hajtott; a lovak már úgy szokva vannak e járáshoz, hogy a befogásnál rögtön ezt a tempót kezdik; miután pedig az országot korántsem vasuti símaságu, a minden pillanatban megtörténhető földre-zökkenésektől, csak a folytonos az oldalvasakba való kapaszkodás által lehetett menekülni; hozzá adva még ehez azt, hogy ha bármelyik a card-on ülő négy egyén közül le akar szállani, a többiek kénytelenek példáját követni, nehogy a card kimaradhatlan felbillenésével ők meg a másik oldalon billenjenek ki. A lovakat minden órában változtatják, úgyszintén a postakocsisokat is, így tehát az utasok óránként legalább egyszer leszállani kénytelenek. Az újra felülésnél pedig ugyancsak kell kapaszkodni, mert a lovak egy helyből rögtön a legsebesebb galoppba ugranak. A kocsis a gyeplőt nekik dobja, akkor azután úgy mennek, vagyis

inkább repülnek, mint nekik tetszik, s én úgy tapasztaltam, hogy nekik a menés csak sebesen tetszik.

Reggel felé értünk Caledonba, s ott sok lármázás után nagy bajjal kinyitattuk a fogadót. Egy fiatal leány, kinek bőre az éjnél is feketébb volt, könyörült sorsunkon, ki is édes álmából felriasztva kicsoszogott a folyosó ajtajához, és rövid pour parler-k után beeresztett bennünket.

Másnap reggel a Caledoni civil comissioner-nek átadtuk hozzá szóló ajánló levelünket. Szíves közbenjárása folytán sikerült egy fuvarost fogadnunk, ki késznek nyilatkozott naponként fizetendő bizonyos összegért, bármily hosszú időre is szolgálatunkra állani.

Sem a lovak, sem a kocsi ellen, előleges vizsgálat után, nem találva kifogást, utunkat Fair Field-be V. farmjára vettük. Falukról vagy népes telepítvényekről Caledont elhagyva szó sincs, csak egyes házakat, vagy kisebb farmokat találni nagy távolságokra egymástól. A vidék, melyen keresztül utaztunk, kopár és sziklás; a több hónap óta tartó szárazság folytán a gaz a földeken egészen megvörösödött — és oly száraz és gyulékony lett, hogy egy szál gyufát eldobva, egy pillanat alatt prairie-égést lehetett előidézni.

Afrikának déli részét, de főleg a Cap coloniát nagyban jellemzi a víz- és fahiány; források a legnagyobb ritkaságokhoz tartoznak, élő fát pedig csak a lakházak körül láthatni, hol azok folytonosan a szükséges gondban és ápolásban részesülnek.

A víz és fa hiánya az egész területnek kietlen, kihalt színezetet ad, melyet a rendkívüli szárazság, melyben Afrika egyáltalában szenved, még érezhetőbbé téssen.

De hogy vissza térjek Fair Fieldbe, V. úr vendégszerető házához, meg kell említenem, hogy általa a legkiválóbb angol szivélyességgel fogadtattunk, és tőle hosszas társalgásunk folyamában, a Cap coloniai életről igen érdekes részle-

teket hallottunk. V. úr egyike a legvagyonosb birtokosoknak a coloniában, s családjának és nevének befolyása a coloniában igen jelentékeny.

Házi urunk is oda nyilatkozott, miszerint sok vad szokott lenni azokon a területeken, hová menni szándékunk, ha csak a fél esztendő óta tartó hőség és szárazság nem tett nagy pusztításokat közöttök; az ő birtokain, melyek több négyszög mértföldet foglaltak el, farmja körül, a vad nagy részben elpusztult, vagy pedig vizesebb helyeket keresett fel. Leginkább zergék és őzek különféle faja képezik a vadászat kiválóbb tárgyait; vannak azonban nagyobb vadak is, de ezek megjelenése esetleges; így pl. V. úr ez évben 3 párducot lőtt jószágán.

Elhagyva Fair Fieldet, e szép helyet, mely nevét megérdemli, egy hollandi falut, neve, ha jól emlékezem N a d a r, értünk, mely a hollandok ismeretes tisztaságáról és rendességéről fényes tanúságot tesz. Innét a mintegy 15 angol mértföldre fekvő B r e d a r s d o r f b a mentünk át, mely csak néhány házból áll; s itt már közel voltunk célunkhoz. Este 7 óra felé értünk S o u t h e n D a l l - F l a y -be, mely Afrika legvégső déli csúcsán, alig két mértföldre a tengertől fekszik s a legvadabb, legridegebb hely, melyet valaha láttam, s melyhez hasonlót — azt hiszem — a föld színén keveset lehet találni. Egyenesen az oroszlánok laktanyájaként vannak e helyek teremtvé, vagy legalább nagyon kinálkozóak lehetnek nekik a mindenütt elszórt, nagy, magas bokrok, (bushes), melyek mögött meghúzódva, könnyen leshetik zsákmányukat. Újabb időben azonban ritkán jönnek az O r a n g e r i v e r -en alul ennyire délnek, s mindössze is a párduc az egyetlen nagyobb ragadozó állat, mely itt gyakrabban megfordul.

Mi már utközben is számos őzbakot láttunk, a mint felzavarva a kocsi robaja által, ijedten ugráltak fel fekvé-

sökből és gyors szökéssel menekültek tova. Több csapat fázán és fogoly s egyéb vadak, melyeket lépten-nyomon látunk, a legszebb reményekre jogosítottak vadászatunk sikere iránt.

A Farm egy emelkedett homok-dombon lévén építve, mértföldnyire ellátszik. Ennél elhagyatottabb helyet képzelni is alig lehet, és azon barátságos és szíves család, melynél itt több napig időztünk, ezt nagyon is érezheti, én legalább azt hiszem, hogy nem vagyok hálátlan, midőn rendkívüli nyájas fogadtatásunkat részben annak is tulajdoníthatom, hogy hetek és hónapok is eltelnek, míg ezek idegen arcot látnak. Ez főleg a két szép, és víg kedélyű házi kisasszonyra valóságos kín lehet; eleget is panaszkodtak e miatt, nagyon sajnálván előbbi lakásukat, mely a Capstadthoz közel feküdt és honnét csak két év előtt jöttek el mostani lakhelyükre.

A fiatal házi úr, ki maga is szenvedélyes vadász, és sógora épen megérkezésünk után harmad napra határozták az első vadászatot, miután a következő nap épen vasárnap volt. A házi úr azonban előre is sajnálatát fejezte ki, hogy ez évben a vad nem oly számos a nagy szárazság miatt, mint rendes években.

Körül járva a farmot és istállókat, illő távolból megtekintettük a kutya-falkát is, hol azon ebek, melyeket párducz-vadászatra használnak, mind külön-külön el vannak zárva, és erős lánczokkal megkötözve, mert dühökben egymást tépnék szét, sőt mikor körülöttük jártunk, sok hajlamot mutattak, minket is párduczoknak nézni, s a közeli szomszédság szinte kezdett kényelmetlen lenni; de szerencsére a lánczok megfelelték rendeltetésüknek.

A vasárnap lovaglással és szobai multságokkal hamar eltelt. A háziak itt is, mint a colonia mindazon családai, melyeknek vendégszeretetét szerencsések voltunk élvezni, a külső formákban is igen vallásosak, és soha asztalhoz nem

ülnek, sem onnét fel nem kelnek a nélkül, hogy a házi úr egy rövid imádságot ne mondana.

Délután kilovagoltunk, ha sikerülne strucz-madarakat látni, melyekből több csapat tanyázott nem messze a farmtól, de ez alkalommal siker nélkül jártunk.

Hétfőn vadász-reggeli után lóra ültünk, és a tengerpart felé, a világító torony irányában kezdtük a vadászatot. Miután én lóhátról puskával soha sem lőttem, az első napi eredményhez nem sok reményem volt, és bár az első lövést jó sikerrel tettem is, egészben véve igen sok akadályval kelle küzdenem, melyek közt első helyen állt gyakorlatlanságom a fegyverrel való bánásban, s különösen a lóhátról való lövésben, főleg oly gyorsan futó és ugró vadaknál, mint a stein-, spring- és redbockok stb. Ezenkívül a sziklák és kövek miatt a lóra is több figyelmet kelle fordítani, mint ez ily vadászattal összeegyeztethető, hol a lövésre minden pillanatban készen kell lenni.

Különböző eredménnyel, délutáni két órakor, roppant hőség közt, a világító toronyhoz értünk; a lovakat lenyergeltük és legelés végett szabadon eresztettük. Mi pedig ez alatt igen kellemes fürdőt vettünk a tengerben, hol a czápák kellemetlen szomszédságától kőfal által voltunk biztosítva. Fürdés után felmentünk a világító-toronyba, de ezt az expeditiót nem ismétleném, mert az afrikai nap melege oly forróvá tette a léget a toronyban, hogy akár fűtött kemenczében mászkáltunk volna, és mondhatom, hogy a mint felértem, nem sokat néztem én a hajókat a láthatáron, hanem igyekeztem minél hamarabb leérni — és a hűsebb földszinti osztályban a magasabb régiók nagyon is felfokozott temperaturáját kipihenni.

A torony-őröknél tartott látogató-könyvbe beirtuk nevünket, és merem állítani, hogy mi voltunk az első magyar-

osztrák alattvalók, kik a Cap Agulhas-i láttorony évkönyvében neveiket megörökítették.

Szegény torony-örök élete minden más lehet, csak nem irigylendő. Néha hetek, sőt hónapok elmúlnak, hogy nem látnak egyetlen élő lényt sem, e rideg, elhagyatott helyen. Változatosság kedvéért élveznek azután olyan viharokat, melyekhez hasonlót csak a japáni tengeren találni. Ez örök kötelessége különben nem sokból áll; este meggyújtani és reggel eloltani a torony tüzét, s ennek daczára is, jól vannak fizetve, egyrészt, mert nagy bizalmat kell bennök helyezni, főleg pedig azért, mert nagy fizetés nélkül nem egyhamar találnának embert, ki e hivatalt elvállalná.

A vadászatot haza felé roppant hőségben tettük, s este 8 óra után érkezünk a farmra. Sem indiai kalapom, sem a kendő, melylyel magamat a nap égető sugarai ellen védni igyekeztem, nem mentették meg nyakam és arczom bőrét, mely másnapra nagy részt lement, s mind nyakam, mind állam úgy nézett ki, mintha tűzzel égették volna meg. A hőmérő árnyékban 105° Fahrenheitot mutatott, a napsugaraik közvetlen melegének magas fokáról pedig megperzszelt arczom tanuskodott.

A vadászat eredménye 4 őzbak és 3 fácán volt, de négy ennyi is lehetett volna, ha gyakorlottak vagyunk a lóról való lövésben; de a vadászat vége felé a fegyvert egész napon át kézbe tartani annyira fárasztó volt rám nézve, hogy biztos lövésem nem is lehetett.

A következő napokon tartott vadászataink nem voltak ennyire fárasztók, és aránylag sokkal szebb eredményt mutatunk fel, jóllehet az előbbi fáradságos nap kellemei után megelégedtünk azzal, hogy a farm melletti tavon, csónakról vadkacsákra és pelikánokra lövöldözhattünk. — Southen Dals Flaybeni időzésünk utolsó napján struczokra mentünk vadászni, s láttunk is hét darabot; ezek azonban fölötte vigyázó állatok,

és bármennyire igyekeztünk is mutatni, hogy nem akarjuk őket bántani, nem hittek nekünk, és 3—400 yardnyira már elkezdtek trappolni; mi csak 4-en voltunk lovasok, s ennyien nem voltunk képesek — egymástól lőtávokra állva — őket bekeríteni.

Ily módon nem sikerülvén lövésre venni őket, leszálltunk lovainkról, és a földön mászva, igyekeztünk egyik bokortól a másikhoz jutni, hogy madarainkat lőtávokra beérhessük. De az első lövés után megszaladtak, és többé nem is láttuk őket. Néhány őzbakkal és nyullal terhelve értünk haza, minek már ideje is volt, mert az én lovam annyira megunt volt a vadászatok, hogy minden verés és sarkantyúzás daczára sem akart menni, úgy, hogy kénytelen voltam őt nem a legfinomabb lovagostorral, t. i. fegyverem agyával serkenteni, minek az lón eredménye, hogy a fegyver eltört, de az én lovam azért jobban még sem sietett.

Mikor az ily vadászatokból elfáradtan és szomjasan haza tértünk, fölűdítésünkre a farmban legjobb akarat mellett sem adhattak mást, mint Cap-bort, mely a szomjúságot nem hogy oltaná, de még inkább fokozza; ivó vizet mértföldekre sem lehet találni. A farmbeliek ivóvíz gyanánt a tó vizét (break water), iszszák, de ez oly sós, hogy a benne főzött theát, kávét is sóssá teszi, sőt minden főzeléknek hasonló kellemetlen ízt ad.

A break water-rel sehogy sem tudtam megbarátkozni, s emléke sokáig megmaradt nálam, még akkor is, midőn Afrikát már régen elhagytam.

A Southen Dals Flay-i rendkívüli barátságos és előzékeny családtól búcsút véve, megkezdettük visszautazásunkat. Alig értünk ki a farmból, egy struczmadarat pillantottam meg s feléje is hajtattam, de ez is már nagy távolságból szaladni kezdett; s én, hogy jobb kedve legyen, egy golyót küldöttem utána.

Leszámítva, hogy fuvarosunk lova az utban megsántult,

minden baj és kaland nélkül értünk Fair-Fieldbe, hol V. de B. úrtól hallottuk, hogy az expeditió tagjai igen jól érzik magukat Capstadtban, s hogy naponként bálok és mulatságok vannak, úgy a városban, mint a nyári lakokban.

Fair-Fieldben kimentünk egyszer őzbakokra vadászni, de, mint házi urunk mondá, ez évben a vad e tájról elvonult, és nagy sajnálatára nem ígérhet jó vadászatot.

Lehetetlen itt meg nem említenem a valóban említésre méltó cselédséget, melyet az itteni birtokosok házáinál találni. Malaye inas, bushman szobaleány, hottentota szakácsné, kaffer kocsis, néger kertész stb., ily összevegyített lakosságot nem hinném, hogy más országban lehetne találni.

Valódi hottentotákat, kikben nincs kevert vér, igen keveset lehet látni, kétség kívül ez a legcsunyább népfaj a kerek földön.

Ezek után következnek a bushmanek, kik nem sokat engednek e részben a hottentotáknak.

Fuvarosunk, ki fél vér malay és néger, azt hiszem az első fajtól öröklötte azon tulajdonságát, hogy jól tudott lovat hajítani, és bennünket sánta lovával Caledonba elég gyorsan vissza hozott.

Innét a post carddal Capstadtba repültünk, harsogó trombita szóval nyargalván be a városba, hol még néhány napunk maradt mulatságokra és arra, hogy kirándulásokat tegyünk Capstadt igen csinos és kedves környékére.

Elutazásunk előtt alkalmunk volt egy választási napot is látni Capstadtban. Ez a sok mindenféle fajú nép: malay, néger, caffer, mintha mind az eszét vesztette volna, úgy szaladgált kiabálva és lármázva, s újjongott minden kigondolható járműveken nyargalva le s fel az utcán. A conservatív, vagy a szabadelvű jelöltet éltető óriási feliratok csak úgy hemzsegetek mindenfelé, pedig semmi sem természetesebb, mint hogy ezeknek a jó embereknek a legparányibb fogalmuk sem volt

arról, hogy e szavak conservatív vagy szabadelvű, mit jelentenek; ez azonban nem tett különbséget, mert hiszen kiabálni tudtak, még pedig úgy, hogy e részbeni képességük, a legzigorúbb kortes-vezért is kielégíthette.

De a dolog nem maradt csupán kiabálásnál, hanem — a mint ez választásoknál más civilizált országokban is szokásos, — a szavaknak ütlegek adtak nyomatékot, s hogy ebben sem kimélték egymást, erről bizonyosságot tehetek, mert több ily kedélyes jelenetnek voltam tanuja.

A Cap gyarmat parlamentje két kamrából áll; mind kettő egyenes választási alapon. A felső kamra tagjainak egy harmada évenként újra választatik.

A gyarmat egészen függetlenül kormányozza magát, s az angol kormány csak a kormányzót nevezi, és egy-két ezred katonát tart itt, azon esetre, ha netalán a Cafferek, nagyobb mérvű támadást intéznének a gyarmat ellen.

A fehér lakosság nagy részben hollandi gyarmatosoktól származik le, s a falukban és farmokban nyelvüket és szokásaikat mai nap megtartották; míg ellenben a városok egészen elangolosodtak; — így pl. Capstadt fehér lakosságát tisztán angolnak lehet mondani, s hollandi származásukra csakis nevük mutat.

A Cap-colonia észak-keleti részén, a holland gyarmatosok két köztársaságot alapítottak, a Transval és Orange területet. Ez a colonia gyarmatosaira nézve annyiban előnyös, hogy ezen köztársaságok a Zulu Caffér, és más vad néger törzsekkel folytonos harcban lévén, ezeknek betöréseitől a Cap gyarmatosoknak kevesebbet kell tartaniok.

A gyarmatnak fő jövedelme a gyapjuból van, jóllehet juh-tenyésztésről magasabb értelemben szó sincs. Van ugyan néhány millió juh, de ezek az egész éven át maguk keresnek maguknak táplálékot, s juhászoknak s istállóknak még csak híre sincs; hanem nyírás előtt néhány nappal a farmnak egész la-

kossága a határban minden felé szét szórt, fél vad állatokat egy helyre összehajtja, megnyírja, és aztán újra világnak ereszti. Az így nyert gyapjú, igen természetesen, nem a legfinomabb, de miután úgy szólván minden költség ráfordítása nélkül állítatik elő, igen tiszta jövedelem.

Hirlik, hogy legújabban gyémánt bányákat fődöztek fel, s ha ez oly arányban valósul, mint azt beszélük, akkor egy második ép oly tiszta és könnyű jövedelemforrás vár a gyarmatra.

Földművelésre a gyarmat semmi tekintetben sem alkalmas. A talaj általános rosz minősége, továbbá az égalj kedvezőtlen volta, a földművelést majdnem lehetlenné teszik.

A gyarmat kereskedése, mely eddig sem volt nagy, a Szezi csatorna megnyitása által még csökkenni fog. Kikötő- és kereskedő városa kettő van; Capstadt, és Port Elizabeth; de az előbbi hajózásra nézve igen kedvezőtlen, miután kikötője egészen nyitva van, s a három-négy hónapon át uralkodni szokott erős viharok miatt a hajók által nem látogatható; Port Elizabeth pedig csak néhány év óta kezd fontosságot nyerni, ámbár a mennyit nyer Port Elizabeth, ugyanannyit veszít Cap-Stadt.

A Colonia illetén kevésbé fényes jövőjét a lakosság értelmes része belátja, és épen azért nem is igen csinál magának e részben illúsiókat.

Február 18-án hagytuk el Cap-Statdot három heti igen kellemes időzés után, melynek előnyeit annál is inkább okunk volt becsülni, mert itt mulatásunk egy hosszú tengeri ut után, és egy szintén hosszú tengeri utat megelőzőleg történt. Utunk Cap foktól Singapore-ig legelőnyösb számítással is legalább ötven napot igényelvén, újból egy hosszú tengeri utazás állt előttünk, az azzal járó unalmakkal, és így nem csuda, ha ennek tudata kedélyünket lehangolta.

Március 12.

Utazásunk Capstadtól idáig elég gyorsnak mondható, s ha utunk második felében sem lesz fölötte kedvezőtlen időjárásunk, april 10—15-ike közt Singaporeban lehetünk. Az utóbbi napokban, különösen a mult héten erős szelünk volt, hideg idővel. Négy-öt napon át, még felső ruhában is fáztam a fedélzeten. E hideg idő oka az, hogy a déli szélesség 44°-ánál és közel a jéghegyekhez vagyunk.

Életünk a lehető legnagyobb egyformaságban foly le; reggel igyekszem minél tovább alunni, s rendszeren csak alig hogy részt vehetek a 11 órai reggeliben. Reggeli után a fedezeten sétálok, és ebédig olvasok. Az ebéd utáni beszélgetés huzamos szokott lenni, s rendszeren esti hét óra van, mire az asztaltól felkelünk. Ekkor szivarozva, egy-két órát a fedezeten töltünk, mulatva a matrózok tánczán, kiket jó kedvük soha sem hagy el. A banda hetenként háromszor játszik tánczdarabokat a matrózoknak, ezenkívül reggeli 9 órától 10-ig naponként zene van, az ugynevezett „metall re in igun g“ alatt, és igen gyakran az ebéd folyama alatt is.

Egyedül a zene és az estéli whist-parthiek, melyeknek rendszeren éjjél után szokott vége lenni, szórakoztatnak bennünket; mert az olvasást néhány hét után annyira meguntam, hogy alig vagyok képes figyelmemet fél óráig a könyvre fordítani, mi nem is csoda, miután a hosszas tengeri ut annyira hat az idegekre, s a hajónak folytonos rázása annyira kihozza az embert sodrából, hogy az oly nyugott lelki állapotot kívánó élvezet, mint az olvasás, lassanként egészen lehetlenné válik.

April 5.

Tegnap délután láttunk először száraz-földet, negyvenhat napi ut után. Három nap előtt a szél tökéletesen meg-

szünnén, a gépet fűteni kezdték, s most már gőzzel megyünk. Ma reggel 9 óra tájban, épen midőn a Sunda szorosba hajóztunk be, egy hajó mutatkozott a láthatáron. Közelebb jövén egymáshoz, a matrózok felismerni vélték benne a Friedrich Corvettet, melytől már több mint három hete elváltunk. Mikor az árbóczra felhúzott jelzőre felelt, minden további kétség elhárult, s a hajó csakugyan a Friedrich volt. Mily különös véletlen, midőn néhány ezer mértföldet hajózva át, épen a célnál találkozik a két hajó! Igy történt Cap-Stadt előtt is, csakhogy az elválás ott nem volt oly hosszú, és a találkozás eshetősége sokkal valószínűbb.

Ma egész nap Java partjai mellett hajóztunk, azon kellemes érzésnek adva oda magunkat, hogy ma még partra szállhatunk. Az Admirál Anjert, (olv. Andser) Java szigetén tűzte ki szénberakodási helyül. E falu a Sunda szoros mellett fekszik, mely itt úgy össze szorul, hogy Sumatra magas hegyei tisztán ide látszanak.

Bataviába való menetelünk idővesztést vont volna maga után, miután kikötője a szénbeszállításra igen alkalmatlan.

Azon okból, hogy csak késő este vetettünk horgonyt és pedig messzire a parttól, a partraszállást másnap reggelre kelle halasztanunk. Reggel már 6 óra előtt a fedezeten voltam s néhány társammal egy malayi lélekvesztőt fogadtunk fel, melynek tulajdonosai felhasználva a jó alkalmat, és tudva, hogy az utasok ily esetben bármily árt is megfizetnek, jól behúztak bennünket.

A csónak nem volt egyéb, mint egy ügyetlenül kivájt fatörzs, és mondhatom, nagyon vigyáznunk kelle, hogy egy-egy hirtelen mozdulat által fel ne forduljon, s mi a czápákkal óhajtásunk ellenére közelebbi ismeretséget ne kössünk, minek megtörténhetése esetére egyedüli reményünket a czápák azon jó izlésébe helyeztük, hogy a malay húst többre

fogják becsülni a fehér ember húsánál, és ha választásuk van, örömeztőbb a színes emberrel csillapítják étvágyukat.

Meglepőbb és szebb látványt, mint a Javai partok arra nézve, ki még nem látott forró égövi növényzetet, gondolni sem lehet. Az a rendkívüli bujaság, melylyel fű, fa tenyész, minden fogalmat túlhalad. A tengerparton a több ölnyi magas bambusz beláthatatlan sűrűségben díszlik, a pálma fák különböző faja egész erdőket, s mindegyik fa külön egy-egy ernyőt képezve az égető nap sugarai ellen. Első sétám az Anjeri pálmások alatt majdnem annyi élvezetet nyújtott, mint a partra lépés Capstadtban, s míg ezt nagy részben a szokatlan szép látvány idézte elő, addig Capstadtban már maga azon érzés, hogy oly hosszú tengeri út után újra száraz földön lehetek, egy nemével a kéjnek töltött el.

A szénberakodás nem történhetvén gyorsan, néhány napot Jáván kelle időznünk s mi felhasználni akarva az alkalmat, néhányan elhatároztuk, hogy Bataviába megyünk, de a terv kivitele nem volt oly könnyű, mint az elhatározás. Batavia tőlünk még tizenöt mértföldre volt, s miután lóháton vagy gyalog utazni e hőségben lehetlenség, mint egyetlen közlekedési mód, a kocsin való utazás maradt hátra. Egész Anjerben a kerületi kormányzó kocsiján kívül csupán egy nehéz hintó létezett a vendéglős birtokában, ki csak igen kényszerítve vált meg néhány napra kedves járművétől, melynek néhány napi használatáért száz forintot fizettetett magának, s még akkor is úgy tekintette a dolgot, mintha valami nagy áldozatot hozott volna.

A praefect közbejárására posta lovakat kaptunk, s este tíz órakor elindultunk, azaz, mi így akartuk, de nem így a lovak; ezeknek a hintó igen nehéznek tetszett, s inkább visszafelé húzták mint előre, és bár hat ló volt befogva s ugyanannyi malaye hajtó noszogatta őket hátulról, azért mégis tovább fél óránál, egy lépés nem sok,

de annyit sem tettünk. Az eső erősen esett s így nem nagy kedvünk volt kiszállni és segíteni a lovakat ostorral serkenteni, vagy pedig a kocsit tolni. Végre egyik társunk kiszállván, a kocsi kissé megkönnyebbült, s a lovak mintha csak ezt várták volna — egyszerre neki ugrottak és galoppeban vittek bennünket az első állomásig.

Említett német társunk ott maradt; s neki csak az utánnézés élvezetével kellett volna megelégednie, ha ugyan őt a setéség ebben is nem akadályozta volna.

Alig egy órai menés után, újra lovakat váltottunk. Ezek már engedelmesebbek voltak s rögtön en galoppe indultak meg, és ezen sebességet folytonosan meg is tartották. Az első nagyobb állomást, Serangot, éjfél után egy órakerértük el, de alvásról szó sem lehetett, egyrészt a nagy hőség miatt, másrészt s főleg pedig azért, mert a malay hajtók rettentő kiabálást és ostorpattogtatást vittek végbe, hogy a lovakat a kellő sebes galoppeban tartsák, mivel ha meglassudnak, akkor meg is állanak, és az elindulás, egy fél órai nógatásba került volna.

Az utazás Jávában oly fényűzés, melyet csak a kormány-hivatalnokok engedhetnek meg maguknak, míg más halandó ezt meg nem fizetheti. A postalovakért Bataviáig kétszáz forintot felül fizettünk, és e mellett még azon kellemetlen eshetőségnek is ki voltunk téve, hogy valamelyik állomáson egy utazó hivatalnok a lovakat véletlenül lefoglalja, s mi szépen ott ülhetünk huszonnégy óráig az utfélen, valamely rongyos jávai faluban.

A kormány hivatalnokai nem csak hogy ingyen utaznak a postán, de az állomásokon saját szükségökre a lovakat is lefoglaltathatják.

A serangi postamester, egy jókedvű hollandi, ki jól beszél francia nyelven is. Ő lévén az egyetlen európai, nem csak a városban, de az egész bafaviai környéken, sorsa nem

igen irigylendő, s ő maga is egyedül csak abba helyezi reményét, hogy a még hátra lévő néhány szolgálati évét nagy nehezen itt kihúzva, életének többi részét kényelem között hazájában fogja eltölthetni. Itt ugyanis nyolcz évi szolgálatot kíván a kormány hivatalnokaitól, mely határidő letelte után nagy nyugdíjakat kapnak ugyan, de ezen nyolcz év eltelte előtt legalább fele a hivatalnokoknak áldozatul esik az éghajlatnak, azok pedig, kik a nyolcz évet valahogy túlélnek, s ezt az égaljat odahagyhatják, nagy részben oly tördöve érkeznek onnét vissza, hogy nyugdíjukat alig néhány rövid évig élvezhetik.

Reggel felé egy kisebb folyón két helyen is kompon mentünk át, melyet bambuszkötél segítségével húztak egyik partról a másikra.

Szegény jávaiakat legjobb álmukból vertük fel; a víz partjához érve a postakocsis erősen belefújt trombitájába, és ha nem is csalt ki belőle oly szép hangokat mint Lonjumau-i collegája, de legalább megfelelt a célnek, mert egy pillanat alatt ötven-hatvan szerencsétlen alak bújt ki a part melletti tyukól alaku bambusz gunyhókból, kik kifogva a lovakat, az üres hintót ötvenen is alig birták a kompra felvoncsolni.

Eleinte a szürkületben mind megannyi majomnak tartottam őket, és nappal sem nagy adag képzelő tehetség kell hozzá, hogy az ember megmaradjon e hite mellett, miután emez, alig négy láb magas, száraz, gyenge testalkatu, sötét barna bőré, lapos homloku, beesett szemü lények mindenféle majomfajhoz, csak nem emberhez hasonlítanak. Darwin és Vogt nem találnának nagyobb elégtételt elméleteik bizonyításánál a kételkedők ellenében, mint ha e jávai népfaj egyes speciest, felolvasásaik után a közönségnek bemutatnának, s én meg vagyok győződve, hogy ez több hatással bírna a közönségre, mint a legfényesebb deductiok.

Reggeli öt órától kilenczig nem tettünk több utat, mint legfőlebb egy mértföldet; lovaink legkevesebb harminczszor megálltak, s nem akarták sehogy sem indítani a kocsit, melynek megindítására ezuttal nem használt se ostorozás, se kiabálás. A kocsis minden ily megállásnál trombitájába fúj, mire a rizsföldeken dolgozó malayok csoportokban szaladtak segítségünkre, és tolták a kocsit a lovak után. Hogy ezen rendszer mellett nem gyorsan haladhattunk, az igen természetes.

Nagy bajjal végre elértük az állomást, és új lovakat cseréltünk, melyeket — mielőtt elindultunk volna, — erősen megijesztettünk az ostorokkal, s e radicalis és előzetes orvoslási eljárás annyira megtette hatását, hogy Bataviáig nem volt többé bajunk a lovakkal.

A Hôtel des Indes-ben leszállva kocsinkról, első teendőnk volt fürdőt venni. Ez egy kocsiban töltött éj fáradtsága és hősége után oly élvezet, mely már maga megérdemlette volna, hogy Bataviába jöjünk. Talán nem szükséges mondanom, hogy a fürdés utáni reggeli nem kevesebb élvezetet nyújtott.

Nem lévén henyélni való időnk, pedig mondhatom, hogy ez a nagy hőségben nem megvetendő időtöltés lett volna; befogattunk és bejártuk a várost. Ami a lakosságot illeti, az nagy részben chinai; ők a munkások, gyárosok, kereskedők. Én itt láttam először czopfos vitézeket, kiknek szorgalma, melylyel dolgaik után látnak, igen elüt a jávai lakosság élnélküliségétől. A bennszülöttek csupán mint szolgák vannak alkalmazva, míg európaiak, kik számra nézve legkevesebben vannak, mint hivatalnokok, nagyobb kereskedőházak segédei, katonatisztek sat. szerepelnek, de ezek közül nappal alig látni egyet-kettőt az utcán, este hat óra után kezdődik itt az élet; ilyenkor teszik az európaiak azt a kevés mozgást, mely még az equator alatt is szükséges az

egészség fenntartására. A férfiak rendszeren kalap nélkül járnak, mely divatnak két nagy előnye van, először a folytonos köszöntgetés és az ez általi fölösleges mozgás elkerülése; másodsor tagadhatlanul igen kellemes e roppant hőségben hajdon fővel járni, főleg ama remek fák alatt, melyek Batavia sétányait oly kedves időöltési helylyé teszik.

Az európaiak lakházait nagy részt szép nagy fákkal benőtt kertek veszik körül, melyeknek sűrű lombjai árnyékot és enyhet nyujtanak az equatori nap ölő sugarai ellen.

Minden keleti város közt Batavia nyujt legtöbb élvezetet. A ki szenvedélyes vadász, a legszélesebb és leghálátatosb tért találja Jáván, és pedig a nélkül, hogy fáradságos hosszú utazásokat kellene tennie czélja elérésére. Az egész sziget nem nagy, közlekedési utai jó karban tartvák, s a postával, bár nagy áráért, de a sziget minden részére el lehet jutni. Egyébiránt a kocsin való hosszas utazásokat könnyen el lehet kerülni, ha az ember Bataviából, a parti városokba a tengeri utat, mint kényelmesebbet és olcsóbbat választja. De a kinek a kormányzóhoz, vagy egyéb főbb hivatalnokhoz ajánló levele van, az előtt minden akadály elenyészik. Ezen urak rendszeren igen udvariasak és előzékenyek, és igen sokat tehetnek arra nézve, hogy az idegennek a szigeten való időzés élvezetesebb és kellemesebb legyen. Ily ajánlóleveleket kevés utánjárással lehet nyerni, és az ez által nyert előnyök százszorosan kárpótolják az utazónak e részben tett fáradozásait, úgy, hogy a legnagyobb hibát követi el az utazó, ha ezt elmellőzi. Mint fentebb említettem, a közlekedés a vadászatot Jávában igen megkönnyíti, és ez által élvezetesbé teszi.

Indiában ökrös szekereken és elefántokon lehet csak a nagyobb vadászatokat rendezni; a legujabb időben a vasutak nagyban megkönnyítették ugyan az utazást, de a nagy vad is ahhoz mért arányban pusztíttatik. A vadak pusztításában

leginkább kitűnnek az angol tisztek, kik fáradhatatlan vadászok, ez lévén az egyetlen mód, melylyel az indiai élet unalmait elűzhetik.

A jávai tigris nem oly nagy és szép ugyan, mint a bengáliai, de mivel itt sokkal nagyobb mennyiségben fordul elő, nagyobb a valószínűség is a vadászat eredményére. Elefánt, rhinoceros, a majmok mindenféle faja, medvék, és az oroszlánt kivéve, a nagyobb vadállatok kivétel nélkül feltalálhatók Jávában.

A főkormányzó, úgy szintén az egyes kerületek főnökei évenként több vadászatot szoktak rendezni; de azon kívül is bárkinek szabadságában áll a szigeten a vadállatokat pusztítani.

Rövid időzésünk Jávában nem engedte meg, hogy egy nagyobb vadászatot rendezzünk. Az anjeri katonai kormányzó nagy előzékenységgel ajánlkozott ugyan egy tigrisvadászat rendezésére, ha több ideig ott időzünk, de Bataviába tett utazásunk ezt meghiusította. Szerencsésebb volt nálunk, egy fiatal úr, ki két hónapot töltött Jávában, és bennünket merész vadászatai elbeszélésével nem egyszer mulattatott, de sajnálattal kell kijelentennem, hogy e vadászkalandok némelyike nálunk legyőzhetlen hihetlenségre talált, főleg midőn ifjú Nimródunk azt beszélte el, hogy egy ily vadászat alkalmával egy roppant rhinoceros tajtékzó szájjal rohant neki hogy elnyelje, s ő egész nyugalommal hagyta három lépésre jönni a hatalmas és veszélyes vadállatot, mikor azután lefaucheux fegyverét mintegy szájába dugva, mindkét csővét egyszerre sütötte el, s a veszedelmes ellent, egy pillanat alatt leterítette. Ez már több volt, mint a mit a legjobb akarat és udvariasság mellett is elhíhattunk volna, és mindnyájan hangos hahotára fakadtunk. Jeles vadászunk azonban nem vesztette el lélekjelenlétét, azzal felelvén nevetésünkre, hogy

a kinek nem tetszik, ne higye, és mi ez utóbbinál meg is maradtunk.

A saison-ban a bataviai időzés több változatossággal és élénkséggel bír, mint kelet bármelyik gyarmati városa. A társaság igen nyájas és előzékeny. A kormányzó több fényes táncmulatságot szokott adni: úgy szintén a gazdag kereskedő és birtokos családok is, úgy hogy multság és ebédek, egymást érik.

Rendesen opera-társaság is szervezkedik a saisonra, természetesen nem a legjobb erőkből, hanem a mi e részben netalán hiányzik, azt kipótolja annak tudata, hogy a többi városokban még ilyen sincs. És én bátran állítom, hogy még a gyenge zene és ének is nagyobb előnye a bataviai saisonnak, mint a legjobb olasz opera Párisnak. Mert míg Európában a színház és opera a napi élvek közé tartozik, addig Indiákon és Chinában még a legügyetlenebb európai kötél-tánczos érkezése és előadásai is eseményt képeznek. Épen azért, itt igen sok bajba és költségbe kerül összehozni egy meglehetősen operát és ballet-et, melynek tagjai a föld minden részéből utaznak ide. A primadonna még néhány hó előtt Rio Janeiro és Valparaiso közönségét ragadta el bájos előadásával; az első ballerina San Franciscoban, vagy Mexicoban aratott babérokot és főleg dollárokat, és egyedül ez utóbbiak nagy száma birja a művészet férfi és nő bajnokait arra, hogy a bataviai saisonra szerződjenek.

De ezen nem is lehet csodálkozni, mert a bataviai élet fölötte drága, főleg európai gyártnmányokért igen magas árat kell fizetni, sokszor két, sőt három annyit is, mint az angol gyarmatokban. A pénznek egyáltalában semmi értéke nincs, és csak San Franciscoban emlékszem hasonló drágaságra. Bataviában egy pohár sodavizért a szállodában másfél hollandi forintot számítanak, és átlagban húsz-harmincz forinton alól naponként lehetlen a költségeket fedezni.

A folytonos és egész éven át változatlan nagy hőség kényszeríti a Jávában lakó európaiakat, úgy a nőket, mint a férfiakat, hogy toilettejükben a legnagyobb kényelmet és egyszerűséget keressék. A tizenegy órai reggelenél mindenki papucsban és meztelen lábbal, a legkönnyebb vászon pantallókban és vászon felső kabátban, ing nélkül jelenik meg.

Megvallom, hogy midőn a nőket meztelen lábakkal, papucsban láttam a hôtelben fel s alá sétálni, kissé megütköztem, nem azért, mintha a legnagyobb mértékben nem méltánylanám e divat czélszerűségét és előnyeit, hanem pusztán csak annak szokatlansága miatt. Az angol nők sokkal kevésbé elnézők, mert ha a Jávában uralkodó divatra kerül a beszéd, a „shocking” elnevezés elkerülhetlen.

A nők a nappali látogatásokat, főleg azokét, kik a jávai szokást ismerik, reggeli negligéében fogadják, mely egy bő felső zubonyból, és sarangból, a bennszülöttek által hordott szoknyából áll, melyet derékon megerősítenek. Nem mondom, hogy ez öltözet mindegyiknek jól áll és előnyös, de kinek a természet nem mostohán osztotta ki a bájakat, azt ez az öltözet tizszer érdekesbé teszi, és előnyösebben tünteti fel, és ha suffrage universelre bocsátának a férfiakat, nem kétlem, hogy ez roppant többséget biztosítana a jávai divatnak a crinolin, vagy más, a szép formákat eltakaró öltözet ellenében.

A jávai kormány minden tekintetben igyekszik az európai faj felsőbbségét a bennszülöttek irányában fenntartani, és a fehéreket mintegy felsőbb légkörbe helyezni. E végből rajta van, hogy mindent, a mi az európaiak tekintélyén és morálján a bennszülöttek előtt csorbát ejthetne, szigorú rendszabályok által meghiusíthasson. Így pl. a magános európai nőknek tiltva van a huzamosb ideig tartó künn időzés, ha csak két tekintélyes polgár az illető morálja és helyzete iránt kellő biztosítékot nem ad.

Ezen eljárás bár önkényes, de kétségtelen, hogy a bennszülöttek előtt az európaiakat erkölcsi tekintetben emeli. De hogy az európaiak társadalmi életét emeli-e, ez már más kérdés. No de ezt elérni nem is volt célja e rendeletnek.

A jávai lakók félelme vagy tisztelete (kettő közül egyik,) oly nagy az európaiak iránt, hogy mindenütt, hol átutaztunk, a lakók letérdeltek kocsink előtt, és csak akkor keltek fel, midőn már messzire elhaladtunk. A hollandok, vagyis inkább a jelenlegi rendszer védői azt állítják, hogy ilyen erélyes kormány nélkül lehetlen volna néhány ezer fehérnek tizenkét millió bennszülött felett uralkodni.

Ezt állítani igen könnyű, főleg, midőn az ellenkező rendszer még nem lőn megkísértve. De Anglia indiai birtokain aránylag kevesebb fehér ember lakik, mégis a mi a népesség harcziaságát, erélyét illeti, ez sokkal fölülmulja a minden tekintetben gyenge és elsatnyult jávai lakosságét. Hanem azt már elhiszem, hogy a jövedelem különben nem volna oly nagy, mint jelenleg.

Azok, kik Jáva jelen helyzetét több évekig való ott tartózkodás után ismerik, azt állítják, hogy eme rendszer mellett, rövid idő alatt a sziget tönkre jut, e fölött azonban én nem hozhatok itéletet, miután időzésem csak rövid napokra terjedt. Egyébiránt a hollandiak dolga, hogy mint végzik ügyeiket.

Jávai időzésünk alatt, egy kis faluban, Batavia mellett, adóbeszedés alkalmával, a lakók ellenszegültek, de minden komolyabb ellenségeskedés nélkül. Az egész szigeten rögtön tudta ezt mindenki, s a katonaságot készen tartották leendő eshetőségekre.

A kormányzó maga vezette a vizsgálatot, és az egész dolog ártatlan félreértésnek bizonyult, s a zavar önkényt elenyészett legkisebb fegyveres beavatkozás nélkül. Legjobb akarattal sem sikerült lázadást sütni ki.

A hollandi kormány több ezred európai katonaság mellett, bennszülött katonaságot is tart, európai tisztek és altisztek vezénylete alatt.

Alkalmam volt a bennszülött katonaság egy laktanyáját láthatni, mi annyiban volt rám nézve érdekes, mert itt egészen más rendszer van életbe léptetve, mint az európai kaszárnyákban.

A bennszülött katonák nejjei és gyermekei szintén a kaszárnyákban élnek, a katonák a széles asztalokat használják éjjeli fekhelyül, az asszonyok és gyerekek pedig az asztal alatti tért foglalják el.

A laktanyák ily módon való berendezése nem is czélszerűtlen, és úgy hiszem, a bennszülöttek egészen jól találják mellette magukat. De az európai katonák kaszárnyáját aligha lehetne úgy berendezni, hogy negyven-ötven ember lakjék nejével és gyermekeivel egy nagy teremben, s azt hiszem, hogy a házi béke ily viszonyok közt igen hamar megzavartatnék.

A kölni ujság egyik száma Bataviában kezünkbe kerülvén, egy szomorú hírről értesültünk. Az említett hirlap, a Lissa mellett légbe röpült Radetzky fregatton szerencsétlenül jártak névsorát hozta. Az expeditio tagjai közül e hír többeket igen közélről érdekelt, miután testvéreket és rokonokat vesztek el e rettentő baleset következtében. Mindnyájunkra szomorítólag hatott, ismerősöknek, barátoknak, és annyi léleknek elveszte.

Bataviából visszatérve, közel Anjerhez, inkább sétálás kedvéért néhányszor kimentünk vadászni, de a nyomasztó hőség folytán többet vadásztunk a cocus diókra, mint más egyébre, még pedig mondhatom, hogy tökéletes megelégedésünkre.

Megbecsülhetlen kincse a forró égövnek a cocusdió-tej,

miután a víz általában jhatatlan és egészségtelen, főkép európaiaknak.

Említett sétáink egyike alkalmával egy hegyi patakban, pálmák és bambuszok árnyában, nagyszerű fordót vettünk, a kiséretünket képező malayok nagy gyönyörűségére, mely leirhatatlanul kellemes hatásánál fogva, egyik méltó zárkővét képezte itteni időzésünknek.

Az elindulásunk előtt való nap erős széllel és esővel kezdődött. Néhány malay bárka épen a szénberakodással volt elfoglalva, mikor a rögtön keletkező szélvész a hajóhoz csak gyengén erősített szenes bárka köteleit elszakította, s a habok oly mérvben csaptak a bárkába, hogy az elkezdte sülyedni, mire a benn levő malayok roppant jajveszéklő kiabálást kezdettek, megijedve, hogy egy kissé kellemetlen fordót kell venniök, de csakhamar sikerült őket kötelek segítségével megmenteni; azonban a bárka és a szén elsülyedt, s miután mindkettő igen drága keleten, a kár néhány ezer forinttra rugott.

Nyolcz napi kellemes időzés után elhagytuk Jávát, honnét négy napig tartó s folytonosan az equator alatti hajózás után Singaporéba értünk.

Az ut folyamában egyik oldalról Sumatra alacsony, erdővel benőtt partjai képezték a láttávol keretét, a másíkról pedig a szétszórt számtalan apró szigetek, melyek környékén a hajózás igen nehéz és veszélyes, mivel a tenger fölötte csekély, és igen zátonyos. Azonban a két tapasztalt pilot, kiket Anjerben fogadtunk, minden veszély nélkül bevezetett bennünket a singaporei kihötöbe, hol april 14-kén délután vetettünk horgonyt. Alig hogy ez megtörtént, egy közeledő csolnakban felismertük azon urakat, kik Singaporéban várták az expeditio érkezését, hogy itt ahhoz csatlakozzanak. A jövevények mohó sietséggel igyekeztek a hajóra, de a parancs már ki volt adva a tisztelgő lövések megtételére, s a

tüzérek már az ágyúknál álltak, minek folytán kényszerültek megadni magukat a törvénynek, mely szerint tisztelgő lövések alatt tiltva van a hadi hajóra jönni, vagy onnét távozni.

Részemről nem kevésbé örültem, valahányszor sikerült a tisztelgő lövéseket a partról hallgatni, mert a hajón — alig néhány lépésre süttetvén el a huszonegy fontosok — mindég egy negyed óráig tartó fülzúgást kaptam.

A hajóra jött urak közt volt X. hazánkfia is. Ezen urak hat hétig vártak Singaporeban megérkezésünkre, mi egy kissé sok a jóból, és bár én százszor inkább töltöttem volna Singaporeban e hat hetet, mint az indiai Oceán-on, azért mégis elképzelem, hogy türelmük ily hosszú várakozás által mennyire kimerítettett.

R. attaché és X. úr nem győzvéen már várni az expeditiot, a Singaporeból B a n g k o k b a menő gőzösre jegyeket váltottak és érkezésünk utáni reggel, el is utaztak Siamba.

Az utazónak első kényelme, idegen országban, egy jó hôtél, bármily fellengős és szenvedélyes eszmékkal legyen is valaki megáldva. A költőiség, és a vágy: valami újat látni, rendesen háttérbe szokott szorulni, legalább az első pillanatban.

E részben csak dicséretet lehet mondani a singaporei European Hôtélről, mely alig száz lépésnyire a kikötő parttól, igen kedvező fekvéssel bír. Berendezése nagyon-kényelmes, s minden lakószobához egy fürdőszoba van csatolva. Ez utóbbi nélkül az existencia tűrhetlen lenne az egyenlítő alatt. Naponként legkevesebb háromszor kell fürdőt venni. Kora reggel, alig ébred fel az ember, ez legelső gondolata. Félre tolva az éjjelre gondosan összehuzott moskito-hálót, kiki siet a nagy kókádhoz és cseberrel öntözi a vizet magára, mely ugyan nem hideg, a mi teljes lehetetlen ebben a lég-

körben, de miután néhány fokkal mégis alantabb áll a lég hőségénél, rendkívül üdítőleg és frissítőleg hat.

Fördés után, egy csésze kávé vagy theát véve, a ki- nek ügyei nincsenek, siestát tart, lepedőbe burkolva, kényel- mesen szivarozik a hosszú bambusz székeken, és várja az első reggelit.

Az európai lakók a napnak kora reggeli óráiban vége- zik dolgaikat, a déli és esti órák erre nem lévén alkal- masak.

Kilenczkor van az első reggeli, az étteremben levő kö- zös nagy asztalnál, minden vendég mögött ott áll egy-egy chinai vagy indiai szolga, ki egyedül gazdáját szolgálja. De e nagy számú cselédség daczára sem megy oly jól és gyor- san a szolgálat, mint azt harmadrésznyi európai inas végezné.

A reggeli többféle meleg ételből, halból, húsból és gyümölcsből áll, s ez az étrend majdnem minden változás nélkül megmarad minőségre és mennyiségre nézve is mind a három étkezésnél, a 9 órai első, s az egy órai második reggelineél, valamint a hét órai ebédnél.

Az asztal fölött a plafondra van erősítve a „punka“, melyet az étkezés alatt néhány szolga húzgál, és jaj nekik, ha csak egy pillanatra is állni hagyják. A „punka“ egy in- diai, angol készítményű vászon-legyező, s minden magán- házban és szállodában a butorzat legbecsesebb részét képezi, mert nélküle a roppant hőségben egy harapást is alig lehetne tenni, míg a punka által okozott szellő lehetségessé teszi, hogy az ember egy óra hosszan is ülve maradjon.

Nemcsak az ebédlőkben, de a háló szobákban is alkal- mazzák a punkát, miután a nagy hőségben fölöttébb meg- könnyíti az elalvást. Én majdnem félelvi időzésem alatt az equatori tartományokban és Chinában soha sem voltam ké- pes másképen elaludni, mint mind a két kezemben egy-egy pálmalevél-legyezővel. Ha az egyik kezem elfáradt a legye-

zésben, rákezdtem a másikkal. Ágyneműről az uralkodó hőség miatt szó sem lehet, abban az ember a szó szoros értelmében meggyuladna.

Az éjjeli nyugalomhoz fő és elkerülhetlen a moskítóháló, e nélkül itt az alvást képzelni sem lehet. Az ágy mellékes dolog, miután ebben nincs egyéb, mint néhány szál deszka, egy igen vékony szalma-zsák, és e fölött egy gyékény. A fej alatt pedig egy vékony vánkos, melyet — miután hirtelen megmelegszik — százszor is meg kell fordítani egy éjjelen át.

A szobákban szalmából és bambuszból készült butorzat van, mely azonban eléggé czélszerűtlen, egyrészt, mert a meleget ez is csak elősegíti, másrészt pedig a leggondosabb vigyázat mellett is lehetlen a molyoktól megőrizni. Arra, hogy itt egy bőrrel vagy szövettel bevont szék a túlságos használat miatt megkopott volna, nincs eset, mert mindenki meggondolja elébb, hogy, mit választ ülő helyül.

Üveg ablakok a házakon nincsenek; ez is épen oly fölösleges és költséges kiadás volna, mint a szövet-butorzat. Betett ablakok mellett egy óráig is alig lehetne a szobai léget kitartani, s a szobák lehető hűsén tartására elkerülhetlenül szükséges, hogy a redőnyök éjjel-nappal leeresztve legyenek.

Este hat óra után a lég néhány fokkal hűsebb lesz; ez a sétakocsizás órája, és legalkalmasabb ama kevés testi mozgásra, melyet az equatori égalj megenged.

Az európaiak öltözete — a forró égalj alatt — tetőtől talpig majdnem kizárólag fehér vászonból, vagy igen könnyű szövetekből, selyemből stb. áll. Bőrczipőt és szövetkalapot igen kellemetlen viselni. Az utazók legnagyobb része széles indiai vászonkalapokat és fehér vászoncipőt hord. Az ebédeknél a frakk helyett fehér spencer van általában elfogadva. Ez a divat nem méltányolható eléggé, mert fekete

frakkba öltözni, és egész estét abban tölteni, ily hőség mellett, valóságos emberkínzás.

Igen czélszerűn tesz, a ki keletre utazik, ha Európából lehetőleg számos fehér ruhát, főleg inget hoz magával, miután itt az égélj miatt naponként kétszer, sőt háromszor is újra kell öltözni. A chinaiak, kik a mosónőket helyettesítik, e műtétet oly ritka ügyességgel végzik el, hogy negyedszeri mosás után, a fehér ruha csupa rongyokra foszlik. Ennélfogva czélszerű számos inget hozni, hogy minél ritkábban legyen szükséges a chinaiak mosási rendszerét igénybe venni, mi különben más oldalról azért is ajánlható, mert minden toilette czikk közt az ingek vásárolhatók, legkevesebb előnnyel; míg ellenben a vászon kabátokat a chinai szabók, minták után, egészen jól utáncsinálják, és sokkal jutányosabban állítják ki, mint bárhol Európában. E részben jól tesz az utazó, ha szükségletének nagy részét keleten egészíti ki.

Hasonló tekintetekből Singapore, daczára nagy kereskedésének, nem igen ajánlható.

Singapore, kedvező helyzeténél fogva az összes keleti kereskedésnek gyúpontja lőn, nem csak úgy tekinthető, mint a China, Japán és Európa közti kereskedésének centruma, de az Australia, a Kelet-indiai szigetek, Java, Borneo, Sumatra, és Európa közti kereskedés is itt öszpontosul. Liverpoolt, Now-Yorkot és Londont kivéve, Singapore kikötőjében fordul meg évenként legszámosabb hajó.

Singapore város Sir Redcliffe angol államférfinak köszöni lételét, ki a jelen század második évtizedében, mikor Jáva visszakerült Hollandia uralma alá, tanácsolta az angol kormánynak, hogy az elvesztett Jáva helyett, kereskedelmi települ, a néhány négyszög mértföld kiterjedésű Singapore szigetet szerezze meg, mely a Malacca szoros, és így az Indiából Chinába vezető ut felett uralkodik.

Nagyobb jelentőségre Singapore inkább csak az utóbbi évtizedekben emelkedett, mikor is a Chinával folytatott kereskedés nagy kiterjedése folytán életbe lépett Európa, India és China közti gőzhajó-járatok egyik fő kikötője és kirakó helye lőn.

Jelenleg az itt állandólag megtelepedett európai lakosság számát ezerre lehet tenni; de ha az égalj nem volna oly kedvezőtlen az európaiak egészségére, a jelenlegi szám néhány év alatt megtizszereződnék.

Az európai lakosság közt háromszáz német, a többi nagy részt angol, de van néhány francia és hollandi kereskedő ház is. A németek, valamint egész keleten mindennütt, úgy itt is nagy befolyást nyertek mind számra nézve, mind vagyoni tekintetben, úgy, hogy versenyeznek a nagy angol házakkal. Minden nagyobb kikötőben külön clubbjaik vannak, és az angoloktól külön társaságot képeznek. Sőt oly helyeken, melyek nem angol birtokok, mint pl. Manillán és Jáván, számosabban vannak mint az angolok. A német kereskedők eme gyors vagyonosodását, az angolok természetesen nem a legjobb szemmel nézik, és sok, bár nagy részben megérdemlett gúnyt szórnak rájuk. — Annyi bizonyos, hogy a mi rossz és hamis gyártmány van keleten, arra bátran rá lehet fogni, hogy német, és pedig főleg hamburgi gyártmány.

Ez a derék város egy maga elárasztotta az egész keletet rossz és hamisított árucikkekkel, melyeket sokkal olcsóbban képes a piacra bocsátani, mint az angol kereskedő a jó gyártmányokat, melyeknek becsét és hitelét a számtalan hamisítás által nem kis mértékben rontja. Az angol kereskedő üzletében is megtart bizonyos urias eljárást; a németek sokkal demokratább elvekből indulnak ki, és a hol csak lehet nyereséget szerezni, bármily csekély legyen is az, nem néznek a modorra. Ily sensál modorban üzött ke-

reskedés által az angolok elől többször nyereséges üzleteket is elkaparítnak, s így azután nem csuda, ha eljárási módjuk rossz vért csinál az angoloknál, kik — a mint tapasztaltam — kedves fajrokonaiik iránt nem is a legbarátságosabb érzelmeket táplálják.

Ehez járul még az is, hogy az 1866-ik év előtt a német urak igen jámborok voltak, s szerényen meghúzták magukat, jól tudva, hogy bizony sem a német szövetség, sem Hamburg nemes tanácsa lehető sérelmeik esetére, szép szavakon kívül egyéb segítséget alig adhatott volna. Ez időpontig szerencséseknek érezték magukat, ha minél inkább simulhattak az angolokhoz. Azonban 1866. év óta egészen másként áll a dolog; most már büszkén mutatnak az észak német szövetségre, s érzik és éreztetik, hogy most már van támaszuk.

Singapore lakosságának tekintélyes részét chinaiak képezik. Mint Bataviában, úgy itt is a részlet-kereskedés majdnem tökéletesen az ő kezükben van. Azonfölül mint kézművesek s iparosok, fölötte nagy szorgalmat fejtenek ki. Este kilencz-tíz órakor is oly élénk a chinai városrész, mint a nappali órákban. Szünet nélkül dolgoznak műhelyeikben. E feltűnő munkásság egészen elüt attól, mit Chinának legiparosabb városában, C a n t o n b a n látni, mi leginkább abból magyarázható meg, hogy mindnyájan igyekeznek lehető legrovidebb idő alatt annyi vagyont szerezni össze, melyből, hazájokba visszatérve, gond nélkül megélhessenek.

A bennszülöttek, az úgynevezett singalesek vagy klings-ek, a hindu népfajhoz tartoznak. Ez sokkal erőteljesebb, magasabb, szebb faj a malaynál vagy a jávainál, kik a majmoknál csak egy fokkal állnak fölebb.

A város összes lakossága mindenestre jóval fölülhaladja a százezeret; de mivel a fejadó nincsen behozva, senkinek sincs érdekében a népszámlálás fáradságos munkáját

megkezdeni. Ily mozgó lakosság mellett igen nehéz volna csak megközelítőleg is megállapítani a népesség létszámát, s épen azért az ide vonatkozó adatok, melyeket sokszor az utleirók, mint egészen biztosakat — felhoznak, nem nevezhetők a leghitelesebbeknek.

Épen ily kevés hitelességgel birnak sok más adatok is, melyeket Singaporéről és környékéről számos utleírásban olvashatni. Így én Európában meg voltam győződve, hogy Singapore szigetén oly gyakori a tigris, mint Magyarország némely részén a farkas, miután akár hány könyvben lehet olvasni, hogy az esztendő minden napján egy-egy ember esik Singapore lakosságából a tigrisek étvágyának áldozatul, s miután a sziget csak néhány négyszög mértföld kiterjedésű, nem csuda, ha előre örültünk, hogy mily felséges vadászatokat rendezhetünk majd ide érkeztünkkor. Mily nagy lón azonban csalódásunk, midőn megérkezve, mohó kíváncsisággal tudakozódtunk, hogy a szigetnek, mely részében szoktak leginkább a tigrisek tanyáznai, és hogy mi módon vadásznak itt reájuk, s az illető urak csak néztek reánk, bizonyosan azt hívén rólunk, hogy álmodunk, egész nyugodtan azt felelték, hogy több mint félesztendeje, nem is hallották, hogy tigris járt volna a szigeten. Egyébiránt — tették hozzá, ha véletlenül át is vetődik egy-egy a malaccai félszigetből, annak nincs sietősb dolga, mint minél hamarább vissza menni oda, a honnét jött, és bőrét egész biztosságba helyezni, mert a mint legkisebb hire futamodik, hogy a környéken valahol tigrist láttak, a hány Nimród csak van Singaporéban, sőt még a legcsekélyebb commis is, point d'honneur-nek tartja annak üldözésében részt venni, és ember-társai érdekében életét kockáztatni. Ily veszélyes ellenek elől azután a tigris jobbnak látja visszavonulni.

Az expeditio egyik tagja azon két hónap alatt, míg a hajók érkeztere Singaporéban várakozott, gyakori kirándulá-

sokat tön a szigetre, és a malaccai félszigetre, melyet Singaporétól csak egy keskeny tengersizoros választ el. Egy ily alkalommal, mint szenvedélyes vadász, három nap és három éjjel lesett tigrisre, s hogy e három nap alatt a moskitok, mindenféle férgek, és a hőség miatt mennyit szenvedett, azt nehéz volna leírni, de ő beszélt róla eleget. Ekkor történt, hogy malay szolgája egyszer csak elkezd jajveszékelni és segélyért kiabálni, s ő már azt hitte, hogy legalább is a tigris körmei közt fogja a szerencsétlent találni, midőn a hang után indulva látja, hogy a jámbor — ha nem is a tigris körmei közt, de a tigris-verembe jutott. Szegény malay az ijedelem minden fokán keresztül ment, mi fölött nem is igen lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy mily kellemetes helyzet lehet, mikor valaki néhány ölnyi bukás után tigris-veremben találja magát. Nem csekély fáradság után azonban sikerült őt urának a veszedelmes üregből kötél segítségével kimenteni. E tigris-vermeket a bennszülöttek ássák, s a verem nyílását rőzsével és ágakkal vékonyan berakják, hogy a vadállat észre ne vegye, de ha rálép, rögtön beszakad alatta. A verem oldalai oly formán vannak beásva, hogy a tigris ki ne ugorhassék. Rendesen egy kutyát szoktak a verembe tenni, hogy a tigrist ordításával oda csalja; az így megejtett vadat azután a bennszülöttek kövekkel agyonverik, vagy nyilakat és lándzsákat dobálnak rá, és így ölik meg. Hogy ily módon számos tigrist sikerül elpusztítani, főleg a malaccai félszigeten és hátsó Indiában, azt bizonyítja a sok tigris bőr és köröm, mit Singaporéban árulnak. Egyedüli vad a szigeten, néhány kisebb fajta majmon kívül, a mezei vad malacz.

Singaporei időzésem alatt megnéztem Little chinai és japáni ritkaság-gyűjteményét. Rendkívül szép tárgyak, és igen izletesen vannak berendezve. De az árát nem kell semminek sem kérdezni.

Egy érdekes látogatást is tettem Van Poo chinai gaz-

dag kereskedőnél, ki fiát Angliában nevelteti, és ő maga is jól beszél angolul. Egészen chinai modoru nyári laka és kertje igen szépen van rendezve. A kert beosztása, egyenes és egymást átmetsző utáival, hasonlít a mi veteményes kertjeinkhez. De az egyes szép ligetek, szökő kutak és csinos lugasok kellemes változatosságot kölcsönöznek neki. Ámbár a kert, chinai divat szerint, egyike lehet a legszebbeknek, és fenntartása igen sok költségbe kerül, azért egy európai sem fogja azt szépnak találni, a mi izlésünk tökéletesen ellentétes levén csaknem mindenben a Chinaiakéval.

Van e kertben egy rendkívüli szép ernyőpálma, melyet méltó közéről megtekinteni, van azonban még egy másik nevezetesség is, melyet már nem tanácsos közelebről nézegetni; e nevezetesség pedig egy nagy mérges mandrill, mely ugyan lánczon van, de azért ha gondolja, hogy az elmenőt elérheti, roppant dühvel ugrik utána. Mondhatom, hogy nem kellemes lehet egy ily pávián körmei közé jutni; e véleményben lehetett társaságunknak az a tagja is, ki elég szerencsétlen volt a pávián haragját magára vonni, s ki — mikor ez utána ugrott — úgy megijedt, hogy ha a kert kerítése meg nem akadályozza, még talán most is szalad.

Mint ez hasonló esetekben elkerülhetlen, a majom jól irányzott ugrását, a jelenlevők hangos nevetése követte.

Van Poa nyári lakában több érdekes tárgy közt kiváltképp egy chinai térkép, és egy nagy ajtókeret, mely egy darab fából készült, érdemelnek említést.

A chinai színházak nem európai fülek és érzékek számára állítvák. Már a pénztárnál is egészen más divat uralkodik, mint az európai színházaknál, hol a helyért fizetnek, itt ellenben a személyiséget nézik, s míg a chinai alig fizet néhány casht, az európaival egy dollárt fizetnek. Hanem ezért azután joga van nemcsak a nézőhelyre, de a színpadra is bemenni. A szindarab folytonos ve-

rekedés és katonásdi játékból áll, közbe-közbe kiállhatatlan fülhasító zenével, mely valamint az egyhangu, siránkozó éneklés a hallérzésekre nézve rövid idő után türhetlenné válik. Fahasábok egymáshoz verése, s czin- és réztányérok zöreje képezi az orchestrum zenéjét, de ez oly pokoli zaj, hogy igazán örül az ember, ha már kívül van. A nézőtér berendezése ugyanaz, mint az európai nyári színházaknál, a földszinten padokkal, és az emeleten páholyokkal; az ülőhelyek úgy szintén az egész színház, fából állanak. A színpad ruhatára és függönyei, valamint az előadásokhoz szükséges kiegészítők legnagyobb részt csupán papírból készítték, és így az igazgatónak nem okoznak tetemes kiadásokat. De miután a jövedelem is csak cash-ek után számíttatik, az illetén berendezés elkerülhetlen.

Singapore — úgy lehet mondani — feloszlik európai és chinai városrészekre. Az európai városrész gázzal van világítva. A chinaiban pedig a hold süt. De midőn ez nem süt, az esteli sétálás a chinai szűk utczákon valóságos akadályverseny; jobbra-balra kell ugrálni, nehogy valamibe beleütődjék, vagy bele essék az ember. A számos theaházak közül megnéztem néhányat, s az ott lévő chinaiak kívánságunkra opiumot füstöltek. A hozzá készülődés elég hosszú, de az élvezet annál rövidebb. Mielőtt az opiumpipát elővettek volna, kényelmes fekvő helyzetbe tették magukat a pamlagokon, ezután az opiumot a tűznél megégetvén, a pipára csepegtették, s alig egy-két másod percz után már el is füstölték. Igen jó theát ittunk, kevésbé tiszta és izletes csészékből, czukor, kanál és csészealj nélkül, mely tárgyakat a chinaiak a thea ivásnál fölöslegeseknek tekintik. A kis fekete kávé csészét egyszerűen az asztalra teszik, s még örülhetnek, ha a chinai piszkos ujját a csésze szélére nem teszi, pedig azt komolyan állithatom, hogy a chinai kétség kívül a legpiszkosabb népfaj a föld kerekiségén. A theához legalább húsz féle

czukor-süteményt tettek fel, nagyobb részt rizslisztből elég jól készítve.

Mielőtt Singaporet elhagytuk volna, a Teutonia club helyiségeiben táncmulatságot rendezett a singapore-i német társaság. A bál jól ütött ki, és tekintve, hogy az egyenlítő alatt voltunk, a hőség tűrhető volt. A terem ablakai és ajtói folytonosan nyitva állottak, s reggeli három óráig vigan folyt a táncz. A szünetek alatt legyezőket és frissítőket hordoztak körül, melyek mulhatlanul szükségesek, ha valaki tánczolni akar Singaporéban.

Elhagyva az ezer meg ezer árbóczával egész erdőt képező singaporei kikötőt, alig néhány napi tengeri ut vala csak előttünk a siami tengeröblön keresztül B a n g k o k b a, hol az expeditio haladék nélküli megérkezését, Xantus és B. urak a siami kormánynak tudtul adták.

A p a k n á m i kikötőbe érkezésünk előtti reggel, egy matróz ablakom előtt a tengerbe esett; rögtön kötelet dobtak neki, de ezt nem sikerült elkapnia. Vitorlával s meglehetős széllal mentünk, és egy negyedóra majdnem eltelt, míg a hajót megfordították és a csolnakokat a tengerbe bocsátották. Ez idő alatt messzire elhaladtunk, és az embert nem leheté többé látni. A csolnakok elindultak őt azon irányban keresni, melyen jöttünk, melyet annál könnyebb vala megtartani, mert a hajó által okozott vizmozgás messzire meglátszik és sokáig megmarad a felszínen. Az a reményünk is volt, hogy a Friedrich corvette, mely közvetlen utánunk jött, jeleztetvén neki az ember tengerbe esése, őt talán megmentheti. Végre két órai keresés után, midőn e czélból újabb csolnakok küldettek ki, sikerült a vezető cadetnek meglátni a szegény matrózt, ki egész erejéből úszott a csolnak felé. Felöltözve, sőt esőköpenyeggel esett a vízbe, de úzás közben egészen levetkőzött. Hogy mily érzés lephette meg szegényt, midőn a Friedrich corvette elment mellette, anélkül, hogy

észrevette volna, úgy szinte egy kereskedő hajó is, továbbá midőn látta a csolnakokat kereséséből visszatérni, nagyon könnyen el lehet gondolni, valamint azt is, hogy tüdejét nem kimélte a kiáltozással, mit abból is következtethetni, hogy inkább ennek folytán, mint az úszás által okozott fáradság miatt volt egészen kimerülve, midőn a csolnakba fölvtették. Mint társainak elbeszélé, két nagy tengeri kigyó úszott el mellette, s bár azt hívé, hogy rögtön vége van és elnyelik reggelire, de azok nem bántották. A rettenetes állatok eme jószívűsége különben elhihető, kivált ha — a mint nagyon valószínű — azok csakis a jámbor matrónak ijedelem által felcsigázott képzeletében éltek.

A paknámi kikötőbe érkezésünk napján újra egy kis matróz-malheur adta elő magát, a mennyiben egyike e különben ügyes ficzókknak, a t a k e l a g e leszedése alkalmával a nagy árboczról a fedezetre esett, de, daczára a hat ölnyi magasságnak, nem halt meg s bár egész nap sem mozdulni, sem szólni nem tudott, néhány nap után magához jött, és később egészen kiépült.

Két napot roppant hőségben töltöttünk Paknam előtt, várván a siami kormány által értünk küldendő gőzösöket, melyek bennünket folyón Bangkokba szállítanak. Végre megérkeztek késő este. Két siami tiszt, egy tolmács és a cs. k. ügynökség ügyvivője áteveztek a fregattra. Az admirálnak gyümölcsöket hoztak ajándékba, melyek, az igazat megvallva, igen szomorúan néztek ki, és semmiképen sem úgy, mint királyi ajándék.

A meztelen lábszárú siami tisztok nagy érdekeltséggel nézték meg a hajót, s a tengerész-tisztok udvariasan magyarázták nekik az egyes tárgyakat. De látszott, hogy ismerősek a hadi hajók berendezésével, sőt minden tárgynak tudták angol nevét is. Egyike a tisztoknak tagja volt egy Európába küldött siami követségnek, és jól értett, sőt beszélt is ango-

lúl. Kora reggel áteveztünk a siami kormány gőzösére. Paknamban a kormányzó, egy öreg mezítlábos úr, a hajóra jött, s ott mindenkivel kezét fogott. Az öreg kormányzó csak egy negyed óráig tartóztatott fel tisztelgő fogadásával és azután folytathattuk utunkat. A Ménam folyó partjain igen dús a tenyészet; a sűrű jungle-k és bokrok átláthatlan és behatolhatlan tömeget képeznek.

A siamiak a folyó partjain uszó házákban laknak, melyeket dagálykor csak csolnakkal lehet megközelíteni, holott apálykor a szárazon, vagyis inkább a sárban állanak. A Ménam tengerbe ömlésétől husz-huszonöt mértföldre, a parton mindenütt ily uszó házak vannak. Dél tájban érkezünk Bangkokba a hôtél elé, mely számunkra a kormány által berendeztetett. Tovább egy óránál a városban ment a gőzös, mely a Menam partjaira van építve. E folyó képe itt fölötte élénk; temérdek csolnak jár ide-oda és a mindenféle nagyságú tengeri hajók úgy elzárják a vizet, hogy gőzhajónknak alig volt néhány ölnyi térsége, hol átcsúszhatott.

A követségi hôtélbe érkezve, szobáinkat tekintettük meg, melyek rendkívül primitív butorzással bírtak, nem lévén bennök semmi más, mint két ágy, melyeknek lábai is nagyon gyenge biztosítékot nyújtottak az iránt, vajjon nem találjuk-e magunkat egy váratlan pillanatban közelebb a földhöz, mint azt óhajtjuk. Később nagy bajjal kiegészítettük a szoba butorzatát, egy mosdószekrényt és két széket szerezvén hozzá. A szobák magassága miatt nem panaszkodhatom, ámbár e tekintetben inkább csűrhez, mint szobához hasonlítottak, a szoba padlása egyuttal a ház padlása is lévén. Az építés ezen dicséretes egyszerűsítésének az a hátránya volt, hogy az eső ott esett be a szobába, hol neki tetszett, kivált miután elég nagy lyukak ásítottak a tetőn.

Érkezésünk napján, a délutáni órákban — daczára a

nagy hőségnek — többen egy nagy Dagobát mentünk megnézni. Ez a legkülönösebb látványok egyike, mit valaha láttam. E Dagobának egyrésze hajdan királyi lakul szolgált. Az egésznek gyöngyét, a nagy tornyot, egy siami vezér építette, ki a Birman ellen viselt háborúból győzelmesen tért vissza. E torony néhány száz láb magas, kirakva és feldíszítve minden féle színű üveggel és porcellánnal, mely, ha a nap rásüt, csillogó fényben ragyog.

Kivülről egyharmad magasságig lépcsőkön lehet menni. Ez a vállalat az equatori nyomasztó légben, midőn a hőmérő árnyékban is 30 fok Reaumurt mutat, nem minden fáradtság nélküli, de felérve, a városra és a folyóra, igen szép és jutalmazó kilátás nyílik. Ez a Dagoba, az említett tornyon kívül még tizenöt — húsz épületet foglal magába, melyekben számtalan szobor van chinai izlésben faragva, gránitból és más fajta kőből. A fő bejáratnál két hatalmas nagyságu Buddha szobor van gránitból.

Következő nap reggelén valamennyien a siami első regenshez, Kala-homehez mentünk audientiára. A regens háza alig néhány száz lépésre lévén hôtélünktől, gyalog mentünk. Bár a távolság kicsiny volt és a nap sugarai ellen mindenki ernyővel védte magát, a fekete frakk mégis fölötte kellemetlen volt, és meglehetősen égetett. Kala-home lakása előtt egy csapat siami katona volt felállítva európai ruházatban és fegyverekkel, hanem a ruha daczára is valósággal úgy néztek ki, mint a majmok. Ezekről bátran el lehet mondani, hogy a ruha nem teszi az embert. A regens az előszoba ajtajáig eléje jött az admirálnak, hogy őt fogadja. A siami királyság jelenlegi korlátlan parancsnoka mintegy ötven éves férfi, éles, átható tekintettel, és mind modorából, mind büszke magatartásából látszik, hogy parancsoláshoz szokott. Eszes és ravasz arczkifejezésével valódi typusa egy ázsiai zsarnoknak. Bár két király és még néhány száz királyi herczeg ké-

pezi az uralkodó családot, ezek csak bábok ez ember kezében, kinek minden pillanatban, csak akaratától függ, hogy magát királylyá tétesse.

Miután az ország jövedelme szabad rendelkezésére áll, képviselőház, budget megszavazás, és ehez hasonló fölösleges, és a kormányzást zavaró intézmények a siami királyságban nem léteznek. A regensnek több jövedelme van, mint a királynak; a királyi hercegek némelyikének pedig napjára alig van egy-két kanál rizs kiszabva.

A regens palotájának egyes részei európai butorokkal, az európai ipar és fényűzés czikkeivel vannak igen izletesen és gazdagon berendezve. Miután a bemutatás megtörtént, helyet foglaltunk; hűsítőül theát hordtak körül, pedig oly hőség volt, hogy alig birtuk magunkat eléggé legyezni.

Az elfogadás alatt a regens feleségei négykézláb mászva, a terem ajtajáig jöttek, s ott nevettek és fintorgatták arcukat. Az audientia kezdvén unalmassá válni, a regens feleségei jobb alkalmat nem is találhattak volna fekete fogaik mutogatására. Így legalább az idő némileg sebesebben telt el.

Néhány napra a Kala-home általi fogadtatás után, az első király fogadott bennünket ünnepélyesen. A királyi palota a víz túlsó részén levén, csolnakokban kelle átmenünk. A király saját csolnakjait küldé értünk. Három ily csolnakot foglaltunk el, melyek mindegyike negyven—ötven evezőssel birt, kiknek egyenruháját egy rongyos veres sapka képezé. A csolnak közepén levő mennyezet alatt székek voltak számunkra elhelyezve. A csolnakok rendkívüli hosszúságával szélességök korántsem volt arányban, és ha egyikünk legkevésbé is mozdult helyéből, az egész csolnak veszedelmes lendületet kezdte venni, és ilyenkor a székek ide-oda csúszkálása miatt, az egyensúly fenntartása nem csekély balancirozási tehetséget kívánt. A királyi palota egyik kapujánál kiszálltunk a csolnakokból, és a bemenetnél egy csar-

nokba gyűltünk össze. A követség tagjai számára a kormány palankinokat küldött, a többi urak pedig lóháton jöttek. A királyi palota igen nagy területet foglalván el, egy negyed óránál tovább tartott, míg a király által lakott osztályhoz értünk. A hőség iszonyú volt, s daczára a palankin fedelének, és napernyőnek, majd elolvadtunk, a szegény palankinivivők pedig úgy izzadtak, hogy a víz valósággal folyt barna bőrükön. A nép az utca két felén ezrenként állt és nagyokat nevetett H.-nak, a követség egyik tagjának azon kellemetlen intermezzóján, hogy a palankinivivők nehéznek találták, és minden lépten létették, mi által H. egészen hátra maradt. Ekkor remonstrálni kezdte, hogy vigyék sebesebben, mire az egyik palankinvivő megijedt és elszaladt, mit látva a többiek, mind elszaladtak, s H. úrnak a roppant hőségben gyalog kelle utját tovább folytatnia, a bámuló népség nagy mulatságára.

Egy nagy téren megálltunk, mert az expeditio photographja a menetet leakarta fényképezni. Miután tíz perczet álldogáltunk a roppant hőségben, jött a hír, hogy a kép nem sikerült, mi előre látható volt, mivel a sok ló szünetlenül ide-oda mozgott. A király palotája körül Siam összes rendes katonasága fel volt állítva. Néhány ezer ember lehetett, európai szabásu egyenruhában és fegyverekkel, de meztelen lábbal. A főparancsnok, úgy szinte segédje, és még néhány tiszt francia, kik tetemes fizetésért siami szolgálatba állottak, és e néhány ezer embert az európai hadgyakorlatokba betanították.

Az arcvonal előtt rendkívül sok dobos volt felállítva, kik az egyik pillanatban az egyik pálczával ütöttek a dobra, a másokban a másikkal. Ezt bizonyosan a siami katonai etiquette parancsolja, mert ily dobolást európai hadseregnél nem hallani. A királyi palota előtermében nagy csendben, jobbról és balról a bejárat mellett -- mindenki a földön

hason feküdt, orrukkal majdnem a földet érintve. A hivatalnokok rangsorozat szerint feküdtek, orruk előtt, az elmaradhatlan betel-ládával. Az elfogadó teremben a király a trónon ült: a királyi hercegek és a főrangú hivatalnokok pedig térdelő helyzetben, arcczal a föld felé feküdtek, jobbra és balra, a bemenettől a trónig.

A fiatal király fesztelen és ügyes magatartása az elfogadás alatt mindenkire kellemes benyomást tön. A király még alig tizenhét éves, csinos alakkal és megnyerő vonásokkal. A siami udvari etiquette szerint, a terembe lépéskor kellett tennünk az első főhajtást, három lépéssel odább a másodikat, és az ülésre készített vánkosnál a harmadikat. Az admirál felolvasta megbízólevelét, francia nyelven. Ekkor a király lejött trónjáról, átvette az Admiráltól a császár levelét és újra felment a trónra, mely nem egyéb, mint egy nagy állvány, melynek ezüst és arany szövetei közt ő felsége egészen elenyészett. Kis idő múlva újra lejött, és néhány lépésre az admirál zsámolyától egy pamlagra dőlt, mit mind igen jó modorban és fesztelenséggel vitt véghez, a nélkül, hogy az egész dolog legkevésbé is megzavarta volna. Siami nyelven válaszolt az admirálnak, s a tolmács minden mondat után angolra fordította a király szavait. A király, beszéde után, felkelt és elhagyta a termet. A trónt kivéve, semmiféle butor sem volt az elfogadó teremben, de a trón maga rendkívüli fényvel volt kiállítva, s az arany, ezüst, és minden, mi csillogást adhatott neki, bőven volt rá pazarolva. Az egész szertartásnál nagyon feltűnt nekem a sok napernyő, melyet a magasabb hivatalnokok feje fölött tartottak, s miután a terembe a nap egyáltalában be nem süthetett, el nem gondolhattam, mi czélből tartatják azt fejük fölött. Az elfogadás után reggelihez mentünk, melynél champagnei, soda és egyéb italok bőségben voltak, de mit ért ez mind jég nélkül, mely Bangkokban nem kapható! Az elfogadási szertartás alatt oly

hőség uralkodott, hogy mindnyájunkat ájulás környezett, s csakis a termet elhagyva, könnyíthettünk magunkon, mikor kardot és a nehezebb ruhadarabokat lehánytuk magunkról. A regens, kalahome, és néhány miniszter a reggeli alatt is velünk maradtak. Ketten magyar öltözetben voltunk, mely nekik nagyon megtetszett, s mivel ezt a ruhát találták az egész társaságban legszebbnek, mindenki photographiát kért tőlünk, de a legjobb akarat mellett sem lehetett mindenkit kielégítenünk, miután arczképének ily nagy kelendőségére egyikünk sem számíthatott.

Reggeli után a fehér elefántot mentünk megnézni. Az igazat megvallva, a kíváncsiságnak ez esetben a legszívesebben ellenálltunk volna, miután gyalog kellett az istállóig menni; de miután a siami uraknak nagyon a szívéen feküdt, hogy mi a siami állam eme gyöngyét, a fehér elefántot, megtekintsük; tehát utra indultunk.

Az ugynevezett fehér elefánt, inkább piszkos szürke, mint fehér. Ő magassága igen rugós lévén, daczára a nagy tiszteletnek, melyben tartatik, három lábára meg van kötve, és körülé egy korlát van húzva, mi által a látogatók, a nem igen kellemes czirógatásoktól biztosítva vannak. Élelmezés miatt nem panaszkodhatik a becses állat, mert a mit csak szeme, szája kíván, azt megadják neki. A siami nép babonás imádással viseltetik a fehér elefánt iránt, és már több ízben háborut is folytatott a szomszéd népfajokkal, ha ezek a birtokukban levő fehér elefántot nem voltak hajlandók eladni vagy átengedni. Az általános hiedelem szerint a fehér elefánt megmenti az államot minden veszélytől, és seregeinek győzelmet biztosít az ellenség fölött. Az elefánttal ugyanegy istállóban van egy fehér majom is, mely szintén igen nagy becsben tartatik, de oly bűvös erőt, mint az elefántnak, nem tulajdonítanak neki.

Ezután azt a termet néztük meg, hol a mult évi de-

czemberben meghalt király, Mongkut hullája bebalzsamozva, egy arany urnában őriztetik. Jövő évi január 7-én lesz a holttest ünnepélyes megégetése. A halotti ravatal egész év tartama alatt éjjel-nappal folytonosan számos gyertyával világítva van, és mellette három-négy pap folyvást halotti énekeket énekel. Mongkut király több tekintetben nevezetes egyéniség volt. Ötvenkét éves koráig Buddha vallásu pap, ekkor testvére halálával siami első király lőn, és tizenegy év alatt nyoleczvanhárom királyi herczeggel és herczegnővel szaporította az uralkodó családot. Nyomdokait legidősb fia is követi, ki — bár csak tizenhét éves — már is két gyermek atyja.

Az elhunyt Mongkut király sokat tőn az európaiakkal való közlekedés és barátságos viszonyok fenntartására. Mind az, mi Siamban, az európai műveltség befolyására mutat, az ő pártfogása és előmozdítása folytán létesült.

Miután életének legnagyobb részét papok közt, és mint pap élte át, azt lehet feltenni, hogy életének ez időszaka nem igen jó emlékeket hagyhatott hátra, mert trónra jutván, minden erejét arra fordította, hogy a papok hatalmát megtörje, mi nagy részben sikerült is neki.

Midőn Mongkut Kala-homet fia kis korusága alatt, ennek első gyámjává, és egyuttal első kormányzóvá nevezte, sokan azt hitték, hogy ez utóbbi nem osztja a meghalt király előszeretét az európaiak iránt, s ezek iránti barátságát és udvariasságát csak külszinnnek tartották; sőt állítják, mint-ha úgy nyilatkozott volna, hogy szívesen levágná mindkét kezét, ha az európaiakat Siamból kiűzhetné. De Kala-home tagadja, hogy ő e szavakat használta volna, s az egész rágalomnak nyilvánítja.

Eddigi magaviselete nem is adott arra okot, hogy ellenséges és erőszakos lépésekkel gyanúsíthatatnék; de hogy belsőleg nem a legjobb akarattal nézi az európaiak befolyá-

sát, az nagyon valószínű, sőt az ő állásánál fogva természetes is.

Az elfogadásnak — az elefántnak és majomnak tett visitek után — kimondhatatlan örömünkre valahára vége lőn s veszélyes csolnakjainkban a követségi hôtélhez érkeztünk. Észszerütlenebb és ügyetlenebb építést, mint e csolnakoké, gondolni sem lehet. Annak jeléül, hogy hatalmas, gazdag egyének tulajdonai, beléjük ültetnek harmincz---negyven, sőt több evezőst is, kik rövid kis lapátjokkal — a túlságosan nagy szám daczára is — nagyon csekély erőt képesek kifejteni.

A hôtélbe érkezve, a legnagyobb kényelembe helyeztem magam s lepedőbe burkolózva, a lehető leghűsebb helyet kerestem fel, mi egy kissé nehéz feladat volt. Alig értünk szállásunkra, mindenki igyekezett egyenruhájától a leg-rövidebb idő alatt megszabadulni, hogy ő lehessen az első egyike, kik a fürdőkádakhoz jutnak, s a kádakban néhány órán át némileg megfrissült vizet magukra öntögethetik. A ki későn jött, annak meg kelle elégednie a folyamból hordott vízzel, mely 25—26 fok meleg volt.

A naponkénti többszörös fürdés az itteni égálg alatt nemcsak nagyon kellemes, de fölötte szükséges is az egészség fenntartására. Éjjel lefekvés előtt, legalább egy negyed óráig kellett magamat öntözni, hogy némi reményem legyen az elalváshoz. Reggeli három-négy órakor, alig néhány órai alvás után e műtétet újra ismételni kellett, hogy a reggeli órákban, melyek leghűsebbek, egy keveset nyugodni lehessen.

A nagy hőségén kívül az éjjeli alvásnak volt még több ellensége is; ezek közt első helyen állanak a moskitók. Ha a legnagyobb gonddal és vigyázattal huztam is össze a védelemre szánt hálót, mielőtt elaludtam volna, már hallottam fejem körül a vést jósló zúgást. Ez rögtön ki-

verte a legjobb álmot is szememből, s habár nagyon természetesen véres boszut vettem is ellenségeimen, negyed óra múlva egy helyett tiz mászott be hozzám a háló apró nyílásain, melyet bámulatos ügyességgel sikerült megtalálniok. Éjszakáink nem kevésbé kellemetlen ellenségei a gyíkok voltak. Szobáink ajtaját és ablakait éjjel-nappal nyitva kellvén tartani, ezek az állatok nappal szépen bemásztak, s vagy a padláson, vagy a szoba valamelyik szegletében elbujtak, s éjjel rákezdték kellemetlen idegrázó kiabálásaikat.

A moskitokat még csak meg lehetett lelteni fáradtságos keresés után, és akkor halállal lakoltak; de a gyíkok, ha sikerült is őket meglátni és belülről elkergetni, kívül a ház tetejére mentek és folytatták félbenszakadt boszantó hangversenyüket.

Egy társam este ágyába feküdvén, vánkosa alatt talált egy ily nagy gyíkot, mely úgy megharapta kezét, hogy néhány hétig bekötve kellett hordoznia.

A szállás és az ezzel járó kelemetlenségek kivételével, a követségi hôtelben igen jól el valánk látva mind a kiszolgálót, mind élelmezést illetôleg. Fôleg ez utóbbi, nem hiába, hogy a király költségére ment, de királyhoz illô is volt.

A király saját szakácsát adta rendelkezésünkre és minden, mi Siamban bármily áron kapható volt, bőven rendelkezésünkre állott. Az admiral a követség kiadásait fedezni akarta, de a siami kormány ez ajánlatot nem fogadta el, hozzá tevén, hogy eddigelé minden európai követség a király vendége volt.

A nagy hőség miatt a hűsítő italokban vittünk véghez legnagyobb pusztítást, és a champagnei borból nemcsak a királyi pinceze készletét, de a Bangkokban található összes menyniséget is minél hamarabb elfogyasztottuk. A bordeauxi bor, mint egész keleten, úgy a király pinczejében is, minőségre harmadrendű levén, belőle nem sok fogyott. De annál

több sodavíz és limanáde esett áldozatúl, s ez utóbbi egészen a champagnei utját követte, a mennyiben elfogyasztottuk mindazt, mit az egész város előállítani tudott. Igen szép forró égálji gyümölcsöket, a király gyakran küldött hozzánk ajándécul, s emlékezem, hogy elutazásunk előtt annyi ananászt, mangot, mangosteent, bananát ajándékozott a király, hogy az előszobákban és előcsarnokokban zsákszámmra voltak a legszebb példányok felhalmozva. A mangosteen a ritkább és nemesebb forró égálji gyümölcsökhöz tartozik; igen izletes és leves. Közép alma nagyságu, külső héja veres, és ujnyi vastagságu; ezt átvágva, dió nagyságu és fehéres színű ehető része magától elválík.

Az ananász itt igen közönséges gyümölcs; a beenszülötteknek nem ízlik, és azért ezek igen keveset is fogyasztnak el belőle. A legszebb, valódi példányszerű darabokat egy-két krajczárért lehet venni. A banánák és mangó-k szintén a forró égálj becsesebb gyümölcsei közé tartoznak, s az európaiaknak nagyon ízlenek. De már ezek közt is a mangó, túlságos aromája miatt, sok embernél nem talál elismerésre.

A siamiak kedvenz gyümölcse a „durian“; ezt is feltették egyszer az asztalra, de a közvélemény, vagy helyesebben: közízlés ellene nyilatkozván, többször nem háborgattak vele bennünket. A durian kicsiny, sárgadinnye nagyságu gyümölcs, és igen ritka. A siamiak nagyon kedvelik, s magas árat, pl. egy-két forintot is adnak érte, mi Siamban igen sok pénz. Mikor első ízben az asztalra tették, nem tudtuk elgondolni, hogy honnét jó az egész szobát előzőnlő borzasztó szag; de mikor felválták a duriánt, nem lehetett többé kétségünk a szokatlan illat eredete iránt, melyhez képest a limburgi sajt és a quargli illata a legfinomabb parfümnek mondható.

Találkozott ugyan néhány vállalkozó egyéniség, ki megízlelte ezt az infamis gyümölcsöt, de ezeket kénytelenek vol-

tunk felkérni, hogy ha lehet, a harmadik szobában tegyék meg idevágó kísérleteiket. Néhányszor azt a rosz tréfát is megtettük egyik szomszédommal, hogy e nemes gyümölcsöt eldugtuk az ágyába, s mikor az illető haza jött, és képzelhetőleg nem a legjobb humorban, kérdezősködött e meglepetés szerzője után, ennek soha sem akadt gazdája. De neki mindig néhány üveg illatszerbe került, míg a szobát ismét lakhatóvá tette.

Bangkok nevezetességeinek megtekintése néhány napot vett igénybe. A közlekedés a városban nagyobb távolságra csakis ladikon lehetséges, s még így is nagy tekintettel kell lenni az apályra és dagályra, és úgy rendezni be a dolgot, hogy az elemek is könnyítsék a közlekedést, mert pl. dagály ellenében a ladikázás kissé nehéz és unalmas.

Igen érdekes nevezetességek a különböző dagobák vagy pagodák, melyek itt meglehetősen számmal vannak. E pagodák eredete rendesen az, hogy egy-egy szerencsével folytatott háború bevégezte után, a hadvezér vagy király, ennek emlékére egy ily templomot emeltet. Gyakran azonban oly nagy mérvben kezdik az építést, hogy az illető építtető egész élete alatt sem bírja befejeztetni, a következő uralkodó pedig nem folytattatja a bevégtetlen mű építését, hanem inkább újat kezdett; így azután számos pagoda hever félig romokban, melyekre ezerek munkája, és az államnak milliói czél nélkül pazaroltattak.

Legérdekesbek Bangkok pagodái közt a *W a n - c h a n g*, (Van-csang.) Továbbá a *W a t k a* a királyi palotában, hol egy roppant nagyságu fekvő Buddha van fából kifaragva, és erősen megaranyozva. E Buddha hossza 140 láb, és egy agyagból épült házat egészen betölt, úgy annyira, hogy alig marad hely, hol az ember e monstrum mellett elmehet. A *v a t k a l a j a* pagodában szintén egy ülő Buddha van fából kifaragva, és gazdagon megaranyozva; dimensiora ez sem

sokat enged a fekvő Buddhának. A nagy Buddhák mellett számos mindenféle nagyságu Buddha tölti be a templomot. A könnyebben eldugható kisebb isteneket, kevés vallásosságra mutató kapzsisággal el is szokták lopni, s néhány tikálért nekünk is árultak ilyeneket a követségi hôtelben.

Megelégedvén a pagodák nézésével, más felé fordítottam figyelmemet, és egyebek közt megtekintettem azt a helyet is, hová a holttetemeket kihordják, s hol azokat a kutyák és keselyük emésztik fel. Még messzire voltam a helytől, midőn a fákon százával ülő és martalék után leselkedő, utálatos, nagy keselyük szemembe tűntek. Folytonosan káromgva, s fáról fára szállva, követték csolnakunkat, azt hívén, hogy az a várt eledelt hozza számukra. De ez alkalommal csalódtak várakozásukban. Körül járva e temetőt, — ha ugyan ily névvel lehet e helyet nevezni — leginkább csak csontvázakat láttam, miután a holttetemeket a kutyák és keselyük, egymással vetekedve, a lehető leggyorsabban szétmarchangolják és megeszik. Ez igen szerencsés körülmény a lakosságra nézve, mert e madarak a holttestek felemésztése által elejét veszik a különben okvetlenül bekövetkezendő veszélyes nyavalyáknak, s épen azért e madarak pusztítása erősen tiltva van, de nem is jutna eszébe senkinek sem ily hasznos állatokat bántani, melyek az épen oly unalmas, mint leverő hatásu temetkezési szertartásoktól, s a fáradságos sírásás munkájától megmentik a lakosságot. A gazdagabb egyének hullái megégettetnek, s hamvaikat urnákba szokták eltenni, vagy elássák. Hogy a lég tele volt kellemetlen szaggal, az a dolog természetéből következik, de nem annyira, mint ezt magamban előre képzeltem volt.

Míg én a város rendkívüliségeinek megnézésére néhány napi időt fordíthattam, addig az alkudozások a siami kormány meghatalmazottjaival javában folytak. A siami kormánynak épen úgy érdekében állván a szerződés mielőbbi

megkötése, mint nekünk, sőt miután a követség kiadásainak fedezése, a siami üres kincstárt meglehetősen igénybe vette: alig néhány nap után tökéletes egyetértés jött létre a különböző feltételek iránt.

Ez lón oka annak is, hogy terveink, nagyobb vadászatok rendezését illetőleg, mint utazásom alatt már többször történt, most is füstbe mentek. A siami kormány a legnagyobb udvariassággal egy gőzös és néhány száz hajót adott rendelkezésünkre, azon esetre, ha nagyobb vadászatot szándékoznánk rendezni. Továbbá kimerítőleg, értesített bennünket, hogy mely környéken találhatunk legtöbb vadat, főleg tigriseket.

E vadászat nyolcz-tíz napot vett volna igénybe, de a siami kormánynak a szerződés megkötése körül tanúsított túlságos készsége folytán alig távozhattunk el három napra Bangkokból. E rövid időt is felhasználtuk egy kirándulásra A y u t h i á b a, Siam hajdani fővárosába. E hely Bangkoktól húsz földrajzi mértföldre, észak felé fekszik, a Menam folyó mellett.

Az egyetlen közlekedés e két hely között csak csolnak által lehetséges, miután mint Siamnak déli részét, általában úgy e lapályos, mocsáros vidéket is számos csatorna metszi át. A nappal uralkodó roppant hőséget elkerülendő, késő este indultunk utra, ellátva csolnakunkat három napra élelmi szerekkel. Szakácsul egy félvér malay és portugál inast vittünk magunkkal, ki angolul is, siamul is beszélt és szükség esetén tolmácsul vala szolgálandó. Az éjt meglehetősen jól töltöttük a csolnakokban, de embereink szünet nélkül eveztek egész reggelig.

Hogy a szakácsnak időt és helyet engedjünk a reggeli elkészítésére, partra szálltunk, mi pedig időnket vadászva a part mellett töltöttük. A Menam partjain a rizs földeken temérdek vízivad, kácsa, szalonka, de különösen igen sok

gém van, s belőlük egy órai vadászat után szép számmal összelőttünk, visszatérve csolnakunkba, a reggeli, mely igen jól volt készítve, főkép a vadászat után fölötte ízlett. Reggeli után, a mennyire a helyiség engedte, toilettet csináltunk.

Délutáni három órakor érkeztünk Ayuthiába. Az uton a sport kedvéért számos madarat lőttünk; néhány majmot is láttunk ugrálni a víz melletti fákon, sőt egy-két lövéssel köszöntöttük is őket, de eredmény nélkül, mert a fák sűrű galyai felfogták a lövést.

Ayuthiának igen érdekes romjait több órai séta alatt meglehetősen összejártuk. A moskitok, hangyák és más minden féle fajú és nevű férgek lépten-nyomon előzönlöttek bennünket, s mivel oly helyeken kóboroltunk, hol hónapokig sem jár emberi lény, ezek az apró vérszopó állatok hatalmas csípésekkel zsákmányolták ki a véletlen találkozás szerencséjét. A romok közt egy helyen a sűrű bokrok az áthatolást igen nehézé tevén, pálczáinkkal igyekeztünk a kellemetlen tüskék érintéseit elkerülni, midőn egy kígyó sziszegve emelkedik fel előttünk, és ráakarja magát vetni legelől menő társamra. Ezuttal a kígyó rosszul választott, mert említett társam szenvedélyes természet vizsgáló volt, ki az ily találkozásokat eléggé megszokta, s ki most sem jött zavarba, hanem mielőtt a kígyó neki ugorhatott volna, botjával leütötte, s azután nyakon csípte a dühösen sziszegő állatot, melyet mivel mérgesnek ismertük fel, rögtön agyonvertünk.

Nem mondhatnám, hogy e találkozás fokozta volna vágyamat a romok közti huzamosb sétákat illetőleg, mert bár némileg hozzá szoktam volt a gyíkok és kígyók szomszédságához, a mennyiben a követségi hétel szobái a kígyóknak is menedéket adtak a scorpíók, gyíkok és más férgek társaságában, de a mérges kígyók íránt határozott tisztelettel viseltetem, és nem kívánom, hogy a gyakoribb találkozások által ez az őszinte érzés valahogy változást szenvedjen.

Naplemente után a Menam partján egy fedett és padozott szin alatt ebédeltünk. Több ily üres szin láttam a Menam mellett, és úgy hiszem, azért építették őket oda, hogy az utasoknak éjjeli nyughelyül szolgáljanak. Nekünk minden esetre igen jó szolgálatot tettek. Ebéd alatt harmincz-negyven siami jött közelünkbe, s nézték, miként fogyasztjuk el ebédünket. Tekintve, hogy ez emberek nagy része, minden valószínűség szerint, nem látott még fehér embert, igen illedelmesen viselték magukat, s nevetésnek, vagy gúnyolódásnak legkisebb jelét sem adták. Különbben is a siamiak fölötte jó indulatu csendes emberek, kiknél a szitkozódás, vagy verekedés nagy ritkaság.

Nagy kedvünk lett volna a Menam folyó forrásáig felmenni, már csak azért is, mert utközben szép és mulatságos vadászataink lettek volna mindenütt, s az utazás sem mutatkozott fölötte fáradságosnak, s habár sok helyen a csolnakot a vizesések miatt hátainkon kelle vala is a par-ton tovább hurczolni, ez lett volna az egyetlen közlekedési nehézség, miután élelmi szerek miatt a forró égöv alatt igen ritka helyen kell az utasnak aggódnia, mert gyümölcsöt, rizst, bármily mennyiségben szerezhetni, ivóvíz nem létében pedig a cocusdió-tej mindig mentő eszköz, sőt nem tudom, vajjon átalában nem czélszerűbb-e a víztől tartózkodni, és — mint frissítő szerhez — egyedül a cocusdió-tejhez fordulni.

E kirándulás annál több érdekléssel birt volna reánk nézve, mert mi lettünk volna az első európaiak, kik a Menam folyón felhatoltak, — de időnk ki volt szabva, és vissza kelle térnünk Bangkokba.

A szerződés leírása, melyeknek gyors megkötésénél a siami kormány oly dicséretes jóakaratot fejtett ki; nekünk, az igazat megvallva, nem nagyon sok mulatságot okozott.

Ily roppant hőségben több óra hosszan száraz szerződési paragrafusokat írni, kissé kemény feladat.

Elkészülvén a szerződések, haladék nélkül aláíratlak, s miután evvel kitűzött célunk el vala érve, rögtön készületek tétettek elutazásunkra.

A búcsúelfogadás az első királynál, kinek ez alkalommal a Szent István rend nagykeresztje is átadatott, minden tekintetben úgy folyt le, mint első ízben; kellemes kivételt csakis azon körülmény képezett, hogy ez alkalommal nem tétettek velünk oly hosszú utat, mint először.

Az első királytól palankinokban vittek bennünket a második király lakására. Itt egy nagy terembe mentünk, hol jó sokáig kelle várakoznunk, s az egész idő alatt nem adtak más frissítőt, mint meleg vizet, és mindnyájunk számára egy ivó poharat, mi megegyezhet a bennszülöttek szokásaival, de a mi, kétségkívül túlcivilizált európai igényeinknek egyáltalában nem felelt meg, s épen azért kissé meglepetve szemléltük a királyi fogadás illetén egyszerűségét.

Végre hosszú fél óra után bevezettek a második király elfogadó termébe, mely nagy részben hasonló az elsőéhez, — csak hogy a bútorokat pótló, és a királyi trónról jobbra és balra hason fekvő udvari dignitáriusok és hercegek, kik az első király termét nagy mértékben díszítették, itt majdnem egészen hiányoztak.

A második siami királynak az admirál a vaskorona-rend nagy keresztjét nyújtotta át, ki e kitüntetésnek rendkívül örült; és hogy hiúságát kielégíthesse szegény fényképészsünk több napokig nem csinált mást, mint szünetlenül első és második király ő Felseégeket diszruháikban, s a nyert érdemjelekkel, különféle állásokban fényképezte.

Az ünnepélyes elfogadás után ő Felseége magas óhaját fejezte ki, magyar öltözetünk közelebbi megtekintetése iránt. A mi engem illet, őszintén megvallom, hogy bár ha nagyon

hízelgett is, hogy öltözetem a király figyelmét magára vonta, sokkal inkább túlnyomó volt bennem a vágy, hogy a siami climához korántsem illő öltözetet minél rövidebb idő alatt nyugalomba tehessem.

De a király kívánságának engedni kellett, s ő Felsége mély belátásával kegyeskedett azon nézetét kifejezni, hogy bár a magyar viselet nagyon szép, de, főleg társam prémezett ruhája nem a siami climához való. Ebben tökéletesen egyet értek ő siami Felségével, sőt még azt is hozzá merem tenni, hogy a siami climával csakis az Ádám apánk öltözetéhez hasonló, s azt csupán terjedelmére egy kevésbé túlhaladó ruhadarabok egyeztethetők össze, a mint ezt a siami alattvalók, mint nemzeti ruházatot, kivétel nélkül el is fogadták, úgy annyira, hogy a legnagyobb diszöltözet mellett is meztelen lábbal és lábszárakkal jelennek meg, ő Felségeik szintén ily „court dress“-ben fogadták az osztrák-magyar követséget.

A második siami király, kinek neve Phra-Pharamandr Maha Chulalonkorn-Clu, (hogy ez siami helyesírás szerint jól van-e írva, arról jót nem állhatok, de körülbelől így hangzik: Fra-Faramandr-Maha-Csulalonkorn-Klu) a társalgást velünk angol nyelven folytatá, mely nyelvet meg lehetőségen beszéli. A társalgás, mint ez könnyen képzelhető, nem igen élénken folyt, és kiki, mint egyetlen mentő eszközhöz, theája szörpölgetéséhez folyamodott, mely mellesleg mondva, igen jó volt, s annyival inkább ízlett, mivel ő Felsége oly előzékeny volt irányunkban, hogy mindnyájunknak külön theás esészt adatott, úgy szintén külön széket, melyen ő Felsége asztala mellett foglaltunk helyet. Végre ő Felsége megköszönve a néki adott ajándékokat, kézfogással búcsúzott el tőlünk. Kilátásba helyezvén látogatását is a fregatton, mi újra csak annak volt tanújele, hogy általában mily nagy érdekeltséggel viseltetik minden európai katonai művelet és a hadi szerek iránt.

Elutazásunk előtt való nap a regens nagy ebédet ren-

dezett a követség tiszteletére. Én minden áron igyekeztem volna ezen dicsőségtől menekülni, félelemmel gondolva a hőségre, melyet majd az ebéd alatt fekete ruhában tűrni leszünk kénytelenek, de miután, tekintettel arra, hogy mindnyájan a regenshez vagyunk híva, a követségi hételben nem főztek, akarva — nem akarva, el kelle szánnom magamat az ebédben való részvételre.

Az ebéd hét óra tájban kezdődött, és mint azt előre sejtettem, soha még oly hőséget, mint itt, életemben nem tapasztaltam. Az ebédlő terem, mint a regens lakosztálya általában, európai bútorzattal és műdarabokkal volt ékesítve. Az asztalon szép üveg és porcellán készletek, ezüst candelaberek pompáztak, s minden európai divat szerint volt berendezve. De már az ételek nem készültek sem az európai ízlés, sem az európai divat szerint; a minék melegnek kellett volna lennie, az hideg volt, és megfordítva; a borok pedig, daczára a teremben uralkodó s legkevesb 35 foknyi hőségnek, felmelegítve adattak az asztalra. Hihetőleg hallottak a jó siamiak valamit arról, hogy az európaiak a borokat melegítve is szokták inni, s e szokás iránti tiszteletteljes tekintetből kívülből izzasztottak bennünket. Természetesen úgy az ételek, mint a borok, nagy részben érintetlenül maradtak.

A regens nem beszélvén és értvén mást, mint siami nyelvet, a beszélgetést a mellette ülő urakkal csak tolmács segítségével folytathatá, minék folytán meglehetősen idő telt el a felelet és a válasz közt, mely hosszas időközök korántsem élénkíték a társalgást.

Mi nehányan az asztal alsóbb részén vígabban voltunk, főleg midőn a regens női közöl a kíváncsiabbak és kevésbé csunyak, (mert a „szép“ epithetont a siami nőkre lehetetlen alkalmazni,) az étterem ajtajához jöttek, jobban mondra, négykézláb másztak. Itt hol egymásra, hol pedig ránk nevettek és mutogattak, de e kedélyes mulatozás alatt, igen

nagy figyelemmel voltak arra, nehogy a regens észre vegye őket, s annak legkisebb mozdulatánál gyorsan visszahúzódtak.

Meg kell vallani, hogy e vén zsarnoknak e részben is jó ízlése volt s én meg vagyok győződve, hogy az ő feleségei a legcsinosabbak egész Siamban.

A regens az ebéd végén Ő Felségére az ausztriai császár és magyar királyra, és a monarchiára emelt poharat, szerencsét kívánván ahhoz, hogy sikerült a papi befolyást lerázni és a concordatum káros befolyását megszüntetni. Összehasonlítván e tekintetben Ausztriát Siammal, hol szintén csak hosszú küzdelem után sikerült az elhunyt Mongkut királynak a papi befolyást kellő korlátok közé szorítani, hálás szavakkal emlékezett meg a regens Mongkut királyról, mint az ország és az ő jótevőjéről; egy úttal, mintegy megczáfolandó, a róla keringő téves híreket, megragadta ez alkalmat, hogy a legnagyobb elismeréssel szólhasson az idegenekről, és azoknak Siamra gyakorolt befolyásáról. — Miután a regens semmiféle idegen nyelvet nem bir, s e szerint európai lapokat nem olvashat, Siamban pedig eddigelé még hirlapot nem adtak ki, beszédjének azon része, melyben az Ausztriában megszünt papi befolyásról szólt, majdnem megfoghatlan és csudálatra gerjesztő lett volna, ha ott nem látjuk az asztal másik végén szemközt a regenssel, ennek angol születésű titkárját; így azonban nem volt nehéz ama, kétséget nem szenvedhető feltevésre jönni, hogy a regensnek az ausztriai államéletre, és a papi befolyásra vonatkozó expectoratiói okvetlenül ennek az úrnak elméjéből eredtek.

Különben a regensnek a papi befolyás megszüntetése saját birodalmában nem valami nehéz dolog lehet, miután most ő a korlátlan úr Siamban, mit mind modora, mind pedig magatartása által eléggé éreztet.

Eme rendkívüli, és lehet, hogy megérdemlett hatalmát

én korántsem irigylem Kalahometól, de annál inkább irigylem azt a két szolgát, ki az ebéd alatt roppant pávatollas legyezőkkel hajtotta rá két oldalról a szelet, míg mi fekete posztó ruhánkban valóságos kínokat állottunk ki. Hatalmának ily oldalról való felfogását meg nem bocsáthatom neki. E vén zsarnoknak egy intésére ezer szolgál áll készen, és csak egy szavába került volna, hogy mindegyikünk háta mögé csak egy szolgát is állítson, kik jóltevő legyezőikkel állapotunkat tűrhetővé tették volna. Az ő méltósága és tekintélye azért meg lett volna óva, miután neki két szolgál is legyezett, még pedig hason fekve, én pedig okvetlenül megelégedtem volna, ha valamelyik barna bőrű embertársam a sok közül csak állva legyezett volna is.

Ebéd után igyekeztünk minél hamarább szabadulni. E részben regens ő magassága igen éles látást tanusított; maga az ajtóhoz állott — és a nélkül, hogy a gyors távozáson legkevésbé megütközne, mindnyájunkkal egyenként kezét fogott. Közülünk pedig az volt legszerencsésebb, ki leggyorsabban a szabad légre juthatott.

Ez volt utolsó napja Bangkokban való időzésünknek. Másnap a követséget egy zászlókkal ünnepélyesen feldiszipített siami királyi gőzhajó, a Menam folyó befolyásához a fregattera szállította. Általában csak a legnagyobb köszönettel és elismeréssel lehet szólni azon udvarias és szíves fogadtatásról, melyben úgy az egész követség, mint annak tagjai, mind a hatóságok, mind egyesek által részesíttettek. Minden tekintetben a legnagyobb készséget tapasztaltuk, bárminő kívánságaink lehető leggyorsabb teljesítése iránt, s elmondhatjuk, hogy ott időzésünk egész tartama alatt, csak jó akarattal és szívességgel találkoztunk mindazok részéről, kikkel érintkezésbe jöttünk.

A siami, jó indulatu, csendes nép, mely minden magasabb törekvés nélkül, békén és nyugodtan tűri az egyes

osztályok és a kormány uralmát. A szegénység, vagyis jobban mondva, a pénzhiány ez országban igen nagy, de szegénység, a szó valódi értelmében, nem is létezhetik ott, hol a testi táplálékot minden erre fordított munka és kiadás nélkül könnyen megszerezhetni, s hol a ruházatnak, úgy szólva híre sincs, és így e két főkellékét az ember létezésének mindenki már születésekor bírja. Könnyen megfogható tehát, hogy itt a munkásság, ipar és kereskedés igen csekély, s az utóbbi nagy részt a chinaiak kezében van. A földbirtok, és az által képviselt vagyonérték az egyedüli, melyről itt szó lehet, ámbár oly országban, hol a föld, úgyszólván magától, minden munkálat nélkül termi meg azt, mire a bennszülötteknek szükségük van, ez sem emelkedhetik valami nagyon magas fokra. Az egyetlen kereskedelmi cikk a rizs; e terményben összpontosul minden, mit Siamban vagyonnak, vagy értéknek nevezhetni, s azon esetre, ha egy évben a rizstermés a kedvezőtlen időjárás folytán tönkre menne, a siami lakosság vagy éhen halna, vagy pedig gyökereken és gyümölcsökön kellene tengődnie. Szerencse, hogy ily körülmények az ország fekvése és éghajlati viszonyai folytán be nem következhetnek.

A siami kormányforma igen sajátos, és a monarchikus államok közt bizonyára egyetlen. Nem gondolnám, hogy a földgömbön még egy második állam is léteznék, hol első király, második király, és néha a körülményekhez képest még egy harmadik király létezése is szükségesnek tartatnék az ország védelmére és nyugalomára.

E hármasságának tulajdonképeni oka, mint ezt Sir Bowring, egykori siami angol követ, igen helyesen véli — a siamiaknak a szomszéd népekkel folytatott gyakori háborúiban keresendő. Czélszerűnek tartották ugyanis, hogy az esetre, ha az első király a csatában elesnék, annak helyét rögtön a második király foglalhassa el, és ha ez is az ellen-

ség hatalmába jutna, még mindég legyen rezervában egy harmadik király. De ha a kérelhetlen sors úgy akarná, hogy e harmadik király is oly szerencsétlenül járjon, mint két elődje, akkor alighanem nagy zavarba jönnének a siamiak. Miután azonban a gondviselés, és a harc esélyei őket e hármas csapástól mind ez ideig megkímélték, és remélhetőleg ezután is megkíméleldik, e szerint megszűnik az ok változtatni e királyi intézményen, és én sem töröm rajta fejemet, hogy nekik valami jobbat ajánljak.

A hatalom egészen az első király kezében van; a második király az elsőnek rendesen testvére vagy unokatestvére, s a harmadik szintén közeli rokona. E két utóbbi az első királytól húzza jövedelmét; valamint a királyi család nagy része, s ha tekintetbe vesszük, hogy jelenleg a királyi család férfi tagjainak száma körülbelül 800-ra tehető, úgy könnyen átláthatni, hogy a királyi civillistának nagy részét a család tagjainak fenntartása emészti fel, kiknek egy része alig kap néhány kanál rizst a király élés kamarájából, de azért úgy hiszem, meg vannak elégedve sorsukkal, s ha épen nem is volnának, az sem igen segítene rajtuk.

A királyi család ily számos taggal lévén megáldva, a siamiak meg vannak mentve a gondtól, hogy a trón üresedésbe jön.

A királyokon kívül még más, csaknem hasonló magas hivatalnokokkal is dicsekedik Siam, t. i. egy első, és egy második regenssel, továbbá egész halmazával a kormányzóknak és egyéb méltóságoknak, le egészen a falusi bírógig. Különb, hogy az utóbbiak valósággal léteznek-e, azt bizonyosan nem tudom, de ha csakugyan léteznek, úgy bizonyára kevesebb bajjal elvégezhetik teendőiket, mint hazánk falusi bíráinak legnagyobb része.

Bármily számos rangfokozattal bir is Siamban a hiva-

talnoki osztály, és általában az egész társadalom, ezt egymás közt oly szigorúan megtartják és megtartatják, hogy ha az alsóbb rangú egyén a felsőbb ranguhoz intézi szavait, ezt csak fekvő, vagy pedig térdelve teheti. Így pl. egy báró a gróffal csak ily positurában beszélhet. És ez a rang- és osztálykülönbség annyira tetszik Siamban, hogy emlékezem, miszerint egy intelligens siami tiszt, ki a siami követség kíséretében Európában, továbbá Chinában s Japánban is járt, mikor kérdést intéztünk hozzá, hogy mindazon országok közt, melyeket beutazott, melyik tetszik neki leginkább, minden habozás nélkül azt felelte, hogy Japán. És mikor e sajátos válasz indokát kérdeztük, egész őszinteséggel bevallotta, hogy azért, mert ott viseltetnek az emberek a legnagyobb tisztelettel a rang iránt, és mert ott is ép úgy, mint Siamban, az alsóbb rangú a felsőbbel csak térdelve beszélhet. Meg kell vallani, hogy kissé sajátos felfogás, egyik országnak azért adni előnyt a többi felett, mivel ott az emberek egymással csak térdelve beszélhetnek, s egy — legalább siami értelemben — eléggé művelt embertől ilyesmit hallva, bizony kevésbe mult, hogy a siami tisztnek szemébe nem neveltünk; de tudva, hogy mivel tartozunk előítéleteinek, a nevetést nagy nehezen elnyomtuk. Ez a siami tiszt rangra nézve csak báró volt, mint ő ezt több ízben kegyes volt nekünk kijelenteni, és ha ő már ily alacsony rangfokozaton, hol az ember, egy híres tábornok mondása szerint csak kezdődik, oly nagy adagban bírta a rangkülönbség érzetét, képzelhetni, hogy mily mértékben van meg ez, a dolog rendje szerint, egy marquisban vagy herczegben.

Az asszonyoknak Siamban semmi jogaik nincsenek. A gazdagabb férfiaknál, mint fényüzési cikk tekintetnek, és kiki annyi feleséget vehet magának, a mennyit kedve tartja, feltéve, hogy eltartásukra naponként néhány kanál rizszsel rendelkezhetik. A toilette igen csekély kiadásokat okoz, mi-

után a túlnyomó nagy rész e tekintetben körül belül azon a ponton áll, melyen Éva anyánk a paradicsomban.

Nejeiről és asszonyairól soha sem beszél a siami: — ezeket oly alárendelt dolgoknak tartja, hogy szégyenli rólok említést tenni és restelné, ha elméje csak pillanatig is ezekkel foglalkoznék.

A siami kormány rendes katonasága néhány ezer emberre tehető, s részben francia tiszték által vezényeltetik, kiket a kormány magas fizetés mellett, szolgálatába nyert.

E néhány ezerre menő rendes csapat, európai ruházattal és fegyverekkel van ellátva, s európai harcsmód szerint van begyakorolva.

Egy kissé grotesk látvány, e vézna kis alakokat meztelen lábakkal, oly fegyverekkel, melyek náluk jóval hosszabbak, és oly ruházatban, mely nem rájuk van szabva, látni, s ha hozzá vesszük még sötét barna bőrüket is, el lehet mondani, hogy az egész ensemble jól sikerült paródiája egy európai csapatnak.

Lovasságuk nincsen; ezeknek helyét az elefántok pótolják, úgy szintén a tűzérseget is, a mennyiben az ágyukat hátukon hordják.

Az újabb időben a siami kormányban aggodalmakat keltett saját függetlensége iránt a francziák foglalása S a i g o n b a n (Szaigon); de úgy hiszem, aggodalmaik már megszűntek, látván, hogy a francziák Saigont sem bírják colonizálni, és ott a kereskedésnek lendületet adni.

A második király, ígéretéhez híven, Bangkokból való elutazásunk után következő napon, egy siami gőzössel a fregatte közelébe érkezett, és 21 ágyúlövéssel üdvözlötetett. Reggel 10 órakor Petz ellenadmirál érte ment, és a Donau fregattra kísérté, hol, midőn a hajóra lépett, újból 21 ágyúlövés köszöntötte.

A király, kit a követség és a tisztikar teljes díszben

a fedezeten fogadott, az admirál kíséretében a hajó minden részét bejárta, és érdeklődött több oly tárgy iránt, melyeknek használata előtte nem volt ismeretes. Midőn ő Felsége az őrzőjáratot elvégezte, elkezdették a csatát, minden a hajón lévő ép üvegtábla veszedelmére, s nekem folyvást a Radetzky fregatte esete forgott eszemben, s nem egyszer gondoltam magamban, hogy ha tudná ő Felsége, mennyire meggondolatlanul játszik saját drága életével, midőn a hadi hajón manoeuvre alkalmával jelen van, máskor majd fősvénykednék látogatásával. De szerencséjére, nem volt tudomása arról, hogy mily könnyen szoktak a cs. k. hadihajók légbe röpülni, különben nem rohant volna önkényt a veszély torkába.

A ki még nem részesült abban a szerencsében tengeri hadihajón gyakorlatok és manoeuvrek alatt jelen lehetni, annak távolról sem lehet fogalma arról, hogy mit tesz az, ha az ember mellett alig néhány lépésre sortüzet adnak. A mi fregattunkon e sortüz hét 24 fontos armstrongágyúnak ugyanazon pillanatban történt elsütéséből állott, mit a másik pillanatban a hajó második oldalán levő hét 24 fontos ágyú dőreje követett. Bátran állíthatom, hogy ha ily eseményre a szerencsétlen halandó nincs kellőleg elkészülve, legalább is azt hiszi, hogy az ítélet napja jött el, mert ehhez hasonló dördülést és rázkódást csak egy puska-porostorony légbe röpülése alkalmával s annak közvetlen szomszédságában érezhetni.

Nekem még eddig sikerült ily veszedelmes explozióktól távol tartani magamat, de sortüzet a hajón számtalanszor adtak pár lépésre tőlem, és így igen élénken képzelhettem magamnak egy löporraktár légberöpülésének robaját.

A porosz keletázsiai expeditio egyik tagjával történt, hogy midőn ez reggel csendesen aludt függő ágyában, az üdvözlő lövés alkalmával éppen az ágya alatti ágyúból tették

az első lövést — mire ez, nem tudom ijedtségből-e, vagy a nagy rázkódás miatt, melyet a hang e bezárt helyen okoz, ágyából a padozatra bukott, a tűzerek nagy bámulátára, és saját, gondolom kevésbé kellemes meglepetésére az ily szokatlan ébresztési mód felett.

Szabad téren húsz ágyú egy időbeni elsütése nem okoz oly roppant hangnyomást, mint egy minden oldalról zárt hajó üregében egyetlen egy ágyúlövés, úgy hogy, míg ezt az ember meg nem szokja, utána egy fél órára is elveszti hallását. Utazásom alatt többször előfordult az eset, hogy egy délelőtt folytán több, mint száz üdvözlő ágyú lövés tétetett a fregattról. Először a várost kellett húszonegy lövéssel köszönteni; ugyanannyi lövéssel az erősséget -- vagy ennek parancsnokát — s végül a kikötőben levő hadi hajókat is egyenkint annyi lövéssel, a mily ranggal az illető hajók parancsnoka birt. Ily módon a lövöldözésnek némely esetben végehossza nem volt.

Most is majdnem így történt; de ő Felsége megéhezvén, a csatázásnak vége lett, s azt az admirál ebédje váltotta fel, melyben ő Felsége is részt vett. Ebéd alatt a zene banda a siami hymnust játszotta, melyet Bangkokban való időzésünk alatt betanultak. A király kíséretében lévő tisztet, a fregatte tisztikara vendégelte meg. Ebéd után a király az ellen admirál kíséretében visszament gőzösére. Mikor a fregatte lépcsőin lefelé haladt, hogy csolnakba üljön, egy magyar matróz, ki mellettem állott, s kinek hihetőleg rendkívül feltűnhetett, hogy olyan király is van a világon, ki csizmát sem visel, méltó megvetéssel jegyezte meg, hogy „hát még ez is király? legalább már a bocskorait felhúzhatta volna, ha látogatni jön.“

Elhagyván a király a hajót, a gépet rögtön fűtötték, és mi is elhagytuk a siami partokat. Öt napi hajózás után a siami öblön át, Saigonba, francia Cochinchinába érkez-

tünk, hol a Friedrich Corvette már egy hét óta horgonyozott. Saigonig a legnagyobb tengeri hajókkal fel lehet menni a Mékhong folyón, és a város előtt horgonyozni, mi a kereskedésre igen előnyös, s más részről az utasoknak is nagyon kellemes, ha a város kevés távolságra van a hajótól.

Ama tíz év alatt, mióta Saigon a francziák birtokában van, meglehetősen számmal épültek európai házak, de túlnyomólag kormány épületek, katonai laktanyák, arsenál, stb. A folyón lévő hajók nagy része hadi hajó és ágyú-naszád, kereskedő hajót alig látni egyet-kettőt, ezek is jelentéktelenebbek közé tartoznak. Hôtél, vagyis inkább olyan helyiség, mit annak csúfolnak, van ugyan Saigonban elég, de egyik rosszabb és silányabb a másiknál. Egy pohár friss vizet vagy egy darabka jeget, sehol sem lehetett kapni, — egészen ellenkezőleg ama helyekkel, hol angol kereskedők képezik az utazók nagy részét, s hol bizonyára minden háznál van jég, mely a forró éghajlat alatt majdnem elkerülhetlen az egészség fenntartására, nem is említve a jótékony, enyhítő hatást, melyet ily hőségben egy ital hideg víz okoz.

Egy, csak némileg lakható szoba nem volt a saigoni fogadóknak; a moskito elleni hálók tele voltak szakadásokkal és lyukakkal, úgy hogy e rettentő állatok ott jöttek be a hálón, hol nekik tetszett. Nem emlékezem az egész út alatt oly kegyetlen éjjelekre, mint Saigonban, hol a folytonos félelem és a csípések miatt, egy pillanatra sem hunyhattuk be szemeinket.

Ezek csekély dolgoknak látszhatnak, főleg az előtt, ki a tropicus égalt alatt nem utazott, de én bátran merem állítani, hogy a moskito nagyobb csapás az ott élő európaiakra nézve, mint bármi néven nevezendő mérges kigyók vagy vadállatok, melyek nálunk sokkal gyakrabban jönnek szóba: mert míg ezektől, — ha csak rejtek helyeiken fel

nem zavarják őket, semmit sem, vagy nagyon keveset lehet tartani, addig a moskito elől sehol sem lehet menekülni, mert üldözik és marják az embert, irgalom és kegyelem nélkül, főleg éj idején.

A bennszülöttek olajos anyaggal kenik be bőrüket, melyen át a moskito szúrása nem hat, és ez által nagy részben megmenekülnek az európaiakra nézve oly fájdalmas szúrásoktól.

Saigon, mint város, semmi említésre méltót nem bír felmutatni. A várost részben chinaiak, részben anamok lakják. A chinaiak kezében van a kereskedés, az anamok szolgák és munkások. Az anam nép, kinézés után itélve, erősebb és ügyesebb fajnak látszik, mint a siami vagy a malayi népfajok, melyek Javat, Borneo és Sumatrát lakják, és mint a francziák ellen folytatott harczaik mutatják, az elszántság és bátorság nagy mértékben tulajdonuk. Öltözetük majdnem a földig érő, zsák szabásu, fekete vászon ruha, mely férfinél és nőnél oly egyforma, hogy a két nemet első tekintetre nem lehet megkülönböztetni.

Az egész gyarmat a francziák által katonai kerületekre osztatott fel, és kormányzati ügyeit tengerésztisztek végzik, kiket minden második vagy harmadik évben változtatni kell — az éghajlat káros befolyása miatt.

Az anamok mozgékony és háborgó nép, és a francia kormányzónak elég bajt okoznak, ki minden pillanatban készen lehet rá, hogy ez vagy amaz helységben forrongás üt ki. De a katonai erő, mely a kormányzó rendelkezésére áll, igen tetemes; csak magában Chowlongban, (Csaulong), mely város egy órányira van Saigontól, ezer ötszáz emberből álló katonai őrség van.

Az idő rövidsége nem engedte, hogy a gyarmatba távolabbi kirándulásokat tehessünk, s csakis Chowlongba me-

hettünk el, hol Xantus úr a pesti nemzeti muzeum számára sok érdekes dolgot gyűjtött és vásárolt.

Saigontól Chowlongig az út mellett jobbról és balról mindenütt temető van; az egész láthatár csupa sírdombokból áll; úgy hallottam, hogy e temető hét angol mértföld széles, és 15 angol mértföld hosszú, így tehát kétségkívül a legnagyobb temető a világon.

A francia messagerie társaság gőzöse ugyan egy időben érkezett velünk Saigonba. A Hong-Kongból jött, s néhány francia nő is utazott vele, kik Hong-Kongban egy café-chantantban énekeltek. Itt is rendeztek egy hangversenyt, melyen természetesen minden francia tengerész tiszt már csak patriotismusból is megjelent.

A gyarmatnak, az általános közvélemény szerint, addig nincs jövője, míg francia kezekben marad, sőt kétséges, hogy más államnak is sikerülne-e a gyarmat kereskedését és jóllétét nevelni, miután az éghajlat fölötte egészségtelen. A tenger melletti részek túlvizenyősek és terméketlenek, s miután végül az anamok az industria egyik ága iránt sem viseltetnek előszeretettel, úgy hogy e részben a szomszéd China náluk sokkal előnyösebb helyzetben van. Mindezen okokhoz járul még az is, hogy az anam nép túlságosan nyugtalan lévén, szünet nélkül erős katonai őrizetet kell a gyarmatban tartani, minek folytán a francia kormánynak saigoni birtoka bizonyára két annyi kiadásba kerül, mint a mennyit az adóból és a vámból bevesz.

Alig negyvennyolcz órai időzés után elhagytuk Saigont, felhasználva a kínálkozó jó alkalmat, leveleinket a haza felé utban levő messagerie társaság gőzösétől elküldeni. Az elindulás kissé nehezen sikerült, mert véletlenségből úgy le horgonyoztuk hajónkat, hogy négy egész óráig tartott, míg a legénység minden ereje megfeszítésével fel bírta húzni a horgonyt.

Saigontól Hong-Kongig hét nap hosszan voltunk tengeren: az utolsó napon szenünk már egészen kifogyott volt; de a gondviselés szánakozott rajtunk, és csak huszonegy órát töltöttünk egy álló helyen, roppant hőségben — míg este felé szél kezdett fujni, és a vitorlák segítségével Hong-Kong közelébe juthattunk.

A Friedrich corvette, mely velünk egy időben indult el Saigontól, már a kikötőben horgonyozott. Mint ez már több alkalommal történt, a Friedrich corvette most is a kedvezőbb utat választotta, és a hajózásban minket megelőzött, mi annál kedvezőtlenebb hatást tett a Donau fregatte tisztikarára, mivel a Friedrich szénkészletét sem égette el, és négy napon át folytonosan vitorlázott.

Hong-Kong fekvése igen szép, Gibraltárhoz és Santa-Cruz de Teneriffához hasonlít. A kikötőt minden oldalról hegyek veszik körül, melyek szép zöld füvel vannak benöve, s a szemnek igen kedves látványt nyújtanak. A város maga hegyoldalban fekszik, és úgy néz ki, mintha csupa palotából állana, mi nagy részben úgy is van. A város fölött, a hegy oldalában, számos villa látható. Az utcák igen tiszták, s telvék európai boltokkal, melyeknek kirakatai csak oly fényesek, akár a londoniak és párisiak. Különösen szép a „Queen street“, mely mindkét oldalon csinos új házakkal van beépítve, s hol a chinai és európai boltok szakadatlan sora. Hong-Kong kereskedelmi jelentőségét mutatja. Valamennyi hely között, melyet az expeditio folyama alatt láttam, mindenestre Hong-Kongot választanám lakásul. Daczára, hogy most van a legmelegebb évszak, a hőség még sem oly tűrhetetlen, mint Singaporem, vagy Saigomban. Az év többi részében a hőség nem oly nagy, sőt egy vagy két hónapon át tél is van.

Mielőtt partra szállhattunk volna, ez alkalommal még nagyobb mértékben kelle tőrniük a fülhasogató ágyúörgést.

mint máskor. A „Donau“ fregatteről egy óra alatt látvan lövés tétetett, úgy hogy már mindnyájan közel voltunk a megsüketüléshez. Végre egy szabad pillanatban nagy sietéssel csolnakba ugrottunk, s a partra eveztünk, s ideje is volt a gyors menekülésnek, mert alig hagytuk el a fregatot, a lövöldözés újból megkezdődött.

Az expeditio polgári hivatalnokai, egy-két kivétellel, a a parton való lakást eléje tették a hajó cabinjeinek, és így valóságos rohammal vettük be a hôtelt. Majdnem egy időben érkezett meg velünk a „Peninsular and Oriental“ angol társaság utasszállító gőzöse is, minek folytán a bár nagy és tágas hôtelben alig sikerült szobákat kapnuk.

A „European hôtél“ igen szép stylben épült, palotaszzerű ház, amerikai modorú kezeléssel, és árakkal nem túlszigázott.

Hong-Kong sziget a Chinával 1842-ik éyben folytatott hadjárat után jutott az angolok birtokába, s ekkor még tökéletesen pusztá és lakatlan volt. Jelenleg magának Victorianak, a sziget fő helyének, több mint száz ezer lakosa van, köztük 6—8 ezer európai, kik itt mindazon kényelemben részesülhetnek, minőket bármelyik európai főváros nyújt.

Hong-Kong sziget kormányzója a Victoria-város feletti domb tetején épült kormányzói palotában lakik, honnét rendkívül szép kilátás nyílik a tengerre, és a szigetre. Az angol kormány több ezerre menő őrséget tart Hong-Kongban, ez levén legjelentékenyebb kereskedelmi gyarmata, s egyúttal a legfontosb stratégiai pont a chinai birodalom szomszédságában.

Kétségtelen, hogy az angol kormány minden időben legélesebb áttekintéssel birt, és leghelyesebb eljárást tanúsított a kereskedésére nézve legelőnyösebb pontok kiválasztásánál. Így Malta, Gibraltar, Singapore és Hong-Kong, mind olyan pontok, melyek eléggé tanuskodnak az angol

kormány e tekintetbeni éles látásáról. Malta és Gibraltár által az angolok a földközi tenger felett uralkodnak, Singapore által nagy részben elnyomták a hollandok kereskedését Javán, Hong-Kong pedig biztosítja kereskedésüket Chinával és Japánnal.

Az angol kereskedésre nézve rendkívüli fontossággal bíró eme helyekhez, némi részben a veres tenger mellett, Arabia déli csúcsán fekvő Adent is lehet számítani, miután e pont által az angolok az Indiával való kereskedést, hadtani tekintetben is biztosították.

A társasélet Hong-Kongban is épen úgy, mint a többi gyarmatokban, és keleten általában, kevés változatosságot nyújt. — Itt a fő érdek mindenkinél, ki magát arra határozza, hogy életének egy részét távol hazájától, idegen földön töltsse, az, hogy magának minél rövidebb idő lefolyása alatt oly vagyont szerezzen, mely által, hazatérve, függetlenségét biztosíthassa. Természetes tehát, hogy az itt élő európaiak folytonosan üzletük és magán ügyeik rendezésével vannak elfoglalva.

Az angol nép oly kitünő tulajdonnal van megáldva, hogy bármily távol hazájától, talán a föld legelhagyatottabb részén is, képes magának otthont teremteni, és a mennyire a körülmények csak engedik, jól érzi magát mindenütt.

Ez megbecsülhetlen tulajdon oly népnél, mint az angol, mely nagy mértékben colonizálásra van utalva.

Minden nemzetek közt a francia legkevésbé képes magát külföldön megelégedetten és otthonosan érezni, a nélkül, hogy nemzeti szokásait és életmódját változtatná, és folytonosan Párisba vagy hazájába kívánkozik.

Alig két század előtt a francziák tengeri gyarmatai, mind kiterjedésre, mind vagyonosságra túlhaladták az angol gyarmatokat; azóta azonban azok jó részét különböző háborúk következtében elvesztették, s a melyek megmaradtak is,

folytonos hanyatlásban vannak, és az életet bennük csak a hazuról nyújtott segély tartja fenn.

A spanyol gyarmatoknak és telepítvényeseknek bizonyára minden mást, csak szorgalmat és rendszereteket nem, lehet szemökre vetni. De a spanyolok assimilálják magukat a bennszülöttekkel, és nem éreznek ellenállhatlan vágyat hazájokba visszatérni, és így, jól rosszúl, csak megvannak valahogy gyarmataikban, míg eljön az idő, mikor elég erőseknek érzik magukat a madridi kormány uralmát nyakukról lerázni, hogy azután egymás között kedvökre civódjanak és veszekedhessenek. Ez a sorsa minden spanyol gyarmatnak.

Mint már említettem, az angolok mindenütt igyekeznek hazai és nemzeti szokásaikat, s mulatságaikat meghonosítani és érvényre emelni. Így keleten, Chinában és Japánban, ott is, hol alig lakik ötven-hatvan angol, lóversenyeket rendeznek, angol versenylovak hiányában belföldi lovakon és ponykon, a hogy ez Chinában rendszeren szokásban van.

Hong-Kongban igen szép versenytér van, és évenként többször tartatnak versenyek, melyek a lovak kitünő tulajdonságait, s főleg a fogadások nagy összegét illetőleg, egészen birják az angolországi futtatások jellegét.

A rendkívüli nagy vagyonnal bíró Dent angol kereskedőház bukását, főleg a Chinában tartott lófuttatások segítették elő.

Hong-Kongba való megérkezésünk után néhány napra Cantonba rándultunk, egy szép, kényelmes, és az éghajlat követelményei szerint épített hajón. A hajó nagy ablakai, és számos ajtaja a léghuzamot és a szellő behatását nagyban elősegítették, mi által az utazás e gőzösökön igen kellemessé válik.

E hajók Canton és Hong-Kong közt naponként közlekednek, mely hajózási utvonal életbeléptetése egy amerikai

társaságnak volt elég szerencsés, és a részvényeseknek sem csekély nyeresémet biztosító gondolata.

Az út mintegy 8 órát vesz igénybe. A part látképe eleinte nem igen érdekes, míg a gőzös a Canton-river torkolatát el nem éri.

A torkolatnál és a folyó partjain több erődítvény áll, melyeket a chinaiak 1842-ben és 1858-ban az angolok ellen építettek. Cantonhoz közel egy szigeten egy sajátságos alaku hegy emelkedik, melyet ember fejhez való hasonlatossága miatt így is neveznek.

A Canton-river partjai fél mértföldnyi kiterjedésben lapályosak, de a háttérben mindenütt magaslatok emelkednek.

A gőzhajó csupán Van-Poa chinai helységnél köt ki, ideig a nagyobb és mélyen járó tengeri hajók is feljöhetnek, s itt egy dock is van.

Canton, a folyón érkeve, egyáltalában nem bir nagy városias külsővel, és az ember mintegy kérdezi, hogy hol a város? Alig hihető, hogy ily kis helyen több, mint egy millió ember lakik.

Keleten a vendégszeretet oly általános és oly nagy mérvű, hogy csak az átutazó idegenek, vagy pedig azok, kiknek semmi ajánlóleveleik és ismeretségük nincsen, vesznek a vendéglőben lakást, sőt számtalan esetben az utazó tisztán a vendégszeretetre van utalva, mely, az ott lakó európaiak dicséretére legyen mondva, soha és sehol sem hiányzik.

Igy jelen esetben is nem tudom mit teszünk, ha a Cantonban levő német és angol kereskedőházak ügyvivői a legnagyobb előzékenységgel és szívességgel meg nem hívnak házaikba vendégekül.

Cantonban mindössze egy kis fogadó van, egy francia által tartva, mi már magában elegendő ajánlat keleten arra, hogy az utazó e helyet kerülje, különben ez alkalommal még az említett hôtél is tele volt vendégekkel, és ha az itt

lakó európaiak nem ajánlják fel házaikat, nem maradt volna egyéb hátra, mint valamelyik puszta chinai templomot foglalni el lakásul. Már pedig bátran állíthatom, hogy ez nem nagyon kívánatos tartózkodási hely.

Nem akarván időnket elpazarolni, megérkezésünk után azonnal Canton nevezetességeinek megtekintésére indultunk.

Nem messzire lakásunktól egy pagodát néztünk meg, hol szent disznók, szent ludak, csirkék és kácsák tartatnak; én azonban a legjobb akarat mellett sem birtam különbséget találni a szent és nem szent disznók, vagy a szent és nem szent szárnyas állatok között; mindössze is annyit vettem észre, hogy a tisztaság nem tartozik a chinaiaknál a szentek tulajdonságai közé: mert ólaik hatalmasan rondák és piszkosak voltak, és bizonyára hónapokon át nem voltak kitisztítva.

A szent állatok pagodájából, egy más pagodába irányoztuk lépteinket, hol egy chinai, Buddha szertartásu isteni tiszteletet néztünk meg. Ez a külső szertartást illetőleg, nagyon sok tekintetben hasonlít a zárdákban látható római katólikus isteni tisztelethez. Épen úgy járnak a Buddhabarátok is egymásután, összetett kezekkel, zsoltárokat énekelve, és a szent képek előtt letérdelve és hajlongva.

Ugyanezen pagoda kertjében van egy kőurna, hová a papok elégett testének hamuját töltik. Idáig érve, a hőség és a mozgás által annyira kimerültünk, hogy egyelőre megelégedtünk két pagoda megnézésével.

De a forró égöv alatt a fáradság még nem menlevél az alváásra, a mint ezt első éjszakánk be is bizonyította Cantonban, hol az ugynevezett „prickel heat“ vagyis a clima által okozott bőrküteg, először éreztette velem kinjait, minek következtében egész éjjel nem voltam képes behunyni szemeimet. Már örültem volt, hogy szerencsésen meg fogok menekülhetni e kellemetlen vendégtől, miután társaim nagy-

részint már Bangkokban megkapták e betegséget, de nem úgy vala a sors könyvében megírva.

A következő napokban vásárlásokat tettünk, és Canton egyéb nevezetességeit szemléltük meg. De ezuttal kiméltük lábainkat, és a cantoni fiakkereket használtuk. Ezek igen kényelmes, bambuszból készült hordszékek, melyek a nap sugarai ellen egészen fedve vannak. Rendesen két chinai visz egy ily hordszéket — de ha egész napra kibérlik, akkor, hogy könnyítsenek egymáson, hárman, sőt négyen is a hordszékhez állanak, hogy az elfáradt egyén helyét mindig egy újabb erő foglalhassa el.

A chinaiak egy dollárt, vagy rendesen ennyit sem fizetnek a hordszékekért egy napra, de az európaiak kettőt, sőt többet is. Egyébiránt ha valaki megérdemli a nehéz munka által kenyerét, úgy bizonyára e hordszékvivők azok.

Ellehet gondolni, hogy e 30 foknyi roppant hőségben, mikor már maga a mozgás is nagy testi és lelki megterhelésbe kerül, mily teher lehet egy embert, és a legalább 60—80 fontot nyomó széket hordani. — A Hongkongi székhordók rendkívüli gyorsaságot és erőt fejtenek ki. A város fölött fekvő nyári lakokba oly gyorsasággal viszik fel az embert a meredek hegyen, hogy minden teher nélkül is alig lennének képesek velük lépést tartani.

Cantonban kevesebb ily hordszékvivő van, de Hongkongban a kirakodó helynél, az utczákon és az European hótél előtt a nap és éj minden órájában számtalan várakozik a fuvarra.

A letelepedett európai családok hat, nyolcz, sőt több hordszékvivő szolgát is tartanak, kik a tulajdonos izlése szerinti egyenruhát viselnek, s kiknek egyéb teendőjük nincs, mint készen lenni az elindulásra. A befogás (bocsánat e kifejezésért!) sokkal rövidebb idő alatt megtörténik, mint nálunk.

A hordszékeket két bambuszrúd segélyével emelik fel, s miután úgy a két rúd, mint a hordszék tartalmának egész terhe, a hordárok vállain nyugszik, némelyiknek bőre a vállon úgy megkeményedik, hogy bátran vetélkedhetik a rhinoceros bőrével.

Mikor az idegen utazó először látja életében e hordszékvivőket, kétség kívül kellemetlen érzés fogja el. A mi fogalmaink szerint igen lealacsonyító foglalkozás, ha egyik ember a másikat hordja. Nálunk szerencsére az állatok használhatók a közlekedés elősegítésére, de a chinaiak e tekintetben egészen más fogalmakkal bírnak. Nem állítom ugyan, hogy Chinában a hordszékvivők sorsa valami irigylendő, de szükség törvényt bont, és miután lovak, öszvérek déli Chinában nincsenek, a közlekedés lehetségessé tételére az emberek emez osztálya elkerülhetlen.

Igen érdekes látni, midőn húsz-harmincz hordszéket visznek egymás után, és a hordárok, egymáson túl tenni akarván, egyhangu kiabálással kölcsönösen sietésre unszolják egymást.

Az első kellemetlen érzés, melyet e szegény emberek látása okoz, csakhamar elenyészik, midőn látjuk, hogy e hordárok mennyire vágynak a pénz után, és mint örülnek, ha fuvart kaphatnak. Pedig bizony szegények nagyban megérdemlik azt, kivált mikor valamelyik két mázsás embertársukat hurczolják fel a meredek hegyre, a forró éghajlat alatt.

Miután a pagodákon kezdetem Canton leírását, tehát ezeken is folytatom. Érdekes még Canton számtalan pagodái között az ötszáz nevezetesség pagodája, mely nevezetes chinai császárok, vezérek, és államférfiak emléksobrait, vagy jobban mondva emlékalakjait foglalja magában, fából kifaragva s erősen megaranyozva. Egy másik pagodába egy chinai torony miniatúr márványfaragványait néztük meg. Innét, miután a templomokat és pagodákat már mindnyá-

jan meguntuk — a szép kilátás és Canton városa áttekin-
tése kedvéért a város legmagasb pontjára, az ugynevezett öt
emeletes pagodához vitettük magunkat. Ez épület neve ugyan
templom, de jelenleg néhány katona lakik benne, és így
némileg kaszárnya. Az öt, vagyis európai számítás szerint
csak négy emeletet, a nagy hőség daczára, megmásztuk.
Felülről Cantonra és vidékére igen szép kilátás nyilik: a
tájék élénken emlékeztet Kisázsia vidékeire. A domb alatt
fekvő Canton, innét nézve, hangyabolyhoz hasonlítható. A te-
mérdek kis ház oly sűrűn van egymás mellé építve, hogy
egy-egy nyílt pontot alig lehet észrevenni. Itt-ott csak egyes
pagodák tornya válik ki az egyformaságból.

A tér, melyet Canton elfoglal, alig lehet egy négy-
szög mértföld, és ily kis helyen több, mint egy millió em-
ber lakik. Ha tekintetbe vesszük, hogy a házak nagyobb-
részt földszintesek, el lehet képzelni, hogy mennyire össze
vannak azok építve, és az utcákra mily kevés hely marad-
hat. Ugyis van ez valóban; az utcák oly keskenyek, hogy
két ember nem mehet egymás mellett a nélkül, hogy aka-
ratlanul is meg ne érintsék egymást. Az utcákba még a
nap sugarai sem hathatnak be, mivel a házak tetői majd-
nem összeérnek, hol pedig nem érnek össze, ott gyékény-
nyel fedik be a hézagokat.

Canton utcái oly labirinthot képeznek, melyben az
első napokban lehetlen az embernek magát tájékozni; he-
tek, sőt hónapok elmúlnak, míg az utcák és sikátorok e
tömkelegében némi tájékozási biztosságot lehet szerezni.

Boltkirakatok, miként az európai városokban, nem létez-
nek, de ezek helyét pótolják a boltok elejére felfüggesztett
különböző színű czimtablák, és színezett feliratok, melyek
alig embermagasságra függnek a földtől — és a különben
is szűk utcát, úgy elfogják, hogy alig lehet harmincz-
negyven lépésre látni; azonban közlelről nézve őket, rendki-

vül sajátságos, érdekes, sőt meglepőleg szép látványt nyújtanak, kivált színvegyület tekintetében. A boltok bejáratánál, és a boltok utcza felől eső részében, nincsenek áruk lerakva. A boltoknak e része az elfogadó és társalgó helyiség. Itt fogadják el a vevőket, és ezek hiányában itt szívják a boltosok és segédek hosszú szárú pipáikból az opiumot, s szemlélik, hogy mi történik az utczán, kellő kényelemben pihenve át az egész napot.

Az előkelőbb város részekben a boltokban nagyrészt szöveteket, szépen faragott fabutorokat, különféle ritkaságokat, bádog- és czinedényeket árulnak. A szegényebb osztályok által lakott város részekben túlnyomólag élelmi szerek, és nyers szükségletek képezik a boltok árucikkeit. Ez utóbbi városrészekben a sétálás, a bennök uralkodó rendkívüli rossz szag miatt korántsem kellemes. A szegénység és nyomor Canton alsó osztályu lakosságában oly rendkívüli nagy, hogy a patkányok, kígyók és hasonló állatok, melyekre mi utálattal gondolunk, itt a köznép rendes eledeléhez tartoznak. A boltokban százanként látni pálczákra fűzve a patkányok csontvázait. — Hogy e csontvázakat mire használják, meg nem foghatom, de számtalan ily boltot látni madarak, főleg gémek csontvázaival.

A város eme részeiben a tisztátlanság és ennek következtében a rossz lég tűrhetlen, és igen örül mindenki, ha onnét elmenekülhet.

Igen érdekes Cantonban a víziélet. Több, mint száz ezerre teszik azok számát, kik életüket folytonosan a vízen töltik, és Cantonnak mintegy úszólakosságát képezik, mely számban a női elem túlnyomó. Az ugynevezett virágcsolnakokban igen számosan vannak együtt, és igen víg életet élnek: folytonos zene és ének hangzik itt mind saját maguk, mind a látogatók mulattatására. De egy nagy része dolog által keresi élelmét, és látni gyakran igen fiatal leányo-

kat, kik „sampan“jaikat (csolnak) egészen egyedül — igen ügyesen kormányozzák, és hajtják egyuttal, átszállítván az utasokat a folyón, s egyszersmind a hajók ki- és berakodásánál is buzgón foglalkozván.

A gyermekkereskedés még mindig nagy mérvben üze- tik Cantonban a folyami lakosság által. Főleg a leánygyer- mekeket veszik a csolnaktulajdonosok — s egy-két dollárt adnak a három-négy hetes kisdedekért, kik a csolnakokban neveltetnek fel, s alig négy-öt éves korukban, már segíte- nek az evezésnél. Nyolcz-tíz éves korukban pedig, kivált ha csinos leánykákká fejlődnek, rendszeren a virágcsolnakok bir- tokosainak szokták eladni őket.

Ily körülmények közt azután nem lehet feltétlenül kárhóztatni a szegény sorsu szülőket, ha gyermekeiket in- kább megölik, hogysen eladják, és valóságos rabszolgasorsra juttassák őket.

Ami a kicsapongó, erkölcstelen életet illeti, e tekin- tetben Canton város, China és Ázsia Párisa, azon különb- séggel, hogy Canton e tekintetben a tőkélynek sokkal ma- gasabb fokát érte el — mint Páris.

A gazdag és szegény egyaránt élvezi itt az életet. — Sehol nem látni oly nagy számmal, mint itt, az élvek és az opium által tökéletesen enervált fiatal embereket, kiknek teste a vér hiány miatt csaknem átlátszónak mondható, s kik valóságos árnyakként bolyonganak, és lézengenek az utczákon.

A theaházak egész városrészeket foglalnak el. E város részbe este belépni az európainak tiltva van, és sok eset- ben veszélylyel is járhat.

Egy itteni francia vendéglős ajánlkozott, hogy e vá- rosrészek valamelyikébe elvezet bennünket. Mi majd mind- annyian tudomása nélkül voltunk a chinai kormányzó által kiadott, s az európaiakra vonatkozó óvó rendszabálynak, mely- ben figyelmezteti őket, hogy nem állhat jót biztonságukért,

ha kíváncsiságuknak engedve, e városrészt is megakarják tekinteni, bár azt, hogy minden veszély nélkül nem lehet az említett városrészbe éjjel behatolni, gyanítottuk. De e részben biztunk abban, hogy a chinaiak nyolcz-tíz európaít együtt nem mernek megtámadni, ha csak azok viseletük által erre okot nem adnak. Mi tehát, hogy kielégíthessük kíváncsiságunkat, ráálltunk az ajánlatra, s követtük a szükséges franczia vendéglőst, ki oly helyekre vezetett bennünket, hol még éjjel európai soha sem járt. E részben bámulatos tájismeretet tanusított. Tökéletes sötétségben, számtalan sikátoron, és oly szűk zsákutczákon, hol egy ember is csak nagynehezen hatolhat előre, kalauzolta a társaságot, a nélkül, hogy csak egy pillanatig is kételyben lett volna az iránt, hogy hol vagyunk.

Hogy egymást el ne hagyjuk, mindenki az előtte menő kabátjába fogózott, ekképen igyekeztvén egyuttal az együttlét és összetartás kézzelfogható tudatát, s ezáltal a vállalathoz szükséges bátorságot is folytonosan ébren tartani.

Én igen jól mulattam egyik éltesebb társunk örökös zúgolódásán, kinek ez a kalandos expeditio sehogy sem volt inyére. Ebbeli ellenkező nézetét már az elindulásnál is nyilvánította, de nem akarván a társaságtól elválni, megadta magát. Most azonban egész utunk alatt, főleg a szűk utcákban, örökké azt a kellemetlen thémát fejtegette, hogy most mindnyájunkat agyon dobálhatnak felülről a chinaiak, most ezt vagy amazt dobnak reánk. És bár aggodalmai korántsem voltak alaptalanok, ismét elhangzottak a pusztában.

Folyvást oly csendesen igyekeztünk behatolni a kitűzött városrészbe, hogy észre ne vegyenek bennünket, ez azonban nem sikerült, mert csakhamar felfedezettvén a chinaiak által, ezek lütyöléssel adtak jelt, és szaladva vitték hírül, hogy európaiak vannak a városrészben. Erre ajtót, és ablakokat becsuktak, és a lámpákat eloltották.

Bármily nagy elővigyázattal voltak is a chinaiak, vezetőnknek mégis sikerült minket egy theaházba bevezetni. De alig hogy beléptünk, a körül fekvő utcák megteltek chinaiakkal, kik fenyegető állásba tették magukat, s mi részint hogy meneküljünk a roppant opiumfüsttől, részint pedig hogy elkerüljük az összeütközést, igen rövid idő után búcsút mondtunk a theaházaknak, s vezetőnk ügyességének sikerült bennünket az európai városrészbe minden baj nélkül vissza is vezetni.

Másnap reggel Canton vice királya értesítette az európai consulokat, hogy az esetre, ha netalán ily kirándulás máskor is tervezetnék, azt előlegesen tudassák vele, hogy az illetők biztossága tekintetéből a kellő lépéseket megtehesse.

Cantoni időzésünk alatt elmentünk megnézni az ugynevezett Examination Hall-t is, t. i. azon helyiséget, hol a hivatalba lépni akaró fiatal emberek, az e célra kitzűzött vizsgákat tenni kénytelenek. A mandarin rangra vágyó aspiransok száma minden vizsga alkalmával hatvan, sőt nyolczvanezer. De miután csak nyolczezer kamra van, hová ez urakat a vizsga idejére elhelyezik, az e szám fölötti folyamodó egész egyszerűen elutasítatik. A nyolczezer jelöltből, kik a vizsgához bocsáttatnak, kétszáz vagy háromszáz teszi le azt sikerrel, a többbit megbuktatják. De bár a vizsgák ily nehezek, és oly nagy tér van nyitva az önkénynek, ez nem rettentí vissza a folyamodók nagy részét, és ha az első vizsgánál megbuknak, három év mulva újból megkísérlik a szerencsét, és így tovább, egész öreg korukig, ha nem is jobb szerencsével, mint az első ízben.

A vizsgai gyakorlatok elkészítésére három nap van kitzűzve, mely idő alatt a jelöltek a számukra kitzűzött kamrákat lakják, és azokat semmi szín alatt el nem hagyhatják. Egy sorban 50—100 cella van; minden sor előtt egy kút,

és a sor végén egy vizsgáló tanár lakása. Az élelmi szereket a jelöltek előre tartoznak bevinni, vagy bevitetni kamaráikba, mert a vizsga tartama alatt senkinek sem szabad e helyet elhagynia.

Ugy hallom, és igen hajlandó vagyok hinni, hogy a vizsgák sikeres letétele czéljából a vesztegetés nagyban üzetik, és igen valószínű, hogy az, ki jól megfizeti a vizsgálóbizottmányt, jó sikerrel is fog átneuni: valamint könnyen elképzelhetni azt is, hogy az iránt, kinek apja vagy rokonai hatalmas mandarinok, a vizsgáló bizottmány rendszerint elnéző szokott lenni, nehogy az illető jelölt rokonai azon illedelmetlenségért, melyet egy mandarin fiával elkövettek, bosszút álljanak.

Ezen államvizsgák igen nagy fontosságuk a chinai birodalomra, miután hivatalnok vagy mandarin csak az lehet, ki a vizsgát sikerrel letette. Miután pedig minden mandarinnak majdueni korlátlan hatalma van saját hivatalos körében, igen megfogható, hogy a vágy mandarinná lehetni, miért oly nagy a lakosság közt, főkép ha tudjuk, hogy ez állásban a zsarolás és lopás minden neme szabadalmazva van. Rangkülönbség nem létezik Chinában; egyedül a mandarinok alkotnak egy külön, szabadalmazott osztályt. Ez az osztály, mely Chinában minden hatalmat kezei közt tart, nyolcz rangfokozatra oszlik, mely fokozatok a kalapokon hordott különböző színű gombok által jeleztetnek. A legfőbb rangú mandarinok, az alkirályok és miniszterek sötét veres gombot, a másod rangban levők, a tartománykormányzók világos veres gombot hordanak. A harmadik rangfokozat jelenye sötétkék, — a negyediké világoskék, az ötödiké sötét sárga, a hatodiké pedig világos sárga gomb. Az utolsó két osztály nem tartozik a valódi mandarinok sorába; ezek a rendőri hivatalnokok, s fehér gombot viselnek fővegjeiken. Az előléptetést a rangfokozatban csak tetemes összeg pénz

fizetése mellett lehet elnyerni. — Egy jövedelmes kormányzásáért vagy alkirályságért, milliókat fizetnek a pekingi kormánynak, s megtörténik, hogy egy-két év lefolyása után nemcsak az adott milliókat nyerik vissza, hanem még néhány milliót azon fölül is szereznek, és zsarolnak erszényeikbe.

Az Examination-Hall, miután csak három évenként tartatnak a vizsgák, nagy mértékben el volt hanyagolva: a növényzet dús elharapódzásának semmi korlát nem volt szabva, a vizsga-terekben díszítés gyanánt pókok eregették falaikat, s a por és piszok a székeken és padokon ujnyi vastagságban nyugodott, várva a három esztendő leteltét, midőn azt majd a vizsgáló bizottmány tagjai ruháikkal fogják letörlni.

Közel az Examination-Hallhoz van egy kert, azon chinaiak holt tetemei számára, kik nem Cantonba valók és nem akarják, hogy itt temetessenek el. E kertben egy helyet bérelnek ki, azon ideig, míg a rokonok a testet elvitetik az illetőnek születési helyére.

Rendkívüli fontosságot tulajdonítanak a chinaiak a temetési és halotti szertartásoknak, kötelességnek tartják, és bizonyos büszkeséget helyeznek abba, hogy hozzátartozóik a legfényesebb és legköltségesebb módon temetessenek el. Nem ritka eset, hogy a családfő halála alkalmával az utódok nemcsak az egész vagyont költik el a temetésre, de adósságokba is verik magukat, hogy a kiadásokat fedezhessék; köztemetők Chinában nincsenek, s mindenki saját földjébe temeteti magát.

A holtak és azok nyughelyei iránt oly babonás tisztelettel viseltetnek, hogy az ismételt folyamodványokra, melyeket az európai kereskedők a chinai kormányhoz vasutak építését illetőleg intéztek, az elutasító válasz egyik fő okául

rendesen az adatik, „hogy a holtak nyugalomban háborítva lennének.“

Igen sajtószerű a temetési szertartásokat illetőleg az, mit Huc, francia térítő említ könyvében. A boszu egy nemét képezi a chinaiaknál, hogy az, ki halálát már-már elkövetkezni érzi, ellensége földjére veti magát. A kínai szokások szerint ugyanis mindenki kényszerítve van, a saját földjén talált holttestet, az illetőnek életében viselt rangja szerint, eltemettetni, minek biztos következménye rendesen az, hogy a telektulajdonos, a temetési szertartás, és a perlekedés következtében csaknem mindig tönkre jut. Az utódok t. i., hogy híven megfeleljenek az elhunyt akaratának, pert kezdenek az iránt, hogy az elhunyt nem a kellő ünnepélyes szertartások megadásával temettetett el, s a pert az utódok csaknem bizonyossággal meg is nyerik, miután a bírók a temetési ügyeket illetőleg, a család tagjai iránt igen részrehajlólag szoktak itélni. Ezek szerint könnyen érthető, hogy a chinaiaknál egyik szokásos, és pedig legfélelmesebb fenyegetőzés az, ha egyik azt kiáltja a másiknak: „majd földedre megyek meghalni!“

Mintegy negyed órányira Cantontól, egy gazdag chinainak nagy uszó-kertjei vannak, melyeket igen érdekes megnézni. A tulajdonos oly udvarias, hogy az európaiaknak bármikor megengedi kertjének megtekintését, és élvezését, minek folytán a Cantonban élő európaiak igen gyakran szokták itt a délutánokat társaságban eltölteni. A kert igen nagy kiterjedésű, s az utak kivételével minden víz alatt áll benne, melyben buján díszlik a lótosz, és egyéb vízi növény.

De vannak szép fák is, a mi Canton környékén nagy ritkaság. A kertnek minden részében pavillonok és gloriettek építvék, bizarr kínai ízlésben.

Meglehetősen sok időnköt vette igénybe a boltok megnézése és a vásárlások. A mi a kézműves munkákat illeti,

gyönyörű tárgyakat lehet itt venni, selyem shawlokat, elefántcsont faragványokat, porcellán- és faládákat, még pedig mind e tárgyakat, tekintve a rájuk fordított munkát, hihetlen olcsó áron. Főleg faragványokban, és azon kézműipar azon ágáiban, hol a türelem a főtényező, a chinaiak oly rendkívüli művészetet és ügyességet fejtenek ki, minőre európai munkások nem képesek.

A cantoni chinai kereskedőknél, az európai házakkal hosszú idő óta fenntartott kereskedelmi összeköttetés — elűtőleg a chinai szokástól — meglehetősen üzleti realitást hozott létre, mi elmondható úgy a nagy, mint a kis kereskedőkre is annyira, hogy majd mindenütt szabott árak vannak a boltokban.

Az európai kereskedők legnagyobb elismeréssel szólnak a chinai kereskedőkről, kikkel összeköttetések vannak. A hitelt fenntartani mindkét részről első dolognak tartják, és számtalanszor előfordul, hogy chinai kereskedők százezrekig hiteleznek hosszú időre európai házaknak, és viszont. Ily körülmények között természetes, ha a kereskedés és forgalom nagy lendületet nyert, és szilárd alapokon nyugszik.

A kiviteli cikkek: thea, selyem és kézi iparművek; a bevétel majdnem egyedül az opiumra szorítkozik. Az utóbbival való kereskedés tökéletesen az angolok kezében van, s a beviteli érték évenként több száz millióra megy.

A selyembogár tenyésztést tudva levőleg a chinaiak igen nagy szorgalommal művelik. Egy-két nagy tenyésztő helyiséget én is megnéztem Cantonban. Számtalan milliókra megy a bogarak száma, melyek itt nagyságuk és szépségük szerint, széles, alacsony kosarakban elkülönözve vannak, s a tisztaság, vigyázat és szorgalom, mely e helyiségekben uralkodik, példányszerű.

Azon részét Cantonnak, hol az európai consulatusok vannak, és hol az európaiak többsége lakik, S h a - m i n - n a k

(virágkertnek) nevezik. E városrész többnyire csinosan épült lakokból áll, s rendszeren kis kertek vannak a házak előtt. Fő kelleme e helynek az esteli és reggeli szél, mely a tenger-ről jön, és a lakásokat éjjelre tűrhetővé teszi, míg ellenben a chinai városba, hol ház házra van építve, semmi szellő be nem jöhet. Az európaiak, kik itt laknak, házaik tetejére verandákat építtetnek, hol az ebéd utáni időt töltik.

Sha-min szigetről fölötte érdekes azon élénkséget és életet látni, mely este felé a Canton-riveren kifejlődni szokott. Száz meg száz különféle nagyságu junke lepi el a folyót, felhasználván a támadó szelet vitorláik felhúzására. A késő délutáni órákban, naplemente utánig, folyvást nagyon élénk a forgalom.

Visszatérve Hong-Kongba, a folytonos esőzés miatt nem lehetett a városból kimozdulni. Éjjel-nappal ömlött. Ez időjárásnak meg volt az az egy jó oldala, hogy legalább a léget tűrhetőbbé tette, ámbár azért éjszakákon át a „prickel heat“ miatt sokat szenvedtem. Bátran merem e kifejezést használni, mert ha az itteni forróság mellett, melyben a nyugalom a test és lélek épentartására elkerülhetlenül szükséges, az ember éjszakáról éjszakára még csak a szeméit sem képes lecsukni, azt hiszem, hogy ez állapotra méltán alkalmazhatja a „szenvedés“ kifejezést. Bár a szobában folytonos légvonat volt, miután az ablakokat és ajtókat mind nyitva hagytam, mégis mintha ezer és ezer tűvel szúrták volna karjaimat, és hátamat. A számtalan mozdás és gyakori ingváltoztatás mind nem hozott enyhülést.

A hétel, melyben szállva voltam, egészen az éghajlat igényeihez mérten van építve: nagy, magas szobák, a párkányzatig felérő ablakokkal, s két oldalról széles corridorral, melyek a napsugarak erejét nagy mértékben felfogták, és a légvonatot elősegítették. Úgy éreztem magam a hételben, mintha egy nagy teremben lettem volna. A széles, nagy-

szerű lépcsők, hosszú és szellős éttermek, egyszóval az egész berendezés a legczélszerűbb, és semmi sem lőn elmulasztva, mi a vendégeknek kényelmet biztosít. Az étteremben minden asztal felett egy „punka“ volt elhelyezve, melyet az előszobában a chinai szolgák, az étkezés alatt folyvást húztak. E legyezés nélkül majdnem lehetlen egy harapást is tenni, s épen ez okból a „punkát“, mint czélszerű butort, mind szállodákban, mind magán házaknál kivétel nélkül alkalmazták az éttermekben, sőt sok helyütt a háló- és nappali szobákban is.

Csak egy dolog volt fölötte kellemetlen e szállodában, t. i. a kétszeri, sőt háromszori jeladás, melylyel tudatták, hogy az étkező termek kinyitattak. A chinai szolgák valóságos dühvel ütik össze a réztányérokat; ez nekik tréfát szerez, míg a mi hallási érzékünket igen kellemetlenül érinti.

Egy reggel megnéztem a „Pacific“ gőzhajótársaság szép gőzösét, mely néhány nap előtt érkezett San Franciscoból. — Igen szép, nagy hajó ez, mondhatni fénynyel kiállítva. Egyik társam egészen el volt ragadtatva e hajó által. Nem győzte eléggé dicsérni annak még legjelentéktelenebb szegét is -- és alig birt szavakat találni, melyekkel e hajó előnyeit, és általában mindazt, mi amerikai, méltóképen dicsérhesse. Mi hagytuk őt beszélni, ismerve e tekintetben részrehajló ítéletét, és tudva, hogy ez oldalról ellenmondást nem tűr.

Hong-Kongot elhagyva, Shanghai felé a tropicus hőség érezhetőleg maradt el napról napra, úgy annyira, hogy Shanghaiba érkezésünk előtti napon, erős északi szél mellett, mondhatni hűvös időnk volt. Rendkívül kellemes érzés volt, mikor három hónapi tűrhetlen hőség után, az első hűs szélre kimehettünk.

A szél később oly erős lőn, hogy daczára a gőzgép egész erővel való fűtésének, nem birtunk többet haladni, mint

óránként 1 tengeri mértföldet, minek következtében a gép fűtését megszüntettük, és újból elkezdettük azt a kellemes mulatságot, melyet a tengerészek lavirozásnak neveznek, mi azt jelenti, hogy a hajó rendszeren többet megy hátra, mint előre. —

Ez alkalommal a szél megszánta sorsunkat, és huszon-négy óra lefolyása után engedett erejéből. A gépet újból fűthették és a Yang-tze-kiang (Jan-cze-kiang) folyót torkolatánál áthajózva, reggel tájban Shanghai előtt horgonyt vetettünk. Mint rendszeren, úgy most is alig várhattuk, hogy a partra érhessünk, és felfogadva néhány „sampañt“, melyek dicséretes gyorsasággal a fregatte mellett termettek, ostrommal vettük be az „Astor house“-t, az egyetlen vendéglőt Shanghaiban, hol hamarjában berendeztük magunkat, és egyuttal minden üres szobát lefoglaltunk társaink részére, kik utánunk voltak érkezendők.

Reggeli után befogattunk, hogy az amerikai, angol és francia város részekbe kocsizzunk. Két szép szürke australian ló volt a brack elé fogva, s egész élvezet volt reánk nézve, több mint félesztendő után újból kocsin ülhetni. A chinai város kapujánál leszállottunk, és több utcát gyalog jártunk be.

A város utczái sokkal piszkosabbak, a boltok pedig sokkal jelentéktelenebbek, mint Cantonban, míg ellenben a lakosságnak mind férfi, mind női része sokkal erősebb, szebb és magasabb, mint Cantonban, vagy Hong-Kongban. Vezetők több chinai foglyot mutatott nekünk, kik az utcán, kezeiken és lábaikon meglánczolva, körülbelül nyolczan-tízen egy elrácsolt ketreczben feküdtek. Nyakuk deszka közé volt szorítva, s a deszkára felírva a bűntény, melyet elkövettek. Kettő közülök halálra volt ítélve. Az angol settlementben egy órát loptak volt: az angol rendőrség elfogta őket, és kiszolgáltatta a chinainak. A chinai bíránknál Beccariának

a halálbüntetés elleni művei eddig még kevés viszhangra találtak, és nem is igen hiszem, hogy valaha találni is fognának. Ezek az urak a halálbüntetést legczélszerűbbnak tartják, mert az legolcsóbb az államnak, az ő zsebeikre pedig legtöbb esetben jövedelmező, mivel az elítéltek vagyonát a mandarinok elkoboztatják.

Az Astor house-ból, hol szállva vagyok, és a mely az amerikai settlementben van, igen szép kilátás van a V a n s o u n g (Van-szong) folyóra és a temérdek hajóra, mely ezt lepi. A folyó szemközti oldalán Jardin & Matheson — továbbá Russel & comp., s más nagykereskedő házak comp-toirjai vannak. — Az angol városrészben elég számos és csinos, európai izlésben épült ház van, s majd mindegyik előtt kert, úgy szintén a francia settlementben is, de ez távolról sem oly nagy, mint az angol, és sokkal kevesebb élénkséggel bír.

Az európai telepeket S h a n g - h a e (Sangaiban,) T i e n t s i n (Tienczinben) és más chinai városokban, az 1860-ki pekingi béke eredményezte. Tizenöt parti város nyitott meg ekkor az európaiaknak. A telepek az említett városokban rendszerint bizonyos távolságra esnek a chinai várostól, s egyes kereskedőházak etablissemntjaiból és a consulok lakaiból állanak. Shang-hae e részben kivételt képez, itt sok ezer chinai is lakik, úgy az angol, mint az amerikai, és francia telepen. — Ezek nagy részben a polgár háború folytán ide menekültekből állanak, kik az európai telepeken hitték mind életüket, mind pedig vagyonukat biztosságba helyezhetni. Az eme telepeken élő chinaiak, az illető ország védelmét élvezik és törvényeinek engedelmeskedni tartoznak.

Egy napon X. tudósító ural a chinai városba mentem régiségek és ritkaságok vásárlására. Daczára, hogy több ezer európai lakik a telepeken, igen közel a chinai városhoz, azért mégis az európaiak megjelenése a városban némi

feltűnést okoz. Ez alkalommal igen csekélybe múlt, hogy látogatásunk nem vett fölötte kedvezőtlen fordulatot.

Azalatt, míg több órán át össze-vissza jártuk a különböző boltokat, folytonosan egy nagy tömeg volt kíséretünkben, mely minden ellenséges szándok nélkül, s csakis kíváncsiságból és bámulatból vállalkozott mellénk — általunk ugyan legkevésbé sem óhajtott escortnenak, s mindössze is a vett tárgyakat kosarakba vivő „coolí“ (küli) ingerlésére szoritkozott. Ezek egyike azonban végre megsokalván a folytonos bosszantást, panaszt tett vezetónknél, egy a szállodából velünk jött európainál, ez nyomára jövén a fő háborgatónak, azt jól nyakon ütötte. Erre a csorda, mint egy adott jelre, felbőszült, és egymást bátorítva, hangosan kezdettek kiabálni, és dorongokkal fenyegetve vezetónket és minket, nagy hajlamot mutattak a boltot megrohanni. A dolog kezdett reánk nézve kissé kellemetlen szint ölteni, kivált mikor a nagy lármára az egész utcza megtelt minden féle csöcselék néppel, kik a legnagyobb örömmel kaptak volna ha valamely verekedésben részt vehetnének, melyben ők legalább is százan lettek volna egy ellen. Mi tökéletesen fegyvertelenek lévén, legtanácsosabbnak véltük, külsőleg nyugalommal várni be a dolgokat, melyek következni fognak. A boltot el nem hagyhattuk, mert ez esetben a tömeg okvetlenül megtámadott volna bennünket, azt hívén, hogy megijedtünk és futni akarunk. Végre a bolttulajdonosoknak sikerült, a tömeget hosszas és zajos parlamentirozás után némileg lecsillapítani, mit különben tisztán saját érdekükben tettek, mert az esetben, ha nekünk bajunk történik, a felelősség nagyrészből őket érte volna az európai és chinai közegek irányában.

Miután a tömeg nagyobbára elszéledt, mi is igyekeztünk strategicus visszavonulásunkat végrehajtva, lassan és nyugodtan elhagyni e veszélyes városrészt. Nehány ficzkó ugyan csaknem a város kapujáig kísért bennünket, és min-

den pillanatban készek lettek volna a hetzet újra kezdeni, de mi, átérve a város kapuján, e higgadt magunk tartásával minden lehető kellemetlenségnek elejét vettük, nagy mértékben gratulálván egymásnak, hogy minden komoly baj nélkül elérhettük a biztos városrészt.

Ily intermezzo után kevés hajlamot éreztem magamban ismételni látogatásaimat, a chinai városrészben — és kirándulásaimat inkább a városon kívül, a szabadba irányoztam. Shang-hae környéke lapályos, s a Yang-tze-kiang és mellék folyói gyakran víz alatt tartják az egész vidéket. A temérdek víz és mocsárok miatt Shang-hae levegője nyáron át fölötte egészségtelen. Sárgaláz és egyéb betegségek gyakran dühöngenek, s hiteles adatok nyomán állíthatni, hogy Shang-hae egyike azon helyeknek keleten, melyek az európaiak egészségét a legnehezebb próbára teszik. A hosszabb időre letelepült európaiak száma csekély, míg ellenben az ideiglenes lakosság igen jelentékeny.

Shang-hae kereskedése rendkívüli nagy, miután közép és belső China összes kereskedése itt öszpontosul. Nem messze Shang-haétól vannak a legjobb és legtermékenyebb theatermelő vidékek, pl. Foo-cha-o (Fu-csao) stb. Fontos tényező Shang-hae kereskedésére nézve a Yang-tze-kiang is, mely gőzösök által H a n - k a o-ig, több mint ezer angol mértföldnyire hajóztatik, s mely legjelentékenyebb, sőt mondhatni egyetlen létesítője a közlekedésnek és kereskedésnek, az egész chinai birodalomban. Utak nem léteznek, vagy ha léteznek is, járhatlanok, ésennélfogva minden kereskedés vízen történik. A Yang-tze-kiang hosszaságra a föld harmadik folyója, de hajózása nem csekély veszélylyel jár, miután az igen sok helyen előforduló örvények és rohamos esések, melyeket a vízből kiálló, vagy a még sokkal veszélyesebb, eltakart sziklák okoznak, nagyon megnehezítik azt, főképp nagy hajóknak.

A Yang-tze kiang szélessége egyes helyeken oly nagy, hogy egyik partjáról nem lehet látni a szemközti partot. A viharok itt majdnem oly arányokat öltenek, mint a sík tengeren, és különböző minőségű és nagyságu chinai junkekben erős pusztításokat okoznak. Áradások alkalmával, utazók állítása szerint Shang-hae-től Han-kaó-ig az egész vidék valóságos tenger.

Han-kaó, mely a chinai birodalomnak, azt lehet mondani közepében fekszik, végpontja az európai kereskedésnek. Idáig hetenként háromszor járnak egy részvénytársaság gőzösei Shang-hae-ből, és a Chinában létező nagyobb európai kereskedő házaknak itt telepeik is vannak, de az európaiak összes száma e helyen alig húsz-harmincz. — Ezeknek lételet csakis a Shang-hae-al való rendes gőzösközlekedés teszi lehetségessé. — A néhány európain kívül, kik Han-kaóban vannak, a chinai birodalom e részében európaikat nem találni, kivéve néhány hittértítőt, kik tökéletesen a chinai szokásokhoz alkalmazkodnak, fejeiket borotválják, czopfot hordanak, de ezeknek élete is folytonos veszélyben van, s az úgy a mandarinok, mint a tömeg szeszélyétől függ. Beszélük ugyan, hogy egy olasz munkásokból és selyemtenyésztőkből álló nyolcz vagy tíz tagu társaságnak sikerült a belső tartományokba behatolni, de én részemről ezt sokkal veszélyesb és kellemetlenebb kirándulásnak tartom még annál is, mintha az ember a Papua szigetbeli, vagy a Van Diemenslandi emberevőknél tenne látogatást.

A keletázsiai expeditió hajói Shanghaiban váltak el egymástól. Míg a „Donau“ fregatte a követséget Takuig, a Peiho torkolatához vitte, addig a „Friedrich“ corvette, a kereskedelmi tudósító urakkal Shanghaiban maradt, ott várandó be a chinai kormánynyal való alkudozások eredményét.

Shanghait június 26-kán elhagyván, ellenkező szelek miatt két nap kelle vesztegelnünk a „Yang-tze-kiang“ barré-je

előtt, míg a sik tengerre kijuthattunk. Öt napi, részint vitorlás hajón, részint gőzösön történt utazás után, Taku erőd elé értünk. E helynél a tenger oly csekély, hogy a fregatte több mértföldnyire a parttól vala kénytelen horgonyt vetni. Az egyik oldalról számos dzsunke árbóczainak csúcsait láttam s erről tájékoztam magam Taku fekvése iránt. Ide érkezésünket követő nap, a Shanghaiból Tien-Tsinbe járó gőzösök egyike, horgonyt vetett a fregatte mellett, a követség tagjait Tien-Tsinbe szállítandó. Russel amerikai kereskedőház oly előzékeny volt minden gőzösének rendeletet adni a fregatte melletti megállásra, ha ezt a Peiho torkolatánál találja. Az áthajózás a „Manchou“ posta-gőzösré megtörténvén, ezzel egy óra alatt a barre elé értünk.

Taku történeti nevezetességü hely, az 1858-ban az angolok és francziák által China ellen folytatott hadjáratból. Itt történt az egyesült ágyúnaszádok első szerencsétlen kimenetelű támadása az erőd ellen, de a következő évben azért mégis elfoglalták Takut, anélkül, hogy egy embert vesztek volna.

Lehetlen szomorúbb és kopárabb helyet képzelni, mint a tengerpart Takunál. Maga a város, ha e nevet lehet adni egy sárból épült nyomorult gunyhók csoportjának, mocsároktól van körülvéve. A hely oly kietlen és egészségtelen, hogy alig megfogható, miként itt emberi lények élhetnek. Azon szegény angol vice-consul élete, ki itt működni kénytelen, még számkivetésnek is borzasztó lehetne, de az angol vele született kitartással és türelemmel megteszi kötelességét mindenütt, habár nehéz szívvvel is. Azon néhány európai, ki az angol konsulon kívül itt lakik, zászlókkal, melyeket gunyhóik tetejére dugnak, jelezik lakásukat és nemzetiségüket. Tien-Tsin és a Taku erőd közti távolság hatvan angol mértföld vízen, és harmincz szárazon. A Peiho keskenysége, és a hosszú tengeri gőzösöknek rögtöni kilenczven foknyi

kanyarulatai a hajózást felette nehézé teszik, számtalanszor csolnakot küldenek partra, ott egy czölöphöz kötelet erősítenek, mely által meggátolják, hogy a rögtöni fordulatnál a hajó partba ne furódjék. Bámulatos a chinai matrózok gyorsasága és ügyessége, melylyel ezt véghez viszik, egymást biztatva; az a legszerencsésebb t. i., ki elébb kiugorhat a vízbe, és a kötelet a hátán húzva, a partot eléri, s a hajót a parthoz erősíti, megvárják azt, míg a hajó megfordul; s ekkor aztán újra nagy gyorsasággal a vízbe, s onnét a csolnakba ugrálva, kötél segítségével a hajóra kapaszkodnak. Ez alig egy pár percz műve. Az admirál és segéde nem győztek eléggé csodálkozni a chinai matrózok rendkívüli ügyességén. A gőzösöknek a Peihon, a természeti akadályokon kívül, temérdek bajuk van a dzsunkékkal, melyek ezrenként lepik el a keskeny folyót, s a gőzöst előhaladásában lépten-nyomon gátolják. Takut elhagyva, kezd a táj kedvezőbb színt ölteni. Nagy szorgalommal mívelt földeket látni, jobbról balról; főkép sok tengeri természetik. Épen oly ekével szántanak, mint nálunk; pedig meg vagyok győződve, hogy nem Európából hozták ide; mert a chinaiak mint másban, úgy a földművelés dolgában sem akarnak tanulni az európaiaktól, és a mi az utóbbit (t. i. a földművelést) illeti, nincs is rá szükségük. A folyó partja mellett falu falut ér; a házak itt már jobb karban vannak tartva, mint Taku körül, ámbár itt is agyagból és sárból építvék. Az ablakok igen kicsinyek, üveg helyett papírral vannak beraasztva, s alakjukra nagyon hasonlítanak a mi paraszt házainkhoz; azon egy kivétellel, hogy északi Chinában a házak teteje sárral és szalmával egyenesre van tapasztva, az udvar, mint sok vidéken nálunk, sárfallal van körül véve. A lakóházzal szemközt az ól, hol leginkább sertéseket tartanak, ez levén az egyetlen nagyobb házi állítjuk. Meglepő az a temérdek piszkos gyerek, kik itt a folyó partján játszá-

nak. Ezen gyerekek garde-robeja lehető legkevesebbre szorítkozik, főleg nyáron át

Tien-Tsinbe érkezünk, az itteni konsulok és kereskedők a hajóra jövén, a legnagyobb udvariassággal hívtak meg vendégül ott időzésünk tartamára, mi Tien-Tsinben kettős szivesség: mert európai szálloda nincs, chinai vendéglőben hálni és lakni pedig valódi kín lehet annak, ki tisztaságra és kényelemre a legcsekélyebb igényt tart. Tien-Tsin körül, mint általában város körül észak Chinában, egyenes irányban fal van húzva, és ez a város védelmére elegendő: mert az ellenség mindig a megerősített oldalt támadja meg, hallatlan eset levén náluk az, hogy hátulról kerüljék meg a falat. Ha két chinai csapat ellenségesen áll szemközt, a legelső az, hogy mindkét sereg falat épít: ennek háta mögül egymásra szitkozódznak és fenyegetőznek, míg végre az egyik sereget ijedtség lepi meg. Akár azért, hogy az ellenséget számosabbnak találja, vagy mert annak dühös szidalmi gyenge bátorságukat túlerős próbára teszi. Ilyenkor futni kezdenek s a nyertes sereg minden irgalom nélkül leöl mindent, mit utjában talál. És a mézszárlás aunnál könnyebb, mert a megfutamodott sereg lemond minden védelemről, elhajigálja fegyvereit és egyedül lábaszáraiba helyezi élte megmentését. A chinaiak minden inkább, csak katonás és hadakozó nép nem levén, a hadi tudomány igen gyenge lábon áll náluk, s legnagyobb gyalázatnak tartják a csata vagy megtámadás közben csellel élni, vagy a terenum előnyeit felhasználni. 1860-ban a pekingi békealkudozások alkalmával, a chinai meghatalmazottak a legnagyobb szemrehányásokat tették az angol és francia tábornokoknak azért, mivel az egyesült seregek Taku erődöt hátulról támadták meg, mikor ők az ellenséget előlről várták: s továbbá úgy okoskodtak, hogy miért építének ők, több millió költséggel, roppant erődöt, egyedül előlről erősítve meg azt,

ha az európaiak őket hátulról támadják meg, hol az egészen nyitva állt: a hadakozási mód ezen felfogása nekünk természetesen fölötte nevenségesnek tünik fel: de a chinaiaknál azt, ki ez ellen vét, a legnagyobb megvetés éri. Első tényező a katonánál: a legyező, azután a napernyő, és végre a fegyver, melyre semmi gondot nem fordít, és mint nélkülözhetlen rosztat tűri magánál.

Tien-Tsien lakosságát az ottani európaiak négy-ötszáz ezerre teszik, de e tekintetben ép úgy lehetlen megközelítőleg hiteles számot mondani, mint a chinai birodalom összes lakosságát illetőleg. Az t. i. csak úgy lehet kétszáz, mint négyszáz millió, a chinaiaknak maguknak sincs biztos fogalmuk a birodalom népessége felől, és ha volna is, azt szokásuk szerint elhazudnák. Tien-Tsin egyike a legjelentékenyebb kikötőknek, bel- és külkereskedése a Peiho nehéz hajózhatásának daczára igen nagy. Shangaival rendes postaösszeköttetése van; hetenkint két-három gőzösre bizton számíthatni, európai és amerikai kereskedő hajók az év minden szakában látogatják, a chinai dzsunkék pedig oly mennyiségben vannak, miként Tien-Tsintől Peking felé a folyót úgy annyira elzárják, hogy csolnakkal is alig lehet köztük elmenni. Az európai hajók nem annyira a ki- és beviteli kereskedést, mint inkább a sokkal nyereségesebb parti kereskedést űzik. A déli kikötőkből felszállítják az itteni szükségletre kívántató készleteket, délre viszonyt a nyers terményeket szállítják.

A mi a kézműipart illeti, e részben Tien-Tsin az agyagból és sárból fa agott alakcsákról nevezetes. Ezeket oly tökéletesen idomitják ki, hogy a legelső szobrász bátran elvállalhatná művének.

Igen kár tehát, hogy Európába hozataluk sok nehézséggel jár; egyrészt törekenységük, másrészt a tengeri ned-

ves lég behatása miatt, mert nincsenek kiégetve, s így elvesztik eredeti formáikat.

Megemlíthendők még Tien-Tsinben azon házak, melyekben — bizonyos czélokra — fiatal gyerkőczék tartatnak. Ez ugyan keleten kisebb-nagyobb mértékben mindenütt szokás, de Tien-Tsin egyike azon városoknak, hol e gyalázatos üzlet felette el van terjedve. Ezen házak megtekintése európaiaknak nincs megengedve.

A három éjszaki tartomány alkirálya Tien-Tsinben lakik, mert ez idő szerint a chinai kormány által, a velünk kötendő szerződés fölötti alkudozásokra, második meghatalmazottnak neveztetett ki: ennélfogva az expeditió főnöke, a követség több tagjai kíséretében, nála látogatást tön. Tshung-Hau, az alkirály, kit igen felvilágosodott és udvarias chinainak mondanak, az admirált és a követség tagjait a legnagyobb előzékenységgel fogadta. Egy mandarint is rendelt hozzánk kísérelül Peckingig, utazási akadályaink megkönnyítésére és tekintélyünk megóvására.

Én Tien-Tsinben egy igen érdekes úri embernél voltam szállva, ki már több mint harmincz éve Chinában lakik, s ezen idő alatt csak egyszer volt Angliában, és akkor is csak néhány napra. Jelenleg az amerikai egyesült államok, Dánia és Hollandia konsula, és egy jelentékeny kereskedőház főnöke. Chinai nejétől több gyermeke van; ezek közt egy rendkívüli szép 12 éves leány. Az én volt házigazdám egyike a legbefolyásosabb európaiaknak Chinában. Másodrangu mandarin, világos veres gombbal kalapján: e kitüntetést alig néhány európai osztja vele. Igen ritka eset, hogy európai chinai nőt vegyen el, vagy hogy európai nő chinaihoz menjen férjhez. Egy európai nő él Cantonban, ki egy gazdag chinainak neje. Az európaiak ezért e nő társaságát kerülik: férjét pedig viszont a chinaiak vetik meg.

Russel kereskedőház udvariassága folytán hat esolnak

állt rendelkezésünkre; elhatároztatván, hogy a két féle utazási mód közt a hosszabbat, de kevésbé fáradságost, a csónakban való utazást választjuk. A lóháton való utazás terve, többen a társaság közül nem igen lévén gyakorlott lovasok, a nagy távolság és az uralkodó hőség miatt elejtetett; én is, bár eleinte a lóháton való utazás mellett agitáltam, később örültem rajta, hogy nem fogadtatott el a fiatalabb urak terve. Nyolczan lévén, kettőnként helyezkedtünk el a csónakokban; ötödik csolnakunkat uti készleteink vitelére és étkezési helyül jeleltük ki; a hatodikat pedig mandarin kísérőnk foglalta el. Julius 6-kán roppant hőségbeni utra kelvén, eleinte még a városból kiértünk, felette lassan haladhattunk előre. Az egész folyó számlálhatlan dzsunke által vala elzárva; alig törhetünk magunknak utat, azt is csak olyképen, hogy hajósaink az előttünk menő dzsunkék oldalaiba ütötték csáklýáikat, s ezeket visszahúzták, mi pedig előre haladtunk. Az európai hajósok az ily önkényes eljárást aligha túrnék, de a chinaiak türelme és félelme erősebb, mint a harag, mit apróbb jogtalanságok felett éreznek.

Ágyneműt nem vivén magammal, fejemnek nyergem szolgált vánkosul, és igen jól töltöttem az első éjt a csónaknak kemény deszkáin. Ebédeinket és reggelinket, a közös csolnakban, mely egyszersmind konyha volt, tartottuk, s miután az admirál szakácsát elhozta magával, igen jól éltünk, és frissítő italokkal is bőven voltunk ellátva. Csolnakunk elég tágas volt; minden málhánk elfért benne. Emelkedettebb részén éjjel nyugodtunk, s nappal, miután szék nincs birtokunkban, ezen ültünk vagy feküdtünk. Ez utóbbi helyzetben irtam én is naplómát. Gyorsaságunk nem volt különös nagy, daczára, hogy vitorlával is segítettünk magunkon, s egy-két chinai csáklýával tolta a csolnakot; többen pedig a parton kötéllel húzták, de a víz sebes folyása miatt három féle mozgó erő is csak gyenge gyorsaságot képes elő-

idézni. A táj kevés változatosságot nyújtott: folytonos síkság, de a földek, mint itt mindenütt, nagy szorgalommal művelve. Főleg tengerit, répát, babot, uborkát, stb. természetnek. A népesség igen sűrű. Nem is látni mást, a hová csak néz a szem, mint embert vagy gyereket, ez utóbbiból roppant mennyiség látható. Kiséretű mellénk rendelt mandarinunk nagy gálában volt: fehér gombbal és pávatollal kalapján, s magas bő száru csizmákban. Kinézésre meglehetősen egészségnek örvend, mint a mandarinok általán. Gyomraikkal a jó egyetértést fentartani, úgy látszik, egyik fő és kellemes kötelességüknek tartják.

Mandarinunk megkérdeztetvén utazásunk célja iránt, azt válaszolta: hogy két nap alatt Peckingbe érkeztünk. A mi hajósainkat illeti, ezek nem mulasztának el semmit, mi által utazásunkat meggyorsíthatták. Szegények éjjel-nappal fáradhatlanul dolgoznak. A távolság a vízen Tien-Tsintől 120 angol mértföld, lóháton vagy taligában 80 angol mértföld Peckingbe: de ha három nap alatt Peckingbe ér az ember, minden esetre kényelmesebb a csónakon való utazás, kivált szolgálattal és élelmi szerekkel ellátva, mint lóháton vagy taligában. Ez utóbbiban a mellékes uti gyönyörűségek közé az is tartozik, hogy a bentülő a legnagyobb vigyázattal is fejét beverheti. E jármű minden része fából lévén, a szünet nélkül előforduló gödrök és kátyuk igen valószínűtlenné tesz a testrészek épségben maradhatását. Nekem kezdettől fogva nagy respectusom volt e taligák előtt, és sohasem birtam rávenni magam, hogy egy ily járműbe üljek.

Utközben találkoztunk az egyesült államok követével, Ross-Brownnal, kit a jelen kormány visszahívott Peckingből. Most családjával éppen utban volt, vissza Amerikába. Találkozásunk vízen történt, egész hajóhadat képeztünk, nekik is hat csónakjuk lévén. Ross Brown tudatta velünk, mi szerint várnak Pekingben, és hogy sir Rutherford Alcock az

angol követ lovait Tung-Chauig elénkbe küldé; továbbá azt is, miként a chinaiak nem fognak nehézségeket tenni és hamar megköthetjük a szerződést. Ezen hírek igen kellemesen hatottak reánk, és bár az utazás második fele lassabban ment, a társaság a hallott hírek után mégis jobb hangulatban volt.

Hogy a kártyázás és a hazard játék általán mennyire szenvedélye a chinaiaknak, azt bő alkalmunk volt látni itteni időzésünk alatt. Még csolnakhúzó hajósaink is, kik éjjel-nappal szakadatlanul dolgoztak, a reggelire és ebédjeikre nyert pénzt is eljátszták. Számos árussal is találkoztunk a folyó mellett, kik különféle élelmi szereket, tojást, gyümölcsöt kínáltak a hajósoknak, mindegyik koczkát is hord magával. A pihenési órákban szerencsét próbálnak a hajósok. Ha a sors kedvez, ingyen ebédelnek; ellenkező esetben ebéd nélkül kell munkáikat folytatni. A mi minket személyesen illet, mi jobb szeretjük, ha nem volt ebéd, mert itt hallatlan mennyiség foghagymát fogyasztanak el, és hogy ennek következtében mennyit szenvedtek szaglási érzékeink, azt tudja mindenki, ki chinaiakkal érintkezésbe jött. A szegényebb néposztály fő eledele a foghagyma és a rizs, mindkettő egyenlő mennyiségben; ennek folytán tanácsos a chinait — ha vele társalgunk — illendő távolban tartani. Az angol házakban szolgálatba lépőknek szigorún meg van tiltva a foghagymaevés, de azért nem állhatnak ellent izlésőknek, s korán reggel szokták ezen kedvencz eledelüket elfogyasztani.

Tung-Chau (Tung-Csauba) érkezte, az angol követ által előnkbe küldött constablerek a parton fogadtak: alig léptünk ki a csolnaktól, máris azon kellemetlenül hangzó hírt vettük, hogy ma már nem folytathatjuk utunkat Peckingbe; mert a város kapuit naplemenetkor bezárják, és addig már nem érhetünk oda: azt tanácsolták, hogy jobb lesz másnap jókor reggel indulni, és az éjet a csolnakokban tölteni. Mit volt tenni? Az admirál újra kipakoltatott, és az ebéd készítésé-

hez kezdetett: mi ez alatt a számunkra küldött háts lovakat néztük meg, és a városban egy sétát tettünk.

Soha életemben nem bántam úgy meg kíváncsiságot, mint ez esetben: több utcákon keresztül haladva, — melyek több tekintetben, főleg a bolt kirakatokat illetőleg, különböznek a déli chinai városoktól, — végre egy helyre értünk, hol a katonaság részére rizs osztatott szét. Ezen ezer és ezer, éhség, nyomor, és a nehéz munka által utálatossá vált alakokat tökéletes meztelen látni: ennél undorítóbb látvány nem képzelhető. Mint nyögtek és izzadtak a vállaikon vitt nehéz zsákok alatt! Hozzá járult e látványhoz még e helyen uralkodó, minden fogalmat felülhaladó szag, melyhez hasonlót a föld kerekéségén lehetlen találni. A chinai kétségtelenül a legtisztátlanabb nép: de kétségtelen az is, hogy Chinában van a legnagyobb nyomor, de hogy ez ily fokozott mértékben legyen, azt soha nem képzeltem, tollam gyenge leírni azt, mit láttam, s még most is borzadok az érzett undortól. Csolnakjainkba érve, mindnyájan a látottak befolyása alatt lévén, ez volt egész este a közbeszéd tárgya. A vizparton, az oda hordott mindenféle szemét miatt, hasonló szag uralkodott: ebédről természetesen szó sem lehetett. Én azt hittem, hogy a büzhödt lég miatt a reggelt meg nem érem. Hogy némileg segítsünk sorsunkon, csolnakjainkkal a folyó közepére horgonyoztunk. Ha az ember ilyet lát és ily éjet él át, akkor könnyen megérti azt, mennyi kellemetlenséggel jár egy pekingi utazás, még kis távolságból is. Részben ez is oka annak, hogy oly kevés európai hatol Peckingig. Különb, mint hallom, ehhez hasonló látványok Chinában nem tartoznak a ritkaságok közé: főleg ott, hol nagyobb számú katonaság van. A katonaság itt a legmegvetettebb foglalkozás, s ezért csak koldusokból és agg, nyomorék emberekből áll, kiknek az igaz, semmi dolguk, de oly rosszul is lesznek fizetve az alkirá-

lyoktól, hogy csak épen éhen nem halnak. Kellő ruházatukról szó sincs; az alkirály nem gondol mással, csak hogy a számuk teljes legyen: szóval: hogy legyen katoná.

Reggel négy óra után lóra ültünk, — utközben a Palkao hidon kell keresztül menni, melynél Cousin de Montauban francia tábornok olcsó babérokat aratott 1860-ban.

A táj Tung-Chautól Peckingig nagyon hasonlít a Duna és Tisza közti síksághoz; alacsony dombok és buczkák; látni itt-ott egyes házakat is, fáktól körülvéve, mely a vidéknek egészen a Tisza melletti számos tanyák színezetét adja. Házaik és épületeik jó karban tartására kevés gondot fordítanak; útjaikra épen semmit. Rendes útaik alig léteznek. A közlekedés és utazás leginkább gyalog, vagy öszvéren történik. Az utakat Chinában a természet csinálja.

Tung-Chauból jöve, nem lehet Peckingtont látni, míg csak közvetlen a városhoz nem ér az ember. Ekkor egy igen magas és tornyokkal ellátott kőfalat látni, mely az egész várost körül veszi, mielőtt a kapuhoz értünk volna, egy pár ezerre menő ludseregen kelle keresztül lovagolnunk, hol én csináltam az utat, mert lovam azon tulajdonsággal bírt, hogy sem előtte, sem maga mellett nem tűrt más lovat, miért „ugly character“ nevet kapott. Így tehát én voltam kénytelen vezetni a társaságot, és elmondhatom, hogy én voltam az első magyar, ki lóháton vonult be Pecking kapuján, valószínűleg mióta e város áll.

Pecking külső fala nyolcz öl magas, s negyven negyvenöt láb széles, ez óriási fal egész Peckingtont körül veszi, és hosszúsága huszonnégy angol mértföld. A közvetlen e falon belül fekvő chinai várost, mely Pecking város részei közt a legnépesebb és legpiszkosabb, a tatár várostól egy ép ily magas és széles kőfal választja el, melynek néhány kapuját éjjelre bezárják, és a két városrész közt való közlekedés tökéletesen megszűnik. A tatár városban vannak az európai

követségek. Ez sokkal csendesebb hely és majdnem kihalt-
nak látszik a chinai fővárosban uralgó zaj és pezsgéshez ké-
pest. A tatárváros utcái szélesek, de különösen igen poro-
sak. A házak kőből építvék, cseréptetővel, kis ablakkal
vannak ellátva; az udvarok kőfallal kerítvék. Az egész kép
azon benyomást teszi az emberre, mintha egy magyaror-
szági alföldi városban lenne. Az angol követség a tatár-vá-
ros szélén, a császári várost a tatár várostól elválasztó fal
mellett van. Ide érkezve a követ, és a követségi tagok által
kitűnő szívéllyességgel és udvariassággal fogadtattunk, s min-
den a mi lehetséges meg volt téve kényelmes elhelyezé-
sünkre, mi nem csekély dolog Peckingben, hol nincs egyet-
len ház a követségeken kívül európaileg bebutorozva, a fran-
czia követségnél alig van három, négy lakható szoba: ven-
dégfüről az egész városban szó sincs: miután európai uta-
soknak a Peckingbe jövet tiltva van, ezt csak azon esetben
engedi meg a peckingi kormány, ha az utazó a helybeli
követségek egyikének, vagy a vallási missiók hívott ven-
dége: ez esetben is be kell azt jelenteni a „Y o n y - t z e -
y a m e n“ — Jong-cze-jemennek — (külügyminiszterium) s
még ekkor is az utlevél szerzése sok bajjal jár.

Az európai követségek igen közel vannak egymáshoz:
kiterjedésre a franczia legnagyobb, de mind az udvara, mind
a hozzá tartozó épületek elhanyagolt állapotban vannak: míg
ellenben az angol követség a legszebb rendben tartatik. Ezen
követségeket a chinai kormány, szerződés következtében, az
európai hatalmasságoknak kényszerült átengedni. Ezek annak
előtte császári hercegek tulajdonai voltak, s ennek jeleül
a házak zöld cseréppel is fedvék, míg a császári palota épü-
letei sárga cseréppel vannak fedve. Ennyit irhatni a palotá-
ról, s többet merő lehetlenség is volna, miután csak tete-
jét látni.

Peckingben leginkább csak lóháton tanácsos a házból

kimozdulni: gyalog főleg nyáron át, a nagy távolságok, a roppant hőség és a fogalmat túlhaladó por miatt merő lehetőség. A déli Chinában szokásos hordszékek közhasználatra itt nem léteznek, s ezeket Peckingben csak a követeknek és elsőrangú mandarinoknak szabad tartani, egyedül személyes használatukra: ennél fogva tehát kirándulásainkat a város nevezetes helyei megnézésére csak lóháton tehattuk, chinai ponnykon, melyek igen kitartó, de ép oly makranczos állatok.

Egyik első kirándulásunkat a chinai város, annak utcái s főleg ritkaságokkal rakott boltjai megtekintésére fordítottuk. Gyönyörű cloisonnet, porzellán, vieux-laque, és más mindenféle fából és kőből készült holmik vannak némely boltokban egymásra halmozva. A legszebb és értékesebb darabokat a legsötétebb helyekre szokták eldugni, és ezeket csak ismerőseiknek, vagy pedig oly egyéneknek mutatják meg, a kivel hiszik, hogy jó vásárt csinálhatnak, de oly árat kérnek értük, mely szerénytelen követeléshez csak a chinai kereskedők szemtelensége hasonlítható. Igen őrizkedni kell még harmad, negyedrészt is ígérni annak, mit kívánnak: mert az első szóra rajta hagyják az illetőn, ki ilyenkor kétszeresen felül fizette a vett dolog értékét; míg ellenben, ha alkuszik és igen keveset ígér, lassankint megegyeznek. Nem állítom, hogy minden chinai kereskedő ilyen, vannak közöttük reális, becsületes egyének is, de ezek fehér hollók, s a legnagyobb rész dicsőségnek tartja a vevőt a lehető legnagyobb mértékben rászedni: legyen az chinai vagy európai. De természetes, hogy örömük kétszeres nagy, ha európaiat csálhatnak meg. A chinai kereskedő szenvedélylyel alkuszik, sokszor folytatólag is, napokon át; míg végre vagy a vevőt fárasztja ki, vagy ő beleun. Minden esetre tehát azon kell lenni, hogy ő fáradjon az alkuba bele, s ez főképp akkor esik meg, ha megszorult s pénzre van szüksége. A chinai ke-

reskedő gyakran ötven dollárt kér árujáért, és ha a vevő öt dollárt ígér, rámondja „can do.“ A nyereszkesedés leginkább a fényüzési cikkeknel fordul elő. A nagyobb kereskedőházak Cantonban, Hong-Kongban és Shanghaiban, melyek a nagy angol és német házakkal folytonos összeköttetésben vannak, egész más modorban viszik üzletüket. Igaz, hogy igen nehéz bizalmukat megnyerni, de ha egy kereskedőház birja, akkor majdnem határtalan hitelt adnak neki. Az újabb időkben, főképp Shanghaiban, több jelentékeny részvénytársulat alakult, melyeknél nagy részben a chinaiak a részvénytulajdonosok. Ilyen pl. a „China-Navigation company“, mely a Russel kereskedőház vezetése alatt van, és mely számos gőzöst járat, részint a tengerparti kikötőkbe, N i n g p o b a, C h e - F o o b a (Cse-Fu) és F o o - C h a u b a (Fu-Csao). Hong-Kongba, úgy szintén a Yang-tze-Kiangon fel, Han-Kaoig, belső China egyik legnépesebb városáig.

Az európai és amerikai kereskedőházak mindent elkövetnek, hogy a chinai kormány egy távirati vonalra, vagy vasutra adjon engedélyt: de e tekintetben sikertelen minden fáradozásuk, és valószínűleg az is marad, míg ez a kormány uralkodik Chinában: leghatározottabb ellensége lévén ez minden előhaladásnak, és főleg akkor, ha az az európai civilizáció szüleménye. Mert igen is érzik, hogy e tekintetben minden engedmény a legerősebb csapás zsarnokságuk megsemmisítésére.

Hogy meddig fog ezen állapot tartani, azt nem nehéz előre megjósolni. A jelenlegi kormány s kormányzati gépezet napjai megszámlálvák, és gyökeres változáson kell annak keresztül menni; nem a missionáriusok, de a kereskedők és gyárosok a civilizáció előharczói Chinában. De ezeknek tulajdonságos erélyüket s tevékenységi vágyukat, melylyel minden akadályon egyszerre akarnak átugorni, kormányaik a kellő határok közé szorítják. Főleg az angol kereskedők értik, sa-

ját előnyeiket úgy tüntetni elő, mintha az egész Anglia, sőt a civilizált világnak nem volna sürgetősebb teendője, mint Chinával hajbakapni, s a kormányt elűzni; de hogy azután mit tennének helyébe, azzal a kereskedő urak nem sokat törődnek. Elég lenne nekik az, hogy helyben lévén, mindenféle vállalati engedményeket kizsákmányolva, egy pár millióval zsebükben, vissza térhetnének Angliába. Ezt praktizálták elődeik is egy századdal ezelőtt Indiában, és kétség kívül, sikerülni fog ez nekik is — előbb utóbb Chinában. Csakhogy ők „go a head“ minden perczen neki szeretnének rontani és a mennyei birodalmat kelettől nyugatig felforgatni. A jelenlegi angol kormány consuljainak hatáskörét szűkebbre szabta. Ez, és legújabbán azon eset, hogy a chinai kormánynak adott igazat saját konsulja ellenében, ki a Formosa szigeten túlságos szolgálati buzgalommal a chinaiaknak szerződés által biztosított jogait megsértette, igen nagy lármát és elégedetlenséget szült keleten; s mivel itt az angol befolyás a túlnyomó, ők adják a „mot d'ordre“-t. Az angol kereskedés után legjelentékenyebb az észak-német, sőt újabb időben ezek előnyt nyernek még az angolok felett is, mert, míg az angol nagykereskedő házak hitele ingadozni kezd, sőt néhányan roppant passivákkal megbuktak, a németek, kik üzleteiket kevesebb rizikoval teszik, kisebb nyereséggel megelégednek, s így tehát mindnyájan előre mennek és vagyonosodnak. Az igaz, hogy gyakran oly eljárást is követnek, mit az angol nem tart „gentlemenlike“-nak, és melyhez ő tehát igen ritkán, mondhatni soha sem nyul. Az igen jövedelmező parti kereskedés nagy részt az északnémet kereskedők kezében van. Minden városban az angol klubbon kívül német klubok is vannak, általán véve a német kereskedés és társasélet évenként tért nyer keleten.

A chinai város utczái Peckingben, általános tekintetben nem felette különböznek Canton utczáitól, csak hogy

azok keskenyebbek és tisztábbak, s boltjaik és főleg hirdetési tábláik sokkal változatosabbak és festőibbek. Canton keskeny utczáinak tömkelege, boltjainak gazdagsága és izléses berendezése, felirati tábláinak változatossága és festői színezése által, nem kellemetlen, sőt mondhatnám regényes benyomást tesz az emberre. Az utcák oly keskenyek, hogy két ember alig mehet egymás mellett. A szemközt lévő házak tetői össze érnek, és a nap sugárai be nem hatolhatnak az utcára. Itt folytonos árnyék van, mi nagy előny azon rettentő hőségben, mely az év nagy részében Cantonban uralkodik. A házak elejét rendesen boltok, a hátsó szobákat és az alacsony emeletet a lakó-szobák foglalják el. A chinai kereskedők négyen-ötven reggeltől estig a boltban ülnek, s derékig levetkőzve, hosszú szárú, kis pipáikból ópiumot szíznak és beszélgetve töltik az időt. Ha Pecking több tekintetben Chinának legérdekesebb; úgy Canton kétségtelen annak legszebb, legélénkebb városa, s az utazóra minden chinai városok közt a legkedvezőbb benyomást teszi gazdagsága, tisztasága, utczáinak festőisége és élénksége által. A Canton folyó a városnál egy szigetet képez, melyet „Shamin“-nak (virágkert) hívják. Az európai konzulságok nagyrészt itt vannak, hasonlíthatlanul kellemesebb itt lakni, mint bent a városban, mert a tengerről jövő esti és reggeli szellőt a legnagyobb élvezettel szívhatja be az ember: ez mintegy új életet önt a roppant hőség által ellankadt testbe. Canton vidéke szomorú, de regényes, s felette hasonlít Kis-Ázsia tájaihoz. Egész csendes és kihalt színezettel, a város egy hegyektől körülvett völgyön, igen szűk helyen fekszik. Kiterjedésre nincs felényi mint Pest; pedig hiteles adatok szerint lakossága több egy milliónál. Hogy mily sűrűn lehetnek az utcák és épületek, azt már abból is képzelhetni, hogy a házak nem úgy, mint nálunk, három-négy emeletesek: hanem csak legfeljebb egy emeletesek, vagyis jobban mond-

va: padlással birnak: de nagy részt földszintesek és kicsinyek. Canton környékén, mint általában egész Chinában, hiányzik a fa, erdős hely pedig, kivéve Ning-po körül, talán az egész birodalomban nincs. Legalább az utazók, kik China belsejében jártak, e részben mindnyájan egyenlően nyilatkoznak, e körülmény okozza nagy részt azt is, hogy a menynevi birodalom igen szegény táj-szépségekben: sőt mondhatni, hogy ezek nem is léteznek. Vannak ugyan egyes helyek, mint pl. Yuen-min-Yuen (Juen-min-Juen) Pecking mellett, továbbá Ning-po és Canton vidéke, melyek birnak némi érdekekkel, de ezek igen ritkák. Valami nagyobb ellentét, mint Chinából Japánba menni nem is képzelhető: míg China természeti szépségekben a legszegényebb és legmostohább földrész, Japán ellenkezőleg a földgömb legkedvesebb, legszebb, legbájosabb része, mely egyesíti Olaszország legét Anglia élénk növényzetével.

De hogy Peckingre térjek vissza: feltűnő sok rendkívül kislábu nőt látni a chinai városban, a tatár városban igen keveset: a tatárok nem utánozzák a chinaiakat ez embertelen divatban. Cantonban, Shanghaiban és általában ott, hol az európai befolyás kezd tért nyerni, e divat szünni kezd: felette szánandók ezen szegény nők, kik a legnagyobb fájdalmak közt, alig birnak ötven lépésre menni, ezt is igen lassan, és úgy néznek ki, mintha tövisek közt járnának. — Észak-Chinában a népfaj nagyobb és erősebb, s alakra és arczkifejezésre kevésbé csunya, mint délen, hol csinos női arczot látni, a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Termetre többnyire igen kicsinyek: alig négyláb magasak. Hajukat izléstelen, bizarr frizurákban hordják tele fésűkkel és tűkkel, a frisura úgy áll fejükön, mint egy felfordított csónak: öltözetük egyszerű, de izléstelen, rendszeren kék vászon bő felső zubbonyból és ugyan ily színű szoknyából áll, karjainkon. nyakukon ékszereket szoktak hordani, leginkább ezüst-

ből: a vagyonosabb és előnyösebb osztályhoz tartozók nagy mértékben festik magukat, s egy fél font festéket is rá mázolnak egyik arczukra. Általán, míg az ember meg nem szokja, a chinai nők látása igen kellemetlen, sőt visszataszító benyomást tesz az idegenre. A gazdagabb és előkelőbb nőket igen ritkán, s ekkor is csak taligákban lehet látni; gyakran ott is lefátyolozzák arczaikat, vagy pedig összehúzzák a függönyöket. Ez a túlságos elővigyázat a legnagyobb mértékben felesleges, kivált ha minden idegen úgy gondolkozik mint én. Nekem részemről elég volt egyet látni. Kíváncsiságom kívánatomon felül ki volt elégítve, úgy annyira, hogy a lefátyolozott s le nem fátyolozott nőket is egyaránt szemlélgetés nélkül engedem elhaladni magam mellett.

Chinai lakházba európainak lehetlen bemenni; egyedül hittérítők tehetik ezt, kik chinai öltözetet és czopfot hordanak, chinai ételekkel élnek, chinailag butorozott, vagy jobban mondva chinailag bútorzatlan szobákban laknak. Igen: e hittérítők gyakran egészen úgy néznek ki, mintha chinaiak volnának. — Egy alkalommal ugyanis a pekingi franczia püspök, az admiral látogatása viszonzására, az angol követségbe jött. Nekem erről tudomásom nem lévén, igen csodálkoztam, hogy micsoda főrangú mandarinok tisztelegnek a tengernagynál, később világosítottak fel: hogy ez a két vendég a pekingi püspök és káplánja volt.

A színház látogatása és az utcán járás nappal nincs veszélylyel összekötve; de este egyedül, főleg fegyver nélkül, a chinai városrészben nem volna tanácsos sétálni. Peckingben a színházak reggeltől estig nyitva vannak, folytonosan előadásokat tartanak bennük. Tökéletes „café chantant“-ok; a mi az építési modort illeti, az ember egy londoni vagy párisi ily nemű mulató helyen képzei magát, theát, frissítőket, gyümölcsöket árulnak. A nézőhely igen tágas. asztalokkal és padokkal, az emeletben vannak a páholyok; az egész

épület fából van, igen világos, nagy ablakkal. A közönség és a színészek csak férfiakból állanak; a női szerepeket is férfiak adják. Szindarabjaik közt nincs szünet, a színészek nem bírván ezt ki egész nap, háromszor-négyszer is változnak és felváltják egymást a nehéz munkában, a közönség nagyon „sans gêne“ viseli magát: derékig meztelezen, s a consumált görögdinnye- és tökmagokat jobbra balra dobálják; a közönség nagy része tíz órakor beül és este hatkor, a színház bezáratásával megy ki. A zene nem oly fülrepesztő a pekingi színházakban, mint én ezt Singaporéban hallottam egy színházi előadás alkalmával, hol oly pokoli zajt csináltak czintányérok és fadarabok összeverése által: miként lehetlen volt öt percznél tovább kiállani. Ezen szép zenéhez aztán az előadás alatt folytonosan énekelnek is; de ez inkább halotti ének, mint bármi más: hogy a közreműködő tagok nem a párisi conservatorium növendékei, és hogy az énekszemélyzet tagjait sem Ullmann sem Salvi impressariok nem szerződtetnék drága pénzért, azt bátran állíthatom: de azt is, hogy ha ideg-gyenge egyén bemegy a színházba, onnét vagy tökéletes meggyógyulva jön ki, vagy idegrázkódást kap. „Tertium non datur.“ A pekingi színészek jobban játszanak, mint bárhol másutt Chinában: az előadott színművek: vigjátékok, és nagy részt hősiecsatadarabok. A bennünket kísérő mandarin a legjobb páholyt tartotta fenn számunkra, közvetlen a színpad mellett. Egy darab tárgya, melyet a velünk jött mandarin és egy angol követségi tolmács magyarázatai után nagy részben megérthettem, következő: Egy fiatal császár külügy-miniszterének leányát akarja nőül venni. A miniszter természetesen felette megtisztelve érezi magát e kitüntetés által, de nem úgy a leány, kinek a dolog sehogy sem tetszik. ő egy más fiatal emberbe szerelmes. De minden sirása és kérése hasztalan apjánál, ki őt férjhezmenésre kényszeríti.

Az ifjú császár a leányt maga elé hivatja: ez ekkor szoba-leánya tanácsára, örültnek tettetve magát, minek folytán a császár nem veszi nőül. Ezzel Európában be lenne fejezve a darab, de nem úgy Chinában. Itt a darabnak az a tragicomicus vége lett a minisztert illetőleg, hogy ez a császárnak, leánya helyett, egy nagy összeg pénzt volt kénytelen fizetni. A többi darabok inkább juridicus színezetűek voltak: a mennyiben rablóknak a törvényszék általi kihallgatása, tanuk vallomásából állottak. A törvényszék elnöke és bírái ennuchok voltak, általában ha a chinaiak a zsarnokságot és önkényt akarják kifejezni, azt az ennuchok színrehozása által teszik, ezek a legfélelmetesebb és leggyűlöltebb egyének a mandarinok után. A színmű kivétel nélkül azzal végződött, hogy a rablókat egytől-egyig lefejezték, a tanuk és a többi műkedvelők kegyelemből legkevesebb száz bambuszütést kaptak. És ez tökéletesen így van a valóságban is, s nemcsak a színpadon, olvashatni a shanghai-i ujságokban, a „mixed court“ ítéleteit.

Ezek bírái részben chinaiakból állanak, s ha az európai bírák felmentik is a vádlottakat, igen ritkán történik, hogy a vádlott utólag a chinai bíraktól ki ne kapja a nyolczvan vagy száz bambuszütést a hátára. Ezen a számon alól nem is tartják érdemesnek büntetést szabni. A chinai kormányzók azt az elvet követik, hogy a bünösök nem érdemesek arra, miként tartásukra csak egy „cash“ is pazaroltassék; azért tehát a kisebb vétkesek száz bambuszütés után szabadon eresztetnek. Különbén a nagyobb bünösök iránt is igen rövid törvénykezési eljárás használtatik. Ha t. i. vádlottnak nincs pénze a bírák megvesztegetésére: az ítélet kivétel nélkül — halál. Cantonban évenként ezer-ezer ötszáz egyén végeztetik ki. Ötvenet hatvanat fejeznek le ilyenkor egyszerre, s több hóhér is működik. A delinquenseket sorban egymás mellé letérdepeltetik, rendesen oda kötözvén őket

karókhöz, hogy a működő hóhéroknek a halálos műtét annál könnyebben sikerüljön. Számos szemtanu állítása folytán írhatom, hogy a chinai elitéltek a legnagyobb nyugalommal és önmegadással várják halálukat, és soha sem fordul elő eset, hogy a kivégzések folyama alatt egyik vagy másik ellágyulna, életeért esengne. Megnyugosznak a változhatlanban és szó nélkül várják végperczöket. S még az a szerencsés köztük, ki a kinpadot elkerüli. A lefejezést rendesen a jobb karnak levágása szokta megelőzni, de a kiről azt hiszik, hogy vagyona van, vagy hogy a rablott zsákmányt sikerült eldugni, azt minden kigondolható, a legszönyubb kínzásokkal igyekeznek annak bevallására kényszeríteni. A szívtelenség egyik fő jellemvonása levén a chinaiaknak, annyira vitték az emberkínzás kannibál mesterségét, hogy e mellett mindaz, a mi Európában a középkor legsötétebb időszakában történt, még valóságos emberszeretetnek mondható. Az elevenen megnyúzás, a testtagoknak idő szerinti izenként való levágása a mindennapi és gyengébb halálnemek közé tartoznak.

Tung-Chauban láttam egy fogházat: több száz ember volt ebben egy oly szűk helyre zárva, hol alig lett volna huszonötre hely. Ezek a szó szoros értelmében egymáson feküdtek — minden ruha nélkül. Hogy ez a tömeg, mint nézett ki, azt leírni képtelen vagyok, közel e helyhez az iszonyú lég miatt még járni sem lehetett. A mandarinok ezen rabokat oly iszonyú homeopathikus étkezésre szorítják, hogy mind éhen halnának, ha a tömlöczök mellett elmenők részint könyörületből, részint hogy multságuk legyen, a rácsozaton nem hajigálnának be élelmi szereket. Képzelnéni, hogy ilyenkor mily jelenetek fejlődnek ki az éhhalálhoz közel levő rabok közt. Mint farkasok rohannak a nyújtott eledelre, s igen gyakran többen életökkel fizetik meg a nyújtott alamizsnát.

Nem felejttem el soha azon látványt, melynek a vélet-

len által tanuja voltam. Hongkongban, H. kollégámmal egy boltból kijöve, a szemközt épülő félben lévő három emeletes ház összeomlott. Az állványokon több száz chinai munkás dolgozott, ezek egy része az állásokat tartó magas bambusz rudakon megkapaszkodott, és a ház összeomlása után nagy ijedten lecsúsztak rajta: de a legnagyobb rész bent dolgozván a házban, a kövek és gerendákkal együtt estek le, s egy pár percz alatt több ezer chinai gyült ott egybe: azonban a világért sem ment volna egy is a szerencsétlenek segítségére, szegényeket a romok közül kihúzni, hanem még hozzá nevettek és csúfolták azokat, kiknek sikerült kisebb-nagyobb sérüléssel a veszélyből menekülni. Az utcán levő európaiak ugráltak át az épületet körülvevő korlátokon, hogy kihúzzák a kőhalmozból a még élőket. Ezen eset a lehető leghívebb képét adja a chinai jellemnek, nem segít az embertársán a legnagyobb veszélyben sem, ha abból magára hasznot nem remél, sőt inkább nevet és örül a legnagyobb szerencsétlenségen is, ha ez érdekét nem sérti. De hogy visszatérjek, még egy pár szóval az elítéltekre, megjegyzendő, hogy a kivégzések a legnépesebb piaczkon és nappal történnek, s ezt megelőzőleg enni és inni annyit adnak a halálra ítéltnek, a mennyit csak kíván: miután t. i. őket az előbbi két-három napon át becsületesen kikoplaltatták. A holttesteket a földön hagyják eltemetetlen, míg az a kutyák martaléka lesz. Hogy ez a légre, és ennek következtében az egészségre mennyire káros befolyással bír, annak bizonyítéka a gyakori cholera és veszélyes nyavalyák, melyek itt pusztítanak.

A chinai kormány minden kormányok közt, ide értve még az Afrika belsejében élő népeket is, a legromlottabb és legszarnokabb; vegyítéke ez a csalásnak, megvesztegetésnek és zsarolásnak. A birodalom tizenhét tartománya tizenhét alkirály által kormányoztatik: ugyanannyi zsarnok, kik hivatalaikat roppant összeg pénzzel vásárolták meg, és igye-

keznek alattvalóiktól a mit csak lehetséges, kizsarolni. Az alkirályok, a pekingi központi kormánynak évenként fizetendő bizonyos összegért, tartományukat úgy kormányozzák, a hogy nekik tetszik. A pekingi kormány soha egy szót sem szól bele. Az alkirályok, mandarinok (tisztviselők) segélyével kormányoznak, s ezek mindenike aránylag úgy lop, csal és zsarol, mint az alkirály maga. Élet- és vagyon-biztonságról szó sincs: a mandarin korlátlan úr. Ha pénzre van szüksége, akkor oda küld, a kihez tetszik, vagy a kit vagyonosnak hisz, és a szükséges összeg fizetésére kényszeríti. És ha ez nem teljesítheti, bármilyen ürügy alatt törvényszék elé idézteti: itt pedig nincs más ítélet, mint halál, a mandarinok lévén vádlók és bírák egyszemélyben. A gazdag kereskedők és iparosok, hogy magukat a mandarinok zsarnoksága ellen némileg biztosítsák, társulatokat alakítanak, és ha ennek egyes tagját jogtalan bántalmazzák, ügyét az egész társulat magáévá teszi, több ezer egyén elhatározott akarata előtt igen gyakran még a mandarinok is kénytelenek meghajolni. A mandarinok ezen rendkívül nagy hatalmának és tekintélyének oka némileg abban is fekszik, hogy mandarinná lenni felette nehéz dolog. Erre vizsgákat kell tenni, ezen vizsgák csak két helyen tartatnak az egész chinai birodalomban: Cantonban és Peckingben, minden három évben egyszer. A vizsgákra mindkét helyen hetven, nyolczvanezer folyamodó van; de ezek közül csak nyolcz-tíz ezer bocsáttatik a vizsgához; a többiek elutasíttatnak. E nyolcz-tíz ezerből háromszázat ítélnek képesítettnek. Ezeknek vagy nagy pártfogóik, vagy igen sok pénzük, vagy kiváló nagy tanultságuk van! mert ezt természetesen — nem kevésbé mint nálunk — itt is tekintetbe veszik. A vizsga helye Cantonban nyolczezer, Peckingben tizenkétezer czellából áll. Ezen czellák szélessége három láb, hosszúsága hat láb; száz ily czella van sorban egymás mellett, a sor végén van a kút, honnét a vizs-

gák több napi tartama alatt a jelentkezettek szomjukat enyhíthetik: eledeleikről és fekhelyről maguk a vizsgára készülőök tartoznak gondoskodni, és pedig előre: mert három napig, míg a vizsga tart, nem eresztenek a kapukon sem ki sem be senkit. Közel a pekingi „Examination Hall“-hoz a tatár és a chinai várost elválasztó kőfalon van az „Observatorium“, mely mintegy kétszáz év előtt jezsuita térítők működése folytán állíttatott fel. Egy műszeren kívül ennek minden darabja Chinában készült, s izlés és művészet tekintetében bámulatos szép készítmények, különösen egy roppant nagyságu gyönyörű bronz földgömb valódi remekmű. Lejövet az observatoriumról a kaput zárva találtuk, és úgy kelle a kőfalon keresztül másznunk. Sajátságos, hogy azon katona, ki a kapu őrizetére van rendelve, a kaput a lejövőknek ki nem nyithatja, de köveket és széket hozhat a fal mellé, hogy az átmászást megkönnyítse. Megjegyzendő, hogy az őrtálló katona százszor inkább koldushoz, mint fegyverhordóhoz hasonlít, s legelső mozdulatával alamizsnáért eseng. Pecking nevezetességei közé tartozik, egy fehér márványból épített gyönyörű hid, ez a császári városban közvetlen a császári palota falai mellett van. E császári várost a tatár várostól újból egy kőfal választja el, de ez már nem oly magas és nem oly széles, mint a külvárosok falai. E márvány hidon át lovagolva a látvány itt már annyiban is érdekes, hogy az ember mindenütt, csak egy nagy város közepében nem hiheti magát, jobbról és balról nagy tavak lótusz-növényekkel, a tavak partjain a kertek bár elhanyagolt állapotban, de a bennök levő árnyas fák és buja növényzet e helyet legszebbé teszik Peckingben. A kert melletti magas kőfalak a császári palotát veszik körül: ide idegen be nem mehet; sőt a chinaiak közül is a cselédségen kívül csak első és másodrangu mandarinoknak lehetséges a bemenet. A mennyei császár csak egyszer jön ki évenként palo-

tájából, azon tisztelet jeléül, melyben a földművelés tartatik Chinában, Peckingben a földművelésnek szentelt templomban saját magas kezével szánt, de ekkor sem lehet látni, zárt hordszékekben vitetvén magát oda. Oka és célja e láthatlanságnak a nimbuszt fenntartani, mert a chinaiak császárijukat, mint fél istent imádják. A jelenlegi császár fiatal, 15 éves, s a császárnén, törvényes nején kívül még hét—nyolczszáz felesége van; ezek egy része apjáról, sőt nagyapjáról is maradt rá! Mint a keleti népeknél általában, úgy a chinaiaknál is, a házasság adásvevési-szerződés, a vagyonos és gazdag emberek számos feleséget tartanak, de a nép nagy része egy nőt tart, gazdasági szempontból. A leányok a családi vagyon egy részét képezik, a szegényebb osztályok leányaikat még csecsemőkorukban eladják, vagy ha vevő nem található, inkább mintsem hogy felnevelésükről gondoskodjanak, igen gyakran megölik. A chinai nők élete folytonos rabság; lábaikon elkövetett kínzásnak oka főleg az: hogy a nők kényserüljenek otthon ülni. A divat e szokásnál csak másodrendű szerepet játszik. A chinai nő igen keveset dolgozik. Képtelen is más, mint ülőmunkára, miután lábain alig bír állani, nagyrészt a férfiak teljesítik a házi teendőket, kik különben az asszonyi munkákat sokkal örömelebb végzik, mint a nehéz munkát. A chinaiak, szokásaikban, gondolkozási módjukban tökéletes ellentétek velünk. A mi nálunk udvariasság, az náluk gorombaság és viszont. Neveletlen barbár népeknek tartanak, s ezért megvetnek; de félnek tőlünk; míg az európaiak, ha elismerik is egyes jó tulajdonaikat, a legnagyobb megvetéssel bánnak velük és méltán. Csak egy-két a chinaiakat jellemző szokást akarok itt megemlíteni annak bizonyítására, hogy mennyire ellenkeznek az ő nézeteik és a mieink. A chinaiaknál a legnagyobb szeretet és ragaszkodás jeleül valamely örömnapon a fiú apjá-

nak egy szép feldiszipított koporsót küld, az apa ezt a legnagyobb örömmel és hálával fogadja, mint a legbiztosabb jelét fia szeretetének. Nem tudom, mit szólnának Európában a szülék ily gyengéd ajándékokhoz. A chinaiak, mint mi Európában, az ebédre hívást udvariasságnak tartják; hanem míg nálunk a megjelenés sértés: náluk az ebédre megjelenés a legnagyobb gorombaság. Ezért a chinaiak európaiat nem hívnak ebédre, mert tudják rólunk, hogy ha minket hívnak, mi oly neveletlenek vagyunk, hogy elmegyünk. Igen érdekes, ha két ismerős chinai az utcán találkozik. Már messziről, még alig látják egymást, elkezdnek nevetni és hajlongani, míg csak egymáshoz nem érnek. Az udvariasabb és illedelmesebb az, ki mélyebben tudja magát meghajtani, s két kezét összekulcsolva, több grace-szal köszönteni, különben tagadhatlan, hogy a chinaiakban több külső színlelt udvariasság van, mint az európai népeknél, az olaszt is ide értve. Az időnek a chinaiaknál nincs semmi bece. Azt az érzést, valamit gyorsan tenni, mert az idő mulik, nem ismerik. Naptárjuk nincs; de azért az esztendő az ő számításuk szerint is körülbelül oly hosszú, mint a mienk szerint, mert ők is a holdtöltét és fogytát számítják. Miután naptárjuk nincs, ennél fogva a napok nincsenek számlálva.

De ez nem is szükséges, mert keresztnevek nem szokásosak; és így a névnapok is elmaradnak. Minden chinai újév első napján egy esztendővel idősebb, és így a ki az év utolsó napján születik, újévkor két éves, pedig csak egy napot élt, azért a chinai egy-két esztendővel mindég fiatalabb mint ő állítja. Egyéb ünnepeik — az új éven kívül — nincsenek; de újévkor napokig tart az örömrivalgás, és folytonos tűzijátékok közt egy-egy újév alkalmával gyakran száz és százezer család jut tönkre. A legnagyobb mértékű keleti könnyelműséggel és non chalance-szal bánnak a tűzi-

játékokkal; ennek következtében számos tűzvész van, melyek annál inkább púsztítanak, mert a viláért egynek sem jutna eszébe oltani, részint: mert úgy hiszik, hogy ennek így kelle történni, de főleg azért, mert ez nekik nagyszerű látvány, igen nagy mulatságuk lévén a tüzet nézni és tűzzel játszani. Végre, hogy a jellemző okot említsem, azért is, mert a chinai soha sem segít egymáson, sőt inkább nagy örömet leli abban, ha embertársát baj vagy szerencsétlenség éri. Mind ezen okok közreműködvén: tűzvész alkalmával déli Chinában, hol a házak fából vannak igen sűrűn egymáshoz építve, a nagy városokban több ezer ház, sőt egész városrészek égnek le egyszerre. Oly nagy vágyuk van a chinaiaknak az újévkori mulatságok élvezésére, hogy Indiából, Ausztráliából visszajönnek ez ünnepre hazájukba: nem kimélve a költségeket, és hazaérve, több évi keresményüket egypár nap alatt elpazarolják! Ily roppant lármás tűzijáték tartott Peckingben időzésünk alatt, holdfogyatkozás alkalmával. Megemlítem itt, hogy az angol követ e holdfogyatkozást megelőzőleg, számtalan levelet kapott a hittérítőktől, hogy e napon az egész angol követséget legyilkolják, ez kellemes kilátás volt reánk nézve is, kik a követségben szállásoltunk. Az angol követ a legnagyobb hideg vérrrel vette e tudósításokat, és tette ad acta; nekünk pedig azt mondá: hogy ha annyiszor meggyilkolták volna, mint őt arról tudósították: úgy már több ezerszer kivándorolt volna a világból! az ijesztgetések iránt annál férfiasabb volt, mert őt, midőn Japánban volt követ, többször támadták meg, egy alkalommal leölve többeket őrizetéből, a követség tagjaiból pedig kettőt veszélyesen megsebesítve. A követ (akkor még Mr. Alcock) csak a véletlen által menekült meg a hasonló sorstól.

E holdfogyatkozás alkalmával a chinaiak nagyon meg voltak rémülve; hogy a sárkány megeszi a holdat. E sárkány elijesztésére az egész városban tűzijátékokat rendeztek.

A folytonos lövöldözés, taraczkok durrogatása és röppentyűpattogás miatt az éjjel alvásról szó sem volt. Nem mondom, hogy egynémelyikünket, kik a rémhirekhez nem voltunk annyira hozzá szokva, mint az angol követ, az általános legyilkolásról keringő hírek, eltekintve a nagy lármától, nyugodtan hagytak volna aludni. Nem lehet tagadni, hogy a chinaiak által rendezett tűzijátékok igen szépek és változatosak: s nem hiába űzik ők ezt szenvedélylyel: meglátszik a szép eredmény a gyönyörű tűzi alakok és — a városok égésében is. E szenvedélyüknek gátot vetni lehetlen: ezt megkísérteni annyi volna, mint eltiltani a sör ivást Münchenben. Ha a chinainak csak tűzijátékot említenek is, már magán kívül van örömében. Ennek több ízben tanúja voltam Che-Fooban ottani időzésünkkor. A francziák Napoleon császár névnapján, mi pedig ő Felsége a király névnapján rendeztünk tűzi játékokat. A város összes lakossága a tengerpatra jött, és minden sikerültebb röppentyüt örömmittas rivalgással fogadott. Százanként jöttek szolgálati készségüket felajánlani a játék rendezésénél, magától értetik, hogy a mennyi röppentyűt csak zsebre-rakhattak, annyit el is hordtak; s azután három-négy napon át a mi röppentyűnkkel rendeztek maguknak tűzijátékokat.

Peckingben a „császári“ városban vannak a katolikus missiók, igen csinos, egyszerű templomokkal, minden képek és diszítések nélkül. A pekingi püspök a Chinában működő térítők feje. A mennyei birodalom 30 püspökségre van osztva, s ezekben több térítő működik. Bármi véleménynyel legyen is valaki az Európában élő gazdag főpapok iránt, de ezen térítők buzgósága és életmódja itt Chinában, a legnagyobb méltánylást s tiszteletet fognak gerjeszteni benne a papok ez osztálya iránt. A keresztyén hitre térítették számát, azt hiszem, lehetlen közelítőleg is meghatározni: de a legkisebb számítással egy fél millió, sőt lehet egy millió

is. Ezek túlnyomó nagy része a róm. kath. vallást követi, miután térítői nem csak hogy legnagyobb buzgóságot fejtenek ki, úgy annyira, hogy egészen chinai életet folytatnak, úgy öltözködnek, étkeznek, laknak stb., és folytonosan hiveik közt élnek. A többi hitfelekezetek térítői ezt nem teszik, s ennek következtében vajmi kevés a hiveik száma, azt hiszem alig lehet néhány ezerre tenni, az is igaz ugyan, hogy őket kormányaik nem pártolják, s nem is veszik többbe, mint a többi lakó polgárokat, kereskedőket, míg ellenben a francia kormány Chinában a katolikus hittérítőket különös pártfogás alá vette, és ezek érdekében befolyását minden időben érvényesíti, míg Anglia és az amerikai egyesült államok hittérítőiknek sem erkölcsi, sem anyagi pártfogást nem nyújtanak. Ezek aztán egyesek segedelméből és saját erejükből működnek; így tehát a számeredmény természetesen nem is hasonlítható a többi térítők által felmutatott sikerhez. De hogy mi a nyereség ezen térítésekből, az már más kérdés; mert hogy nem a népnek java tér át, ez kétségtelenül bebizonyított tény. Az áttérők legnagyobb része érdekből vallja magát keresztyénnek, mert ez esetben várja és reményli a hittérítők pártfogását, és ennek folytán a francia kormányét is, saját kormánya és ennek közegei ellenében. Tolvajok, rablók, gyilkosok, hogy a büntetéstől meneküljenek, áttérnek a keresztyén vallásra, s ennek következtében a francia követségnek és konszulságoknak tömérdek bajuk van a chinai kormányval, minden hittérítő szála a mandarinok szemében; a francziák pedig a leggyűlöltebb nemzet náluk az európai nemzetek közt. De daczára annak, hogy az eredmény nem az, mit annyi fáradság, munka és önmegadás eredményezhetne, ennek egyedüli oka a chinaiak természete; nekik semmi vallásuk nem lévén, nem is fogékonyak semmi vallásos buzgólkodásra, talán egyes külsőségekben találnak némi anyagot kíváncsiságuk kielégítésére, s e tekintetben

tagadhatlan, hogy a katolikus egyházi szertartások a protestansoké fölött előnnyel bírnak. Átlátván a britt kormány, miként nincs arányban az eredmény, sem mennyiségre, se minőségre nézve a katolikus kormányok eredményeivel, megvonta hittértítőtől a pártfogást. Ugyanezt tették az egyesült államok is. Midőn a pekingi béke után a francia missiók, szerződés folytán jogot nyertek templomokat építeni a mennyei birodalom fővárosában, s egyik egyházukat a császári palota közelében nyert telepre kezdték építeni, a mint a chinaiak nagy csodálkozásukra észrevették, hogy a ház fölé még tornyot is építenek, melyből a császári palota udvaraiba és kertjébe kényelmesen be fog lehetni látni: roppant lármát ütöttek azon, hogy a toronyépítés nincs bent a szerződésben stb. De a francia követség erősen a mellett maradt, hogy a torony az egyházzal együtt jár, s a chinaiaknak nem maradt más hátra, mint egy magas falat huzni a torony elébe, hogy ezáltal a császári palota udvarának kíváncsi szemek általi vizsgálatát megakadályozzák.

Monumentalis építvényekben a mennyei birodalom fellette szegény; a chinai fal ugyan, a ráfordított munkát illetőleg: óriási mű; de csakis ennyiben. Volt az ég fiának egy remek palotája, az ugynevezett „Yuen-min-Yuen (nyári palota.) Ez a francziák és angolok által összelövetett és kiraboltatott. E nyári palota romjai nagyszerűek és tökéletes képét adják annak, hogy mi lehetett szétrombolása előtt. Nagy márványfaragványok és szobrok állanak még fenn, melyeknek a tűz nem árthatott, a golyók pedig megkíméltek. A domb tetején és oldalain volt számos ház közül egy épen maradt. Ez egészen márványból van; falai márványfaragványokkal tele, melyek valószínűleg a chinai császárok arczképei lesznek. — Legmeglepőbb a romok közt egy igen széles, egész a domb tetejéig vivő fehér márványlépcső, melyen, aránylag kevés nehézséggel,

fel lehet jutni a domb tetejére, mely tető ugyan nagy részben össze-vissza van lődözve; de ezt a sziklaerős remekművet még azon páratlan barbarismus, melyet itt a francziák és angolok véghez vittek, sem birt egészen megsemmisíteni. Ezen magas domb, melyen a nyári palota állt, köröskörül pagodákkal és házakkal volt beépítve, csupa porcellánból, márványból és cserépből. A cserép és porcellán különféle színekre festve, inkább díszítésképen voltak a márványfalakon s tündéri fényt adhattak e palotának. Még most is a nap sugarai tükröződnek vissza a halomra fekvő cserepekről és tört porcellánról, s élénk képét adják a szemnek azon csillogásról és fényről, melylyel e nyári lak birhatott. A középkor páratlan remekét, az Alhambrát, kétszer láttam. Lehet, hogy az idő és V. Károly császár vallási fanatismusa még többet változtatott ezen, mint a francziák és angolok golyói Yuen-min-Yueneen; de a nyári palota romjai jelenleg nagyobb szerűbbek. Az Alhambra nem birt ezen rendkívüli szép márvány lépcsővel és márványfaragványokkal, melyek Yuen-min-Yuen romjait páratlanná teszik. A színvegyület használata, melynek a keleti népek nagy mértékben mesterei, mind az arabok által épített Alhambránál, mind a nyári palota romjainál nagy szerepet játszik. De a mi izlésünkhöz közelebb állnak az arabok, mi mindazáltal nem von le semmit Yuen-min-Yuen nagyszerűségéből. A kilátás a domb tetejéről igen szép, egy oldalról Peckingre és a nagy síkságra, melyen fekszik, északról a mongol hegyekre, melyek itt kezdődnek és melyeknek végső dombjára volt építve a nyári palota. Tiszta időben ide látszik a nagy kőfal azon része, mely a „ming“ császárok temetője mellett vonul el. Yuen-min-Yuen igen nagy kiterjedéssel birt, a domb alját szép fasorok veszik körül, fehér márványjárdákkal, s halas tavak, gyönyörű kéjlakokkal, a tavakban a halak helyett most békák tanyáznak. Minden elhagyatva, pusztaság és szomorú. A chinaiak

kerülik e helyet, a Peckingben lakó európaiak lovagolnak ide, az idényen át szalonkákra vadászni.

Miután több óráig időztem a romok közt, elfáradva a hosszas lovaglástól és hegymászástól, egy öreg katonánál, ki őrizetül van e romok közt több társával, theát és vizet kértünk szomjunk enyhítésére, az öreg tatár igen barátságos volt és kérdésünkre, hogy ugyan miért állítják ide? azt válaszolá: „hogy őrizni a romokat, mert különben az idegenek mindent ellopnának.“ Erre a bókra, mely részben nekünk is szólt, azt válaszoltuk: hogy „biz van is itt hát lopni való!“ És ez csakugyan így is van; mert ha csak a márványszobrokat el nem lopjuk, más ugyan nincs, ezeknek transportálása pedig meglehetősen sok nehézséggel járna, miután még minden teher nélkül is fölötte nehéz a falakon átmászni, melyek még az azokon keresztül sétálók kényelmére tövisbokrokkal, üvegcserepekkel és szegekkel vannak kirakva. Hogy ily helyeken, mikép lehetne tehát egy negyven-ötven mázsás márványszobrot átczipelni, ennek magyarázatával adósunk maradt az öreg tatár. De annyiban mégis igaza volt, hogy az idegenek elvisznek a mit lehet: mert én is elsajátíték emlékül egy faalakcsát, mely egy pagoda falát ékítette. Lejövén ponyjainkhoz, melyeket a szolgálkkal a kapun kívül hagyunk, a felülésnél az a kellemetlen intermezzo történt velem, hogy ponym ledobott; még pedig a makadamra vagyis: kövezetre, de miután nem estem magasról, nem is lett más komolyabb bajom, mint az, hogy meglehetősen erősen megütöttem magamat. A mintegy tizenkét angol mértföldnyi távolságot Peckingig más úton tettük meg, mint felmenetünk alkalmával. Utközben egy pagodát néztünk meg, melyben bizonyára a legnagyobb bronzharangok egyike létezik, mely csak valaha öntve lett. De ütője nincs, a chinaiak t. i. kívülről ütnek harangjaikra. A pagodában igen szívesen fogadtak; a papok ismervén az egyik

velünk jövő angol tolmácsot alig akartak elereszteni. chinai szokás szerint theát hoztak, mely náluk úgy szólván a vizet pótolja. A chinai ez utóbbi italt csaknem egészen nélkülözi: miután a mosdást felesleges időtöltésnek tartja, különben pedig folytonosan theát isznak és pedig egész tisztán, cukor, tej nélkül, s még hozzá igen gyengén, úgy hogy az nem egyéb meleg víznél. Bort a chinaiak nem isznak, kivéve az úgynevezett samshü nevű égett bort. Ez igen erős ital, és egy pohár belőle rendszeren mámarossá teszi őket. Európai borokból csak a pezsgőborokat veszik, s ezt nagy csemegének tartják, s chinai vendégségeknél a pezsgő egyáltalán nagy szerepet játszik.

Azt hiszem nem lesz érdektelen leírni egy chinai ebédet, melyet egy pekingi első rendű étcsarnokban rendeltünk meg, előre bocsátva, hogy ez ebéd volt első és utolsó étkezésem chinai főzés szerint. S azt hiszem, e részben kíváncsiságom tökéletesen ki van elégítve. Az ebédnek vége, hossza nem volt. Az utolsó húsz-húszonöt féle ételt már csak mutatványként hordattuk fel. A gazdag chinaiak lakomáik hosszúsága, s az ételek számát tekintve felül mulják a régi rómaiak vendégségeit, száz féle étel nem ritkaság a hét-nyolcz óra hosszát tartó lakomáknál.

Megérkezésünkkor a restaurateur és az egész személyzet igen udvariasan fogadott, s mind igen szívesen üdvözöltek chinai szokás szerint, összetett kezekkel.

Eleinte felette ügyetlenül és lassan ment az étkezés; mert más evőeszközeink, mint a chinaiak által használt „chops steak“-ek (evő pálczák) nem voltak, ezzel európainak előszörre nehéz jól lakni. Valahányszor sikerül is, nagy fáradtság után, egy darabot a virágtartó alaku tálból kivenni, mielőtt ezt a szájához vinné az ember, az asztalra ejti. A felhordott ételek közt legérdekeseb az úgynevezett: „kétszáz esztendőös tojás“, mely egészen zöld és sonkával servirozta-

tik, továbbá czápahus, czethalzsír, fecskefészkek, csigák, béche de mer stb.; legalább ötvenféle, de az ételek nagy részét ízetlennek, sőt undorítónak találtam. Legnagyobb mulatság volt a velünk lévő mandarint enni látni, ki hatalmas étvágyával végig ette az egész ebédet. Pecsenyét és halat a chinaiak kés és villa használata nélkül, csak evő-pálczákkal esznek. A húst oly kis darabokra vagdalva szokás feladatni, hogy részemről a chinai módon való evést roppant tisztátalannak és kényelmetlennek találom. Az evő pálczákat soha nem változtatják, tárgyairaik sincsenek, hanem csak théa-csészék; az ebéd végén levest hoztak, ők tehát ott végeznek, a hol mi kezdjük, és ott kezdik, hol mi végezzük. Így ebben is, mint sok másban, szokásaik tökéletes ellentétet képeznek a mieinkkel.

Pecking templomai közül legérdekesbek a Confucius és a „temple of Heaven“ (az Ég temploma.) A Confucius templomban a mostani uralkodó „Ming“ császári ház minden tagja trónra léptekor egy márvány emlék-táblát állít fel. Ily emlék-tábla hét van, a chinai klasszikusok művei márványoszlopokra vannak bevésve, negyven ily oszlop ékesíti e templomot; de ha többet nem irtak a klasszikusok, mint a mennyi egy ily oszlopra rá van vésve, úgy nem igen erőltették meg magokat. A Confucius templom mellett van a Láma-templom, ebben semmi megemlítésre méltót nem láttam, de nem távol a Confucius és Láma templomoktól a városon kívül van egy igen szép márvány emlékszobor, ezt egy chinai császár Láma egy szent életű papjának emlékére emeltette. Ez emlékszobor fehér márványból készült s igen nagy, minden oldala szép faragványokkal tele.

Az „Ég“ templomának megtekintése újabban az európaiaknak megtiltatott, leginkább azért, mert az angol követség tagjai „krikket match“-okat adtak a templomot körülvevő szép kertben: s ezt annyiban nem lehet nekik ros

néven venni, mert ez a legalkalmatosb hely mulatságokra egész Peckingben.

De a chinai kormány máskép gondolkozott, és bár a templomba soha egy chinai sem jár, s ennek szép kertje a legelhagyatottabb állapotban van: mégis megtiltották ennek látogatását az európaiaknak, de természetesen kevés eredménnyel. Azon angol tolmács, ki szíves volt bennünket expeditióknál kísérni, ismervén a chinai templom örök szokásait, előre utasítást adott nekünk, hogy a lehető legsebesebben lovagoljunk be a templom külső ajtain, hogy az öröknek ne lehessen ideje a kapukat bezárni; s ez sikerült is, de mire a második kapuhoz értünk, azt már zárva találtuk. A kert, a két kapu közt igen széles lévén, bármily sebesen lovagoltunk is, az öröknek ideje maradt a rozzant ajtót betenni és belülről hátaikkal támogatták, hogy be ne taszíthassuk; egyet pedig elküldtek segítséget hozni. Egy ideig az ajtónyíláson át parlamentiroztunk, és az örök hajlandóknak is nyilatkoztak egy-két dollárért az ajtót kinyitni; de mi tudván, kikkel van dolgunk, a pénzt csak visszajövetelünkör akartuk átadni, ők pedig azt előre kívánták, hogy t. i. aztán majd ha a pénzt nekik az ajtónyíláson átnyújtjuk, még erősebben bezárják az ajtót, aztán minket kinevessenek. Miután nem tudtunk tehát megegyezni angol társunknak elment türelme, és kért, segítenénk őt felmászni az őrház tetejére, mi megtörténvén, ő innét, daczára hogy a háztető minden lépése alatt leszakadt, felmászott a fal tetejére, és innét lovagkorbácsával fenyegette a chinaiakat; ezek úgy megijedtek e nem várt oldalról jött ellenségnek és főleg annak, hogy az angol a három öl magas kőfalról közibök ugrani készült, hogy a legnagyobb sietséggel kinyitották az ajtót, melyen mi önelégedetten vonultunk át. A többi ajtót azután a legnagyobb készséggel nyitották ki. Az „Ég” templomában legszebbek a márványművek; van itt gyönyörű

nagy oltár-féle fehér márványból (altar of heaven), nagy, kerek domb, szépen kifaragott több sor márványkerítéssel körülvéve. Ezen kerítések közül a legalsónak kerülete több száz lépés, az oltár teteje, néhány száz négyszög ölnyi tér, megfizethetlen értékű márványkincsből van építve. A templom maga fából van, és mint a chinaiak faépületei általában, egy tekintetben sem méltó említésre. A templomban van a császár és császárné trónja, és mellette a császári hercegek karos székei. Az ég-fia (chinai császár) trónra lépte után rögtön ide jön: vagyis jobban mondva: idejövetelekor lép trónra. A császárnak palotájából idevonulása ugyanoly jelentőségű a chinaiaknál, mint nálunk pl. a koronázás. Az ég-fiának trónján újnői vastagon volt a por, a szövetek pedig már erősen enyészetnek indultak.

E templomból a császári palotáig egy igen szép, néhány öl széles és több ezer lépés hosszú folyosó vezet nagyrésztben a föld alatt. Ez tökéletes rendben is van tartva. A mennyei császár ezen a folyosón szokott az Ég templomába menni. A folyosó azon része, mely a föld színén felül van, igen sűrű rácsozattal bír; nehogy a kíváncsian odatolakodók a föld urát láthassák. E folyosó egészen fából van, igen csinosan és izletesen építve. A lég benne, daczára hogy föld alatt van, nem nyomasztó, s elég világos is és tiszta. Az Ég temploma mellett van a Föld temploma, hol a császár évenként szántani szokott. Ezen templomok megtekintése alkalmával több ízben a chinai örök gunyhóiba is bementünk, ezek kényelem és bútortzat tekintetében, mint általában a szegényebb osztályok lakásai a mennyei birodalomban, minden a földön létező népfaj lakházai közt a legalábbivaló helyet foglalják el.

A chinai házban, egy-két rossz és kényelmetlen faszéken kívül, más bútornak nevezhető tárgy nem létezik. Egy kőpárkányon alusznak; ágyiruha helyett szalmagyékényt hasz-

nálnak, s e kőpárkány alá télen tüzet raknak s ekkor a kályha helyét is pótolja, hogy a roppant füstben meg nem fuladnak, az mi nekünk európaiaknak, megfoghatlan, és csakis a chinaiak természetéből magyarázható meg. A házon kémény helyett, egy lyuk van ugyan hagyva, ezen a füst részben kimehet. Jó időben csak t. i., de ha pl. eső esik vagy szél fúj, a füst egészen benn szorul. Az ablaknyílások igen kicsinyek s rendesen papírral vannak beragasztva. A vagyonosabb chinaiak lakásait nem láttam; de ítélve a követési épületekről, melyek császári hercegek palotái voltak, ezek egészség és kényelem tekintetében, ép oly rosszul építvők, mint a szegények házai, úgyannyira, hogy az angoloknak a házak berendezése körüli ismert jó izlése és ügyessége sem képes egy chinai palotából egy európai értelemben kényelmes lakóházat alakítani.

A pekingi kormány, a szerződés megkötése iránti alkudozások folyamát, minden kigondolható ok nélkül, hosszúra igyekezett vonni, és e részben oly rosz akaratot mutatott, miként egy időben azt kezdtük hinni, hogy egész télen át itt kell maradnunk, vagy pedig elutazni a nélkül, hogy a szerződést megkötöttük volna. Augusztus hó elején a követiség egy része Peckingből Che-Foo tengeri kikötőbe utazott, s ott időzött az alkudozások befejeztéig. A szerződést végre szeptember 2-án aláírták a chinai meghatalmazottak. A Peckingben jelenlévő főbb rangu mandarinok nagy díszben mind ott voltak a szerződés aláírásánál, mely szokatlán ünnepélyességgel történt. A szerződés aláírását követő nap az admirál és a követ Kung hercegnél, a császár nagybátyánál, és a mennyei birodalom regensénél látogatást tettek, mit ez még az nap vissza is adott nekik. Tien-Tsinben a chinai kormány második meghatalmazottja, T c h u n g - H a n miután az admirál sietett elutazásával, oly előzékeny volt, hogy a szerződést még az nap aláírta. Itt e szertartás még

nagyobb fénynyel történt, mint Peckingben. Több száz mandarin volt jelen a kigondolható legnagyobb díszben. A követség szeptember 10-kén postagőzőssel Che-Fooba érkezett, s két napi időzés után a „Donau“ fregatteon Nangasakiba, Japánba, indult.

Míg a Donau fregatte Che-Fooból egyenesen Nangasakiba hajózott, én Che-Fooból előtte való nap a Sze t c h uen (Szecsuen) postagőzőssel Shanghaeba mentem. Azon hónap, melyet Che-Fooban Pignatet úr vendéglőjében töltöttem, várva a Peckingben folyó alkudozások eredményét, meglehetősen egyhangulag tölt el. Némi szórakozást csupán a tengeri fürdő és az ecarté parthiek nyújtottak, melyeket esténként rendeztünk. Az utolsó napokban már oly türelmetlenül vártuk a követség Peckingben visszamaradt tagjainak megérkezését, hogy naponként százszor is kitekintettünk a jelzőfára, vajjon van-e zászló kitűzve, annak jeléül, hogy gőzös váratik Tien-Tsinből.

Miután utazásomból a Che-Fooban való tartózkodás egy hónapot vett igénybe, nem akarom egészen említés nélkül hagyni az időt, melyet e tengeri fürdőben töltöttem.

A követség és az expeditio több tagjaival augusztus hó első napjaiban elhagyván Peckinget, ugyan e hó 10-én reggel Che-Fooba érkeztünk a postagőzőssel. Nekem Peckingben Pignatet úr francia pensionját ajánlották, hol tekintetbe véve a körülményeket, eléggé jó lakást és ellátást nyerhetni. Én tehát utazó málhámat a gőzősről egy chinai sampanba rakattam, utasítván angolul az evezősöket, hogy Pignatet pensionjához evezzenek, mire a chinai evezősök se jót, se rosztat nem felelve, eleveztek a gőzőstől. — Midőn már jó távolra mentünk, néhány kérdést intéztem chinai embertársaimhoz, de nem nyertem semmi választ. Ekkor vettem csak észre, hogy evezőseim közül egyik sem ért egy hangot sem angolul, és miután az én chinai nyelvtudomá-

nyom ugyanennyiből állott, egy neme az érdeklődésnek és kíváncsiságnak támadt fel bennem az iránt, vajjon miként fogom én e szerencsétleneknek megmagyarázni, hogy kinek házához és mely tájra vigyenek, mikor magamnak sem volt a legcsekélyebb fogalmam sem, hogy merre lehet Pignatel úr pensionja. Így tehát csak hagytam őket jó szerencsével tovább evezni, azon erős hitben keresve megnyugvást, hogy majd csak a partra tesznek valahol. Midőn a szótlan út alatt épen arról elmélkedtem, hogy ugyan miért nem áldotta meg a Mindenható a föld minden lakóját egy nyelvvel, holott ez által oly sok nehézség, félreértés és egyéb kellemetlenség el lenne kerülve: egyszerre eszembe jut, hogy a gőzösön hallottam, miszerint egy sziklát kell körül hajóznunk és azon túl fekszik a pension.

Meglátván a kérdéses sziklát, mutattam evezőseimnek, hogy merre menjenek, és ezt megértették. Mondja nekem azután valaki, hogy csak a beszéd arra való, miként akaratát és gondolatát egyik emberi lény a másiknak értésére adhassa. Hivatkozni fogok saját tapasztalataimra ez állítás hitelességének kétségbe vonhatását illetőleg.

Megkerülvén, a sziklát, több házat láttam magam előtt, s abban a reményben, hogy ezek közül egyik lesz az általam keresett pension, evezőseimnek a partot mutattam, és újra megértettek. Alig tettem lábamat a partra, legalább húsz chinai „coolie“ rohanta meg málhámat, elkezdvén egymás közt czivódni annak vitele miatt; míg végre kétannyian levén mint az utazó táskák, kettő fogott meg egy kis bőrdőt, míg a nagyobb ládába négyen kapaszkodtak.

De a transport illetén felosztása nem egyezett meg az én nézetemmel. Hej barátim, így nem alkudtunk, gondolám magamban, s egypár hatalmas morgással elijesztvén a fölösleges coolikat, csak tízzel tettem bevonulásomat, a parthoz legközelebb fekvő ház udvarára. — A véletlen úgy

akarta, hogy ez épen a keresett pension volt. Itt egy fél órai keserves keresés után végre megtaláltam a pension birtokosát. Ez azzal fogadott, hogy e pillanatban nincs üres lakása, de holnap a gőzössel egyik vendége elmegy, és akkor e lakást átadhatja. Engemet e hirre már a gutaütés kerületgett, mikor, mint egy negyed óra mulva tudtomra adja, hogy az említett úr elhatározta gőzössel menni Shanghaeba és így a lakást elfoglalhatom.

Este az ebédnél a vendégek összejönnek, és az újonnan jötteket a pension tulajdonosa, a többieknek bemutatja. Nálunk Európában ez, úgy gondolom, szokatlan módja az ösmeretségek csinálásának, de Chinában helyén lehet, sőt talán czélszerű is. A vendégek mindannyian Shanghaeból valók voltak, s a nyár egy részét Che-Fooban valának töltenők, az egészséges lég és tengeri fürdők használata végett.

Che-Foo egyike a tizenöt kikötőnek, melyek az európai kereskedésnek nyitva állanak. Magas, dombos helyen fekszik, az úgynevezett Shan-tung (Santung) promontorytól nyugotra, Shan-tung provinciában. A chinai falu, vagy város, (nem tudom minek nevezzem,) jelentéktelen piszkos fészek, melytől jobb a mennyire csak lehet az embernek távol tartani magát.

Néhány consulates van Che-Fooban, és mintegy negyven-ötven különféle nemzetiségű európai, nagyobb részt kereskedelmi ügynökök. — Az európaiak házai és a consulatesok mind a tengerparton és a domb oldalán fekszenek, mely a tenger mellett emelkedik. Che-Foo, a chinai vizeken, mint hadiállomás van kiszemelve, és kikötőjében folytonosan egy-két angol és francia ágyú-naszád állomásozik.

A környéken, hol többször hosszú sétákat tettem, a földek mindenütt igen jól művelvők, s legfőképp kukoriczával, répával, burgonyával vannak bevetve. Azt mondják,

hogy nyulak, foglyok, fázának is vannak a környéken; én soha egyet sem láttam, sem a szabadban, sem az asztalon.

Hogy a Che-Fooi fürdőidény, sem Trouville és Biarritz, sem Brighton szórakozásait és kellemeit nem bírja, azt bátran állíthatom, és úgyhiszem, hosszas magyarázgatás nélkül mindenki hitelt ad szavaimnak, de egyuttal azt is állíthatom, hogy azért mégis számos előnnyel birt a Peckingben való időzés felett. A hőségtől itt majdnem semmit sem szenvedtünk, továbbá a szabad tengerben való fürdés, a hely igen kedvező lévén, sok élvezetet nyújtott. Néhány úrnak társaságunkból meglehetősen mértékben lehült a kedve a tengeri fürdéstől, időzésünk utolsó hetében, midőn az a hír terjedt el, hogy két czápát láttak a kikötőben. Lehet, (és ez az én véleményem is,) hogy valaki csak tréfálkozni akart, de annyi bizonyos, hogy elérte célját, mert láttam több urat, kik azelőtt nagy bátran több száz ölnyire beúsztak a tengerbe, a czápák megjelenésének híre után, alig néhány hüvelyknyi vízben forgolódtak.

Míg mi Che-Fooban időztünk, az alkudozások a chinai kormányval sehoggy sem haladtak előre; a chinai meghatalmazottak minden áron nehézségeket csináltak. Tökéletesen azt az elvet követték, hogy „svaviter in modo, fortiter in re“ és valahány találkozás volt velük, a rendkívüli udvariasság és hizelgő kifejezések miatt alig leheté szóhoz jutni. A szerződés egyes tételeinél nemcsak semmit nem engedtek először elfoglalt álláspontjukból, sőt mindig megszorításokat kívántak tenni.

Hogy e nehézségeket tisztán boszantó kicsinyeskedésből, vagy előre feltett szántsándékkal tették-e, nem tudom, de én hajlandóbb vagyok az utóbbit hinni. Nagyon jól tudták ők, hogy az európaiak nem mulatni jönnek Peckingbe, és hogy ha őket komoly okok nélkül itt tartóztatják, és az alkudozásokat hosszúra nyújtják, ez korántsem fogja a meg-

hatalmazottak jó kedélyét fokozni. Igen könnyen átlátható, hogy e taktika által azt akarják elérni, hogy az európai meghatalmazottak megunván a hosszas időzést, vagy engednek álláspontjukból, vagy pedig átlátván, hogy a chinaiakkal nem lehet semmire sem menni — félbeszakítják az alkudozásokat és elhagyják Peckinget. Mind a két eset előnyös a chinai kormányra. Ők minden új szerződést, számtalan kellemtelenségek, ellenőrzések és bajoskodások kútforrásának tekintenek, és minden ilyenemű kívánság nagy ellenszenvre talál a chinai kormány-férfiaknál.

A porosz-chinai kereskedelmi szerződési alkudozások folyamában, gróf Eulenburg azon véleményét nyilvánította, hogy a chinai kormány a porosz kormányval kötendő szerződés érvényességét, a vámszövetség minden egyes tagjára, 36 vagy 37 kis herczegségre terjessze ki. Ez a kívánság annyira ellenkezett a chinaiak felfogásával és nézetével, hogy ez alkalommal elveszítették udvarias és édeskés beszédmodorukat, s egyszerüen kijelentették, hogy ha a porosz követ megmarad feltétele mellett, úgy az alkudozásokat megszakítják. Csak miután a porosz követ elállott e feltételtől, sikerült a szerződést megköthetnie.

Nálunk is számtalan nehézségeket igyekeztek előidézni, pedig igen jól tudták, hogy a mi alattvalóink nem számosak, és kereskedésünk nem jelentékeny a mennyei birodalommal, továbbá nem is kívántunk semmi különös kedvezményeket. Miután a fennforgó akadályokat sikerült elhárítani és a szerződés aláírásának napja is ki lön tűzve, a chinai meghatalmazottak kijelentették: hogy ők a fejedelem kettős címét, t. i. császár és király nem értik, miután az ő véleményük szerint valaki vagy császár, vagy király, de nem a kettő együtt és külön is. Továbbá kijelentették, hogy hajlandók a király címet megadni, de többet semmi esetre sem.

Ez és más nehézségek közbe jövén, félni lehetett, hogy a követség az egész télen át Peckingben marad, vagy pedig el kell utaznia a szerződés megkötése nélkül. Végre az angol követ, erélyesen éreztetvén befolyását, oly hatást gyakorolt a chinai meghatalmazottakra, hogy nagy nehezen engedtek, és a szerződés aláíratott.

Az alkudozás hosszú ideje alatt a tudósítások felette gyéren érkeztek hozzánk Che-Fooba, és nagyon bizonytalan alakban, míg végre elkövetkezett a megváltás órája. A „Y u e n t z e - f e i“ (Juen-cze-fei) gőzös számos zászlókkal díszítve, egyenesen a fregatte felé tartott, a helyett, hogy a kikötőbe ment volna, s így többé semmi kétségünk sem volt az iránt, hogy az admirál és a vele Peckingben visszamaradt urak megérkeztek. — Rögtön csolnakba ültünk és a fregattehoz eveztünk. Az urak elbeszélvén felette szomorú és kellemetlenül hosszás időzésüket, átadták nekem azon becses csomagot, melynek elnyerése oly sok fáradozásba és türelembe került, hogy azt Amerikán át vigyem haza. Miután Shanghaeból lehetne csak Japánba és onnét San Franciscoba a hajóra jegyet váltanom, tehát előbb Shanghaeba kelle utaznom.

A Sze-tchuen gőzösön C. főconsulon és rajtam kívül még három utas volt, egy chinai veres gombos mandarin, ki egész nap szobájában feküdt, és opiumot szítt; továbbá egy pilotnak neje, kit férje folytonos részegsége miatt visszaküldött Amerikába, és e nőnek egy kísérője, kit biztonság tekintetéből, hogy t. i. csakugyan elutazik-e a nő Amerikába, a férj rendelt megunt oldalbordája mellé. Nem emlékezem, hogy egyhamar — a legszelídebb kifejezést használva — „közönségesebb“ arcot láttam volna, s nem állhattam meg, hogy több ízben ne figyelmeztessem C. urat, hogy mily előkelő kinézésű vis-à-visja van. A kapitány nevetve ujságolta nekünk, hogy midőn e nő a hajóra jött,

tökéletesen ittas volt. annyira, hogy egy nagy fali órára vánkosokat, stb. dobált és arra ráfeküdt, miután pedig korántsem volt sylphid-termete, az óra tökéletesen összetört. Ebből láthatni, hogy az utazó társaság változatosságra ugyan nem, de kellemesség tekintetében sok kívánni valót hagyott, még ha a kapitányt megemlítem is, e szíves öreg tengeri medvét, ki már hétszer körül hajózta a Cap Hornt, és ki folytonosan sherryvel, cognakkal kínált bennünket, mely italok közül valamelyikből egy palaczk folytonosan előtte állt. Harmadfél napi tengeri út után elérkeztünk Shanghaiba.

Már majdnem három hónapja, hogy minden európai czikknek hijával voltam. Peckingben, Tien-Tsinben és Che-Fooban nem lehet az embernek e részbeni szükségletét kielégíteni. Peckingben az egyedül kapható európai árucikk, Pollák bécsi gyáros gyufája.

Bármily hasznos dolog is a gyufa a maga nemében, mégsem elegendő arra, hogy az éveken át megszokott európai tárgyak nélkülözéseért az utazót kárpótolja. Ruháimat és egyéb szükségleteimet néhány napi Shanghaeban való időzésem alatt rendbe hozván, a Costa Rica gőzössel Nangasakiba utaztam, szeptember 18-án délelőtti 11 órakor hagyván el Shanghaet.

A Pacific gőzhajó-társaság ügynökségében jegyemet egyenesen San Franciscoig váltottam. A jegy ára 306 dollár, 660 forint ezüstben, mely jegy jogot ad három mázsányi utimálha málhaköltség nélküli elszállítására.

Miután Amerika és China között jelenleg hónaponként csak egyszer van közlekedés, a gőzös elindulása valóságos esemény Shanghaeban és igen számosan szoktak megjelenni az itt lakó kereskedők a berakodó helyen, bevárandók a gőzös elindulását. Ez alkalommal még számosabban lehettek talán, mint máskor, mert Seward, amerikai főconsul, ki kormányja által Shanghaeból visszahivatott, szintén velünk

utazott el. Az itt lakó amerikai polgároknál Seward főconsul igen kedvelt egyéniség lévén, valamennyien megjelentek tőle búcsút venni, s a gőzös elindulásakor a partról háromszoros hurraht kiáltottak neki.

A hajó elindulása alkalmával egy comicus intermezzo neveltette meg a közönséget. A hajó már ment, midőn a kirakó helyről valaki egy papircsomagot dobott a hajóra, de ez annak oldalába ütődvén, a vízbe esett. Nehány chinainak sikerült a csomagot kifogni, s birtokosa másodszor több sikerrel dobta azt fel. Alig hogy ez történt, újra érkezik egy úr, ki egy ládát akar a hajóra dobni; ez szintén úgy járt, mint az előbbi, vagyis a helyett, hogy a láda a fedezetre jutott volna, szintén a vízbe esik; de ezt nem halászhatták ki oly gyorsan, a hajó elindult, s a láda visszamaradt. Alig hogy elhagytuk Shanghaet, az eső elkezdett esni, és folytonosan ömlött. Szept. 19. este erős szél keletkezett, a habok igen magasan jártak, úgy annyira, hogy a hajón némelek már tai-foontól (Te-fun) kezdettek tartani, mely a jelen évszakban, mon-soon változáskor leginkább szokott dühöngeni. A kapitány abban a nézetben volt, hogy nehezen lesz tai-foon és ha lenne is, akkorra mi már közel leszünk a japáni parthoz.

Szeptember 20-án a szél egész éjjel folyvást erősen fújt, és ma is délutáni négy óráig, de ez időponttól fogva alább hagyott. Délután egy és fél órakor, alig hogy a második reggeli után a fedezetre jöttem, a hajó egyik tisztje figyelmeztet, hogy egy nagy csónakot pillantottak meg, mely vészjeleket ad. Alig ezer lépés távolságra volt e csónak tőlünk, melyet a nagy habok minden pillanatban eltemetni látszottak, de újból és újból előtűnt, sem árbozunk, sem vitorlájuk nem volt már. — A hajón általában chinaiaknak hittük őket; de egy japáni főtiszt, ki velünk utazott, rögtön felismerte, hogy nemzetebeliék.

A gőzös megmentésükre igyekezvén, feljűk tartott, de nem könnyű dolog volt hajónkat a nagy szélben megfordítani és irányából eltéríteni. Közlebb érve a csolnakhoz, felismertük mindnyájan, hogy japánok. Minden erejűk megfeszítésével végre sikerűlt nekik a junket a gőzös közelébe terelni. A japáni tiszt kérdezte őket, hogy felakarnak-e jönni a hajóra, de ők azt felelték, hogy inkább a csolnakban maradnak, csak kössűk a hajóhoz. A kapitány egy igen erős kötelet dobattott a tengerbe. A csolnakban levő hajósok (mert azok voltak a szerencsétlenek) több ideig csákányokkal igyekeztek a kötelet a vízből kihalászni, de ez sehogy sem sikerűlt; a habok mindig távolabb és távolabb dobták őket a mentőkötéltől; míg végre egyik közülük derekára kötelet csavart, ennek egyik végét megerősítette a junke orránál, s a vízbe ugrott; így sikerűlt a hajóból dobott kötelet elérnie, melyet egy vele hozott kötél segítségével derekához erősített, és ujra a csolnakba mászott. Tizenketten voltak e szerencsétlenek, kik, ha a gőzös észre nem veszi őket, menthetlenül elvesznek. A vihar több, mint száz tengeri mértföldre elhajtotta őket a japáni partokról, junkéjuk árbóczait a szél letördelte, vitorláikat elszaggatta, a gálya kormányát pedig a habok separték el. De a junke igen jól készített hajó volt, és csakis kitűnő összeállításának köszönhatték, hogy életbe maradtak. Ha gőzösűnk helyett chinai hajósok kezébe kerülnek, ezek irgalom nélkül legyilkolták volna mindannyit, hogy junkéjukat hatalmukba keríthessék.

Mindenki igen kíváncsi volt, hogy sikerűlni fog-e a csolnakot a benne levő egyénekkal a japáni partokig hozni. Az első kötél nem nyűjtván elég biztosságot az erős lökések ellenében, egy második kötelet dobtak nekik a hajóról, de ennek daczára is, minden pillanatban attól leheté félni, hogy mind a két kötél elszakad, vagy még inkább attól, hogy a habok nyelik el a junket a benne lévőkkel.

Néhányan a japánok közül a gálya orrán ültek és vigyáztak, hogy azon esetre, ha a kötelekkel valami baj történék, tüstént segíthessenek; ezeknek különösen, de az egész személyzetnek helyzete is felette kritikus volt; minden pillanatban a habok csaptak el fejeik felett, és hajójuk részint a szélről, részint a haboktól oly erős lökésekert szenvedett, hogy nem győztem eléggé csudálkozni, mint képesek ott ülni. Néha több ölnyire ment a junke fel és le a habokon, de ez emberek alig mozdultak helyeikből. — A többiek a vizet merték ki a junkeból; ezeknek is volt elég teendőjük, egy pillanatra sem pihenhettek fáradságos munkájukban. Öt óra tájban megláttuk a japáni partokat. A szél és habok megcsendesülvén, a gőzös nyolcz tengeri mértföldet tett óránként, míg eddigelé csak öt mértföldet haladtunk. Midőn besötétedett, a japániak iszonyu kiabálást tettek a junkeban, fáklyát gyújtottak, s ezt fel és le csóválták. Mindenki megijedt, azon gondolatra jövé, hogy sok vizet kaptak hajójukba és nem képesek azt tovább az elmerüléstől megmenteni. A kapitány megállította a gépet, és a köteleknél fogva a junket a gőzshöz huzatta, újra kérdezővén a bennülőket, vajjon felakarnak-e jönni a hajóra, mi, mellesleg megjegyyezve, korántsem lett volna veszély nélküli dolog; mert a habok ugyan csendesebbek voltak mint délután, de azért ha a junke közel jött volna a gőzshöz, a habok úgy hozzá dobhatták volna ennek oldalához, hogy darabokra törnek; de a japánok a kapitány kérdésére újlag azt felelték, hogy inkább a junkeban maradnak, s csak azért ijedtek úgy meg, mivel a gőzös igen sebesen kezdett menni, és a habok által hajóikba behányt vizet nem győzték kimerni. A kapitány engedett kérelmüknek, és meglasztotta a gépet. Este tíz órakor egészen közel értünk a japáni partokhoz, azon helység irányába, hová a gőzös által megmentett halászok tartoztak. A kapitány megállította a gőzöst, és tudtára adatta a japáni halá-

szoknak, hogy jól evezve, egy óra lefolyása alatt elérhetik a partot, s jobb lesz ha most eloldozzák junkejukat, mert neki sebesebben kell mennie. A japáni halászok ebben meg is nyugodtak, a köteleket eloldozták, s miután azok közül egyet, kértükre a kapitány nekik ajándékozott, elváltunk tőlük.

Kora reggel érkeztünk Nagasakiba. A bejárás a kikötőbe rendkívül szép; a tenger itt felette keskeny, s a jobb-ról és balról emelkedő partok gyönyörű növényzettel vannak borítva. A fű és a fák zöld színének élénksége Angliára emlékeztet, vagy azt talán még feledteti is. Leirhatlan a különbség, mely China és Japán közt természeti szépség tekintetében létezik. Hogy egy általánosan elfogadott, bár kissé közönséges szójárással éljek, e különbség oly nagy, mint a pokol és a mennyország között. Nagasaki, amphitheatrum alakjában fekszik a tengerparton, s házai nagy kiterjedésben lepi el a hullámzó halmokat s azok völgyközeit, míg a háttért képező szép magas hegyek sűrű fákkal vannak benöve. A táj ritka szépségű, gyönyörű növényzete, valamint a felséges, üde, tiszta lég, oly varázslólag hat a kedélyre, hogy nagyon természetesnek találom, ha minden utleírás elragadtatással beszél e rendkívüli országról.

Az én véleményem szerint Japán, növényzete élénkségét és szépségét, úgy a légnak tisztaságát illetőleg, és sok más tekintetben is a földgömb legszebb és legkedvesebb része. Ugy érzi itt magát az ember, mintha egy soha nem muló tavasz örökös reggelében egyszerre élvezné a nap melegét, az illatos lombok enyhe árnyát, az átlátszó, üde léget s a természet kifogyhatlan gazdagságu színpompáját. Itt minden él, ragyog, virágzik és fejlődik. Valóságos tündérország ez a szó szoros értelmében, melynek hatása tiszszeresen fokozódik, ha az utazó Chinából jön ide.

Nagasaki az egyetlen város Japánban, mely már több század óta nyitva áll a hollandok kereskedelmének, kik egy

nemzethez nem illő lealáztatásokat engedtek elkövetni a japáni hatóságok által, úgy hivatalnokaikon, mint honfitársaikon, csakhogy a kereskedést fenntarthassák és monopolizálhassák Japánnal. A hollandi ügynököknek a kis Decima szigetről, mely Nagasaki mellett fekszik, engedelem nélkül nem szabad volt a városba lépnie. Különben e részben az európaiak szabadsága felette korlátozva van még jelenleg is, és csak hét város van nyitva az európaiaknak Japánban, azon engedély mellett, hogy két geogr. mértföldre a városon kívül szabadon mozoghatnak. — A consuloknak több szabadság van engedve, a főconsulok pedig mindenütt szabadon utazhatnak az országban. A megnyitott hét város következő: Nagasaki, Hiogó, Osaka, Yokohama (Jokohama,) Yeddo (Jeddó,) Hakodadi és Kobé; Nagasaki a Kiusiu szigeten, a többi hat Niphon szigeten, mely utóbbi a bennszülöttek nyelvén a birodalom elnevezése is. Valóban nem is tudom, miért hívják azt az európaiak Japánnak Niphon helyett, holott a kiejtés nehézsége vagy könnyebbége nem lehet oka e különböző elnevezésnek.

Az európai settlementben, mely deszka- és léczkerítés-sel van a Japán várostól elkülönözve, a Belle Vue Hótelben rendeltünk szállást, hol megtelepedve, egy hosszas körútra indultunk a városba. Nagyon kellemesen lepett meg a japáni város, mindenütt tiszta, kövezett utczáival s kívül-belül csinos, ízletes házaival, melyek mindenütt fából építvék, s legnagyobbbrészt földszintesek; bár Nagasakiban vannak egy-, sőt kétemeletes házak is, de igen alacsony emeletekkel.

Ablaknyílások nincsenek a házakon, s ezek helyét igen széles léczrostélyok pótolják, melyek ki- és betolhatók. — Igen gyakran a ház egész oldala ily léczrostélyból áll. A szobák teljesen butortalanok; a japáninak ilyesmire nincs szüksége, miután ő a padlón ül, hál, eszik stb. A szobák falai és padlója gyönyörűen font és rendkívül tisztán tartott.

bambusz-szőnyegekkel van bevonva. Mi, az európai szokás és illem szerint, a szobába lépve, kalapunkat vesszük le, a japániak saját illemszabályuknak az által tesznek eleget, hogy a szobába lépve, saruikat és cipőiket huzzák le.

Mint már említettem, a város utczái fölötté tiszták és kövezettek. Sehol még csak árnyéka sincs azon roppant bűznek, rendetlenségnek és piszoknak, mely minden chinai várost lakhatlanná tesz az európai emberre nézve. E két országra csakugyan ellehet mondani: Chinában milliókkal birni és Japánban élni.

A ritka kellemű égalj és fekvés, melylyel Nagasaki a természet által megáldatott, ezt a föld egyik legszebb pontjává teszi; én legalább utazásomban eddigelé távolról sem láttam szépségben és nagyszerűségben ehhez hasonlót.

Ami a chinai és japáni népnek összehasonlítását illeti, az előny mindenben a japánok részén van. A japáni nőkről csak egy vélemény létezik, hogy t. i. igen csinosak, és még nagyobb mértékben kedvesek; folytonosan jó kedélyt és vidám arcot mutatnak. A férfiak kivánalmainak, legyenek azok bár európaiak, mindig készek engedni.

A japáni nép igen bátor, harczias, s a becsület fogalmai iránt igen élénk hajlammal viseltetik; e mellett munkás, szorgalmas, és jóindulatu. Talán kevesebb egyéni intelligentiával bir, mint a chinai, de minden esetre kevesebb ravaszsággal is. Minden népfaj közt ők állanak kétség kívül legközelebb az európai népfajhoz. Arcszínük fehér és sárga színvegyülék; nem oly fehérek mint a kaukazusi faj, de nem is oly sárgák, mint a chinaiak.

A ruházat mind a nőknél, mind a férfiaknál nagyrészt selyemből áll, és különösen a női divat igen izletes. Hosszú öltönyt viselnek, mely derékon meg van erősítve, s a mell egy részét szabadon hagyja; a cipők helyét pótló fapapucsok a lehető legczélszerűtlenebb viselet, a mi csak kép-

zelhető: a járást felette megnehezítik, a sebes menést és szaladást pedig épen lehetlenné teszik. E fapapucsnak szerkezete a következő: a talp alá a nagyújhoz megerősítve egy deszka jön, melyhez két keskeny léczdarab van szegezve, és e két léczdarabon járnak. Fölötte kényelmetlen lehet ilyen ügyetlen szerkezettel hegyet mászni, sőt még egyenes földön járni is. Mind a férfiak, mind a nők, menet közben előre hajolnak, másként minden pillanatban orrukra esnének. A papucsokat magasra fel kell a földről emelni, hogy a néhány hüvelyknyi vastag léczdarabok valami kiálló kőbe meg ne akadjanak.

Az az egy előnye van e lábbeli viseletnek, hogy olcsó, ámbár a fő oka, a miért általános viseletté lőn, korántsem olcsóságban, hanem egyszerűen abban keresendő, hogy jobbat nem ismernek. A bőrnek e célra való készítését és használatát nem tudják; a bambusz és szalma-sandaleok pedig a nagy nedvesség miatt nem használhatók.

A vagyonosb férfiosztály öltözete selyemből vagy fél-selyemből készült hosszú, bokáig érő öltöny, melyet derékon összekötnek. A szegényebb osztályok nyáron át valóságos paradicsomi öltözetben járnak, karjaik és lábszáraik tetovirozva vannak, sőt gyakran egész testük el van halmozva mindenféle szabásu és színü alakokkal.

A tetovirozás korántsem jár minden fájdalom nélkül, mert ezer és ezer tűszúrás kell kiállani, hogy a bőr ily színezetet nyerjen. De miután hiúságot és büszkeséget helyeznek abba, hogy ki legtarkább, és kinek testén van legtöbb tűszúrás, szívesen eltűrnek a legkellemetlenebb fájdalmakat is. Nem szenved kétséget, hogy a tetovirozás a legfájdalmasb, de egyuttal a legolcsóbb öltözet is, mert ha egyszer az illető felhúzta cifra ruháját, halálaig eltart, sőt el sem dobhatja.

Az öltözet a különböző rangfokozatok szerint különböző;

a Daimiok, (hercegek,) miután ezek rendesen igen gazdagok, és majdnem fejedelmi hatalommal birnak, egészen külön szabásu, arannyal és ezüsttel himzett ruhát hordanak. — A Daimiok kísérei, a katona tisztok, egyenruhát hordanak, azon Daimio czimerével, kinek követőihez tartoznak. — Azok az egyének, kik bizonyos ranggal és állással birnak, u. m. a nemesek, hivatalnokok és katonatisztok, két kardot hordanak öveikbe tűzve. Ezek egyike igen hosszú, két élű kard, melyet két kézzel használnak. Az ezzel ejtett seb igen veszélyes, mivel némi gyakorlat után, rendkívüli erővel lehet sújtani. Jokohamából Jeddóba menve, több száz sebesültet láttam, kiket hordszékeken vittek Jeddóba, és alkalmam volt látni, hogy egy ilyen kardvágás a legtöbb esetben életveszélylyel jár.

A másik kard, vagy jobban mondva tör, öveikbe jobb oldalról van betűzve. E fegyverek markolata arannyal, ezüsttel és drága kövekkel szokott kirakva lenni, természetesen csakis az előkelő osztálynál. De maga a kard pengéje első rendű minőségű minden fegyverviselőnél, mert nemcsak az anyag igen jó, hanem annak kimunkálása is egyik főgondját képezi a japániaknak, és sokszor oly mesés árat fizetnek egy jó kardért, mennyiért nálunk egy egész fegyverműves boltot meg lehetne venni.

Egyes kard hordozása minden japáninak meg van engedve, vagy jobban mondva, nem hinném, hogy valaha el is lett volna tiltva. A folytonos fegyverviselést oly természetesnek tartják Japánban, mint nálunk a sétabottal való járást.

Tovább két óránál jártunk a városban, és egyenes irányban majdnem egészen végig mentünk rajta. Midőn először megy az ember tökéletesen idegen nép közé és ismeretlen országba, rendesen nagyon szokott vigyázni és figyelni mindenre, mi körülötte történik. Így én is az említett két órai idő alatt folyvást vizsgáltam a japániak arczkifejezéseit, kik

mellett elhaladtunk, s fürkésztem, hogy mily érzelemmel viseltetnek az európaiak iránt; vajjon gyűlölet, megvetés, vagy gúnyolódás-e az, mint Chinában, hol még oly helyeken is, mint Shanghae, melynek már évek óta ezer és ezer európai lakosa van, gúnyos megjegyzésekkel kísérik, kinevetik és kicsúfolják a chinai városrészbe vetődő európaiakat, s hol ha az európai egy bolt előtt megáll, biztos lehet róla, hogy öt percz lefolyása alatt legalább ötven báméskodó chinai lesz körülötte.

A japánoknál a legkisebb bámulást, gúnyolást, vagy nevetést sem lehet észre venni, mely észleletemet további időzésem Japánban megerősítette. A japáni komoly, udvarias és bátor nép; szemeiből látszik az önérzet és bátorság. Az én véleményem szerint a japánok elismerik, hogy az európaiak náluk több tekintetben magasabb műveltséggel és egyes kiválóbb jó tulajdonokkal bírnak, de másrésről meg kell vallani azt is, hogy nagy része a Japánt eddigelé meglátogató kereskedőknek, és egyéb üzérkedésre vágyó uraknak, nem igen előnyös oldalról ismertette meg magát a bennszülöttekkel. E jó urak, csupa nyereszkesedési vágygyal eltelve, csak azt nézték, hogy hol és mennyit lehet zsebrerakni s míg egyrésről nem törődtek vele, hogy mily utakon szerzik a pénzt, addig másrésről felhasználva a Japánok járatlan-ságát az európai tárgyak megítélésében, sokszor érték nélküli, elhasznált dolgokat is nagy összegekért adtak el nekik. Ennek nagyon természetes következménye lőn azután a tartózkodás és megvetés, melyet a japániak az európai kereskedők és hajhászok iránt tanusítottak. Különben is a japániak, mint harcziak, hadakozó nép, a kereskedés iránt igen kevés hajlammal vannak, sőt mondhatni, hogy lenézik és megvetik azt. Hogy a csalók és jogtalan nyereszkesedők iránt ez érzület csak öregbülhet, az természetes. A japániak, ellenkezőleg a chinaiakkal, kik soha semmi féle európai gyárt-

mányt el nem fogadnak, ha tapasztalják, hogy ez vagy amaz európai készítmény jobb és czélszerűbb, mint az övék, azt szívesen fogadják és előnyét elismerik. Az önhittség náluk csak a kellő határig megy, és nem képzelik, hogy mind az, mi náluk van, a legjobb és legszebb a földön.

Igen gyakran látni, hogy a japáni főbb rangú egyének, ha európai gőzösökön utaznak, európai ruhában jelennek meg, és ezt korántsem utánzásból teszik, mert ahhoz igen sok büszkeséggel bírnak, hanem belátják, hogy az európai öltözet czélszerűbb, és gondolom, részben azért is, hogy ne tűnjenek fel annyira. Ez utóbbi indokból megtanulják az európai evőeszközök használatát is, stb. — De legfőképp az veszi figyelmüket igénybe, mi a mechanikára vonatkozik, s a gőzhajók, gőzgépek, ezek szerkezete és a velük való bánás igen kedvencz tárgyaik, melyek betanulásánál rendkívüli gyors felfogást és ügyességet tanusítanak. — Már több gőzhajó épült Japánban, melynek minden egyes része japáni munkások által, Japánban készítették. Mindenek előtt a lőfegyverek és az ezekkel való gyakorlatok betanulása képezi főgondjukat. Nagyszámu hátultöltő fegyver van máris birtokukban, és tanuja voltam több ízben, mikor magukat az említett fegyverekkel való bánásba angol' mű- és vezényszavakra begyakorolták, és el merem mondani, hogy az osztrák-magyar monarchia szláv ajku lakosaiból sorozott ezredeknek tíz annyi időbe került volna a fegyvergyakorlatok hasonló betanulása. Azon esetre, ha az európaiak és japániak közt háború ütne ki, ez fölötte véres és veszedelmes küzdelem lenne, mert bár nem lehet kétség benne, hogy magasabb hadtudomány és talán physikai képesség folytán a győzelmet az európaiak biztosítnák maguknak; de az is bizonyos, hogy bátorság és kitartás tekintetében a japániak méltó ellenek lennének.

Nagyrészben eme harczias tulajdonaik tartották vissza

a tengeri hatalmakat, Angol- és Franciaországot, hogy a Japánok által az európai polgárokon, hivatalnokokon, sőt követeken többször elkövetett bántalmakat és megtámadásokat, nem tették hadüzenet okává és megelégedtek az elégtétellel, melyet a japáni kormány hajlandó volt ez esetekben adni. A tengeri hatalmak tartózkodtak, elkezdni oly harcot, mely temérdek emberéletbe került volna mindkét részről, és a kitűzött czélt, t. i. az európai lakosoknak megtámadások, és bántalmak elleni biztosítását illetőleg, mégis igen kétséges sikert ígért. Megelégedtek tehát pénzüsszegek követelésével, és a netalán elfogott bűnösök kivégzetésével.

A mi a kivégzéseket illeti, ezek iránt Japánban soha sem jönnek zavarba. Előveszik a legelső bűnösöket, kik épen kéz alatt vannak, és azokat, mintha ők volnának a bántalmazók és gyilkosok, kivégzik, eleget igyekeztén ezáltal tenni az európai követeléseknek. A gyilkosok felismerése majdnem lehetlen; egyik japáni épen úgy néz ki, mint a másik, miután bajuszt és szakállat nem viselnek, fejeiket pedig egyformán beretváltják. Így azután igen nehéz őket megkülönböztetni.

A ki Japánba utazik s a theaházakat és kerteket nem tekinti meg, az százszor többet mulaszt, mint a ki Párisban a mabille, closerie de Lilas stb., megnézését elmulasztja. A theaházak Japánban úgyszólván nemzeti institúciók, melyek a nép szokásaival és nézeteivel elválaszthatlanul össze vannak forrva. Minden Japán városban egy külön városrész van a theaházak és theakertek számára, de ez azért nem zárja ki, hogy a város többi részében is minden harmadik vagy negyedik épület theaház és theakert legyen. Az úgynevezett theaházak városrésze, „S i m a - b a r a“ vagy „J o r s h i v a r a“ külső tekintetre nem különbözik a többi városrészeketől, a házak itt is épen oly rendesek és csinosak. E theaházakban, a földszinten, egy vagy két nagy

szoba van, minden butor nélkül; a padlózatot és a falakat tiszta és szép fonásu gyékények borítják. Az első emeletben vannak a lakoszobák és az elfogadó termek, ha van második emelet, úgy itt vannak a salonok.

E házak lakossága kivétel nélkül fiatal és nagyrészt csinos leányokból áll, kik gyermekségöktől itt neveltetnek, s a házi teendőket, főzést, mosást, varrást stb., tanulják. De mivel a Japánoknál a nők szüzessége a házasságnál inkább hátránynak, mint előnynek tekintetik, ennél fogva e fiatal leányok egyéb dolgokban is sok tapasztalatot és gyakorlatot szereznek.

A Japánban uralkodó szokás szerint, az alsóbb osztályhoz tartozó szülők leánygyermeküket, vagy egyeseknek, vagy theaházaknak adják el; a vagyonosabb osztályok és a nemesek leányai a „Daimiok“ háremét népesítik. — Mint már említettem, a japánok felfogása szerint a női szüzesség nem tekintetik erénynek, és igen nagy része a férfiaknak, a theaházakból házasodik.

A japániak leányaik eladását illetőleg, nem tesznek különbséget, japáni vagy európai vevő közt. Eladják ők ezeket európai vevőknek is, rövidebb és hosszabb időszakokra. A felek közt kötött adásvevési szerződéseket a japáni hatóságok hitelesítik és érvényesítik. A házasság és az egyéni szabadság eme felfogása ellenkezik ugyan az európai nézettel, s még sem lehet állítani, hogy a szabad szerelem e hazájában, az erkölcstelenség inkább elharapódzott volna, mint Európában, minnek leghathatósabb bizonyítéka az, hogy mihelyt a nők férjhez mennek, lemondanak minden világi örömről és eddigi életmódjukról, és a legjobb házi nők lesznek. Fogaiat feketére festik s feltűnő öltözékeket többé semmi áron nem viselnek. Házasságtörés összhangozó állítások szerint soha, vagy csak felette ritkán fordul elő.

A theaházakban a leányok vigan és szabadon viselik

magukat, de távolról sem annyira, hogy az feltűnének vagy botránkozást okozna, miután nincsenek a közvélemény és a szokások által megbélyegezve vagy megróva, s mindazt, a mit tesznek, természetesnek találják; ennélfogva folytonosan vigak és jó kedvűek.

Érdekesek az európai emberre nézve az énekes előadások, melyeket a theaházakban láthatni. Én is voltam tanúja ily előadásnak. Két hárfás nő jött vala a terembe, kik közül az egyik feltűnően szép volt, s fogai feketére voltak festve, annak jeleül, hogy már férjnél van és így lemondott a tetszvágyról. — Az ének és a hárfazene elkezdődvén, a musmek egymás mellé, körbe ültek, tapsoltak és egymásnak integettek, mi meglehetősen sok ideig tartott; míg végre az egyik shawlját leoldotta, mit a többiek is követtek, míg nem lassanként minden ruhadarabot lehányva magukról, Éva paradicsomi köntösében kiszaladnak a teremből. Bármily érdekes is a theaházak és az abban folytatott élet leírása, sokáig nem időzhetek e tárgynál, mert úgysis kifogynék az anyagból, aránylag rövid ideig tartott tapasztalataim miatt.

Nagasaki — Japán egyik legjelentékenyebb városa, s lakosságát öt-hat száz ezerre teszik. Nem gondolnám ugyan, hogy a japánoknál hiteles népszámlálás léteznék, de tekintve a rendet, mely náluk a közigazgatás minden ágában létezik, bátran el lehet e számot alapul fogadni, annál is inkább, mivel nem gondolnám, hogy kedve lenne azt valakinek újra számolni.

Japán déli kerületeiben, melynek legjelentékenyebb helye Nagasaki, főleg thea és rizs termesztetik. A thea, mely Japán déli részein műveltetik, a legkitűnőbb minőségű és felülmulja a híres F o o - c h a u (Fu-csao) theát is Chinában. Az ország gazdagsága és termékenysége, azok leírása szerint, kik e részben több tapasztalatokat szerezhettek, minden fogalmat felülhalad. De hogy ez országnak rendkívül

termékenynek kell lennie, az abból is megítélhető, hogy Japán alig felényi mint Nagy-Britannia, és 30 millió lakossággal bir, kik a nagy szegénységet nem ismerik, miután itt koldust alig lehet látni. Ellenben egyes Daimiok gazdagsága vetekedik a leggazdagabb angol főurakéval. Így pl. Kanga herczeg jövedelmét hét-nyolcz millió cocus-rizsre tesszik, (egy cocus-rizs értéke, a mi pénzünk szerint valamivel több egy forintnál.) Satzouma herczeg jövedelme pedig, ki Kiu-siu szigetnek, melyen Nagasaki is fekszik, egy nagy részét birja, három-négy millió cocus-rizsre rúg. Alcock angol követ, Japánról irt érdekes könyvében egy kimutatást közöl a Daimiok jövedelmeit illetőleg, mely szerint köztük több mint száz, ötszázezettől egymillióig menő jövedelemmel rendelkezik.

Igen természetes, hogy e rendkívül gazdag és hatalmas főurak az európai befolyásnak, és általában az európaiaknak ellenségei, miután féltik hatalmukat, melyet az európaiakkal való érintkezés csak csökkenthet, a mennyiben az a kasztoknak egymástól való távolságát segíti megszüntetni. Nagy része e dús Daimioknak négy-ötezer fegyverest tart saját költségén, egymás között háborút folytatnak, és ha ezt megunják, összeszövetkeznek, és egyesült erővel a Tai-kou vagy a Mikado ellen kezdenek harczot, s megerősített kastélyaikban és váraikban daczolnak a fejedelemmel. Béke idejében sem hagyják oda váraikat, hogy legkevesebb öt-hat száz elszánt és hű fegyveresből álló őrizetet ne hagyjanak honn, és ha időszakonként Yeddo-ba, az ország fővárosába mennek, oda is ily erős kísérettel utaznak. Yeddoban magában a városban is vannak védfalakkal erősített kastélyaik, körülvéve a-fegyveres őrizet által lakott kaszárnyákkal, úgy hogy itt is készek minden pillanatban fegyveres ellenállásra. Eddigél minden bántalom és ellenségeskedés az európaiak irányában, e Daimiok csatlósaitól származott, kik uraik iránti

vakbuzgó hűségökben nem rettennek vissza semmiféle erőszaktól. Sőt ha gondolják, hogy uroknak kellemes dolgot tesznek ezáltal, a legnagyobb örömmel végrehajtják azt. Hogy mennyire megy az ily csatlósok hűsége a Daimiok iránt, a következő és korántsem ritkán előforduló esetből leginkább megítélhetni. Azon gyakori ellenségeskedések folyamában, melyben a Daimiok egymás közt élnek, többször előfordul, hogy egyik Daimio, tettel vagy szóval oly sérelmet ejt az ellenséges Daimio személyén, melyet japáni fogalmak szerint csak közel állói életének feláldozása moshat le. Ekkor bizonyos számú tiszt, tízen-tízenketten, vagy többen, elhatározzák, hogy élüket feláldozzák, és az úgynevezett „hara kirn“t, vagyis gyomruknak bizonyos irányban meghatározott felmetszését, hajtják végre saját magukon. Ez igen ünnepelesen, s a lehető legnagyobb számú tisztok és fegyveresek jelenlétében történik, hogy ezek eme hősieis önfeláldozást látva, kiirthatlan boszút forraljanak a sértő Daimio családjá és hivei ellen. Akik magukon a „hara kirn“t végrehajtják, annál nagyobb bravourt mutatnak, minél lassabban vágják fel gyomrukat.

E fölötte kellemetlen operatio alatt bármi tekintetben ellágyulni, a fájdalom miatt felkiáltani, vagy az arczizmotkat a kinok hatása alatt összehúzni, a legnagyobb gyengeségnek és gyávaságnak tartatik, s ily eset igen ritkán fordul elő. E vakbuzgó tisztok bátran, erősen és elszántan halnak meg.

A „hara kirn“ következtében, melyet a megsértett Daimio hivei magukon végrehajtottak, a sértő fél hivei a becsület és lovagiasság fogalmai szerint szintén legalább oly számmal (és pedig a hasonranguak közül) tartoznak hasonlólag meghalni. — Csak ez esetben lehetséges a kibékülés: és ha ezt tenni elmulasztják, gyalázat és megvetés

tárgyai lesznek egész Japánban. A sértett fél hivei pedig ellenük irtóháborút kezdenek.

A nép, melynél a becsület fogalmai ily véres alapon nyugosznak, igen sokra képes, és az ily fogalmak okvetlenül romlatlan erős alapra mutatnak. Nem gondolnám, hogy könnyű dolog lenne a párbajok ezen alakját divatossá tenni Európában, melyszerint a sértett azáltal véli a bántalmat és sértést magáról lemoshatni, hogy önmagát kivégzi.

És megvagyok győződve, hogy igen kevés lenne azok száma, kik ellenfeleik öngyilkossága után hasonlólag kivégeznék magukat, még ha ennek elmulasztása általános megbélyegzést vonna is maga után. De másrésztől nagyon valószínű, hogy ez esetben a spadassinek száma is nagyon meggyérülne. — Aligha kétszer meg nem gondolná bár ki is, mielőtt egy sértő szót kiejtene, ha tudná, hogy ez hasának felvágásába kerülhet.

Elhagyván Nagasakit, gőzösünk a „Hiradó“ tengersizoron, mely Kiu-siu szigetet és Niphont választja el, haladt át. Reggel mindenki korán talpon volt, hogy a valóban gyönyörű tájékban gyönyörködjék. A japáni tengersizoros a föld egyik legszebb látványaihoz tartozik. A tenger gyönyörű zöld színű, és annyira csendes, hogy inkább tónak mondható; a számtalan apró szigetek a hajózást megnehezítik ugyan, de a tájnak változatosságot és kedvességet kölcsönöznek. A partokon rendes és tiszta japán falukat láthatni — s a clima oly szép és a természet oly kedves, hogy minden nagyítás nélkül mondva, a földön ehhez hasonlót nem láthatni. Mi ehhez képest a rajnai út, a Sweicz tavai, vagy a comoi tó környéke, melyek tagadhatlanul igen szépek, de összehasonlítva Japán tájaival, a versenyt ki nem állhatják.

A hegyek a szoros mindkét partján fenyves erdőkkel vannak benöve, a közökön és tisztás helyeken pedig a leg-

élénkebb színű zöld pázsit virít, melynél üdőbbet és szebbet festeni sem lehet. A hajóról egy Daimio kastélyát is látni czifra tornyaival, és erős bástyaival. A várat nagy kiterjedésben körülvevő kert, szintén magas fallal van körül véve. --- Látva e feudalis erősségeket, önkénytelenül a középkor — és ennek regényes története jön az utazó emlékezetébe.

A gőzösön velünk utazott az amerikai Pacific gőzhajótársaság egyik igazgatója is, kinek némi ügyei lévén elintézendők „Simonosaki“ városában, e hely előtt horgonyt vetettünk. Simonosaki a róla nevezett öböl partján fekszik. A bejárat ez öbölhöz oly keskeny, hogy puskával egyik partról a szemközt levő partra át lehet löni. Néhány év et löta város és ennek birtokosa megfenyítése végett, a Yokohama előtt állomásozó európai hatalmak által egy expedítio küldetett ide, mely elkezdé a várost löni, de a japánok erélyesen viszonzván a tüzelést, az európai hajók vesztességgel kényszerültek visszavonulni.

A gőzös csak igen rövid ideig időzván, alig vala időnk egy sétát tenni a városban, mely jelentéktelen s alig néhány ezer lakossal birhat. De utcái, bár csak provinciális város, tiszták és rendesek. Simonosaki nem tartozván azon helyek közé, hol szerződésileg az európaiak letelepedése meg van engedve, itt európaiak nem laknak. Nevezetes e hely arról, hogy a város közelében van egy leánynövelde, hol rendszeren háromszáz fiatal leány tartatik, kik közül a Mikado háreme részére a legszebbeket és legelőkelőbb születesüeket kiválasztják.

A Simonosaki öbölben Keppel angol admirál ágyúszádja horgonyzott. Az admirál az edinburghi herczeg megérkezését várta, ki Yokohamából jöve Nagasakiba és onnét Peckingbe utazott. Gőzösünk épen indulóban volt, midőn az öböl bejáratánál, az edinburghi herczeg fregatteja közeledett

és az admirál hajója mellett horgonyt vetett. A herceg ugyanazon járatban van, mint mi, ő is a földet utazza körül. A jóremény foktól alig néhány héttel érkezésünk előtt utazott el, hasonlóképp Hong-Kongból is, míg végre Japánban találkoztunk, mi Peckingből jöven, ő pedig oda utazván.

Elhagyva Simonosakit, a táj folyton oly szép, mint minőt az előtte való napokban láttunk. Dél tájban két hadihajót jelentettek előttünk. Mindenki az osztrák-magyar expedítio hajóinak vélte őket, és csakugyan azok is voltak. Rövid elválás után tehát újra találkoztam az expedítióval. A postagőzös, melyen utaztam, sokkal gyorsabb lévén hadihajóinknál, beértük és el is hagytuk őket. Hajónk este Hiogo előtt horgonyzott. Shanghaeból velünk jövő egyik utitársunk, kinek itt több kis gőzöse van, egyiket a társaságnak felajánlotta, ha netalán a következő napon Osakába akarna átrátnudlni, mely ajánlat köszönettel el is fogadtatott.

Másnap reggel az alig néhány órára eső Osakába indult az említett kis gőzös, és rajta néhányan, kik ez érdekes várost látni óhajtottak. Az Osaka folyó torkolatánál igen jelentékeny erődívények vannak, európai hadtan szerint építve, oly czélból, hogy az európaiak ellenséges támadását, ha ezek a folyón ágyúnaszádokkal Osaka elé menni akarnának, visszaverni és megghiusítani lehessen. A földhányások és redouteok, melyek ágyukkal bőven felszerelvek, igen komoly negyedórákat okozhatnának a támadóknak. Az elmúlt évben egy francia hadihajóhoz tartozó csolnakot támadtak itt meg japáni fegyveresek. A csolnakban jelen volt huszonnégy tengerész közül tizenkettőt megöltek, a többieknek sikerült csolnakjukba ugrálni és megmenekülni. A tengerészek semmi okot nem adtak e támadásra s fegyvertelenül kötöttek ki a partra, várva az egyik hajótisztet, ki Osakában időzött. A francia kormány tökéletes elégtételt kívánt, s a támadást intéző japáni fegyveresek elítéltettek és kivégeztettek francia

tisztek jelenlétében, úgyszintén jelentékeny összeg fizettetett a megölt tengerészek özvegyeinek.

A folyó mellett Osakaig néhány mértföldnyi szélességben, termékeny völgy terül el, mely igen szépen van művelve. Osaka külvárosaihoz érve, feltűnő a rend és tisztaság, mely ily nagy város legtávolabb eső részeiben is uralkodik, mi annál inkább elismerésre méltó, mert a folyó partjai nagy városoknál, rendetlenség és szemétkgyűlhelyei szoktak lenni, habár nem is oly mértékben, mint hazánk fővárosában.

A gőzös érkeztekor sok nép futott a partra, férfiak és nők. A nők közt itt is, mint Nagasakiban, sok szépet és csinosat látni. A szegényebb osztályhoz tartozó nők mellüket szabadon hordozzák, és miután többnyire jól vannak terelve, ez nem is áll rosszul nekik.

A társaság, melyhez én is csatlakoztam volt, kiválólag amerikaiakból állván, az egyesült államok ügynökéhez, R. úrhoz mentünk, kinek egy igen szép japáni modorban épített lakháza van, nagy kényelemmel és ízléssel bebutorozva. R. úr, a mellett, hogy amerikai ügynök, gazdag kereskedő is, mely utóbbi foglalkozása, úgy hiszem jövedelmezőbb, és eléggé megkönnyítette lakásának kényelmes be rendezését. Egy japáni katonát, „y a k u n i n t“ (jakunin) kaptunk kíséretül, úgyszintén néhány „compradort.“ Így nevezik ama rendkívül ügyes és használható egyéneket, kik mind Chinában, mind Japánban, a szerződések kötését az európai és a belföldi kereskedők között lehetségessé teszik. Rendszeren elég folyékonyan beszélnek az angol nyelvet. — De egyedül ez még nem képesítené őket ily fontos szerepekre. Meg kell nyerniök az európai kereskedők teljes bizalmát is, kik természetszerűleg gyanakvók a belföldiek irányában, főleg midőn az üzlet belföldivel történik.

Elvultunk tehát látva őrizettel minden oldalról; a jakunin képviselte a fegyveres erőt, őrizvén életünket, bármi-

nemü bántalmaktól, a compradorok pedig zsebeinket, a vásárlásoknál előfordulható rászedésektől.

Osaka Japán Velenczjének mondható. A várost több irányban csatorna hasítja át, melyeken a közlekedés könnyítése czéljából számtalan híd van építve, igaz ugyan, hogy csak fából, de oly erősen, és oly ízletesen összeállítva, hogy bármely európai város büszke lehetne, ha ily hídakkal birhatna. A város felette meglepő látványt nyújt, tükör tiszta, egyenes és mindenütt egyenlő széles utczáival, melyek, kocsik nem lévén használatban, a közlekedésre igen alkalmasak, bár nem szélesek. Az utcák macadamizálva vannak, és pedig oly ügyesen, mintha jól padozott szobában járna az ember. A lakházak mind egyenlő magasságuk. Sok európai szépitési bizottmány példát vehetne Osakáról, jóllehet a reményről, hogy valaha nálunk, érte egész Európát, ily tisztság és rend uralkodhassék, előre is le lehet mondani.

Egy hosszú séta után a városon keresztül Mikado templomához értünk, melyet magas kőfal vesz körül, a bemeneti kapun nagyszerű famunka van. A templom belülről igen ízletes, de egyszerű, egyedül az oltár van igen gazdagon feldisítve. A padlózat az elmaradhatlan szalma és bambusz-nád szőnyegek vannak elterítve. A templom ajtaján belépve, az uralkodó szokás szerint, czipőt és papucsot kívül kell hagyni.

Sétánk alatt temérdek nép kísért bennünket; minden oldalról futottak hozzánk. Kíváncsiságukat egy amerikai úrnő, a Pacific gőzhajó-társaság igazgatójának neje ingerelte fel, kit, miután valószínűleg ez alkalommal láttak először életükben európai nőt, majd elnyeltek szemeikkel. De egyáltalán nem voltak alkalmatlanok, mindenütt utat csináltak és helyet adtak, s szemeikből csak jó indulatot és szolgálat-készséget lehet kiolvasni

Egy nagy selyemszövet-raktárat is megtekintettünk,

melynek meglepő nagyságáról talán elég lesz, ha azt jegyzem meg, hogy háromszáz segéd van benne alkalmazva, kik egyedül a vevőket fogadják és az árukat rendezik. Kiválasztottunk több selyemszövetet, de nem tudván az árak felett rögtön megegyezni, a kelméket az egyesült államok ügynökének házához küldettük, hol több időnk vala választást tenni. A japáni selyem, az ahoz értők állítása szerint, nem oly erős, mint a chinai, de igen szép, és hasonlítva az európai árakhoz, szerfelett jutányos.

Miután átalános elragadtatással hallottunk beszélni a kilátásról, melyet a Tai-Koun várából élvezhetni, a meglehetősen nagy távolság nem volt képes visszariasztani bennünket, és felmentünk a várba.

A látvány innét valóban igéző és elbűvölő. A természet alkotó ereje e helyütt báj tekintetében tetőpontját érte el. Nagyobbszerű látvány talán lehetséges, de szebb és kedvesebb alig. Hasonlatot találni, hogy némi fogalmat nyerhetne e tájról az is, ki azt nem látta, csaknem lehetlen, vagy legalább igen-igen nehéz. Olaszország climája, ege stb., sok tekintetben ugyanaz, de nagy hiánya az olasz tájképeknek a fa hiánya. Az északon fekvő országokban, Norvégiában, Scótiában stb., meg van a növényzet élénksége, habár nem is ily arányban, de hiányzik a clima átlátszó fénye s tisztasága. Itt csaknem minden őszpontosul, a mi kedveset a természet alkothat. A láthatár egy oldalán a tenger terül el, mely tagadhatlanul bármely tájképnek nagyszerűséget kölcsönöz; a vár alatt közvetlenül Osaka város, és folyó nyúlik el, egy gyönyörű termékeny lapályon, melyet a látványban hegyek öveznek körül. A völgyön elláthatni Miakoig, a japáni szent városig, mely a legutóbbi időkig a Mikado székhelye volt, s melybe európai ember nem teheti be lábát.

A vár, mint erősség is remek mű, s a japáni vagy chinai seregnek bevehetlen; egy tíz öl széles, igen mély

vízárók veszi körül, melyen jelenben a közlekedés köhid által tartatik fenn. A várat magát négyszeres gránitfal, vagyis inkább ezek közei képezik. E falak óriási nagyságu kövekből vannak építve, még pedig igen erősen, és nagy szorgalom jeleivel. Az erődítvény legmagasb pontján egy száz láb mélységü kút van, mely japán monda szerint tele van arannyal. E monda azon alapúl, miszerint régenten szokás lett volna, hogy minden japáni, ki a várba jött, egy darab aranyat dobott a kútba; s tekintetbe véve, hogy az arany Japánban az európaiak oda jövétele előtt csak harmadrész értékkel birt, sőt mint pénz értéktelen volt, ez arany áldozatok korántsem valószínűtlenek.

A mult évben a Mikado és a Tai-koun közt kitört háború alkalmával, e vár a Tai-koun hatalmában volt, de oly kevés részvét mutatkozott az ország e részében a Tai-koun ügye iránt, hogy az erős várat kardcsapás nélkül elvesztette. Talán helyén lesz itt néhány szót mondani a Mikado és Tai-koun közti különbségről, és ez utóbbi hatalmának keletkezéséről, miről, egészen az utóbbi évekig, az európai kormányok nem igen szerezhettek helyes fogalmat.

Az európaiak legelőször a Yeddoban székelő Tai-kounnal jövéen érintkezésbe, ki fejedelmi jogokat gyakorolt, fejedelmi pompával élt, és kinek látszólag az egész ország hódolt, oly hiedelemben voltak, hogy a Tai-koun az ország világi feje, és hogy minden hatalom ennek kezében van, a Miakoban székelő Mikadot pedig, jöllehet császár czímet viselt, inkább mint főpapot tekintették, ki, bár rangra a Tai-kounnál előkelőbb, de a közügyekbe soha nem avatkozik. De a dolog nem egészen így volt, és a legutóbbi háború, mely a Tai-koun és Mikado között kiütött, e részben teljes világosságot adott.

A Tai-kounok korántsem valának világi fejedelmek vagy királyok, hanem csak egyszerű utódai egy hatalmas

Daimionak, ki néhány száz évvel ezelőtt az uralkodó Mikadonak udvarmestere volt és hasonló szerepet játszott, mint Franciaország középkori történetében Martel Károly és mások, s a Mikadótól családja részére a többi Daimiok felett egyes előjogokkal ruháztatott fel. Később utódaik ez előjogokat oly ügyesen felhasználták és oly nagy hatalmat szereztek maguknak, hogy az európai hatalmasságok irányában mint fejedelmek léptek fel. De az országban korántsem tekintették őket fejedelmekül, sőt a Daimiok egy nagy része, jogaikat soha el nem ismerte és őket mint bitorlókat tekintette. A viszonyoknak nem kellő ismerete az európaiak ellen nagy gyűlöletet támasztott, azon Daimioknál, kik a Tai-kounnal ellenséges viszonyban voltak. A Daimiok hívei által az európaiakon elkövetett megbántásokért a Tai-koun legtöbb esetben nem vala képes elégtételt adni. A hatalmas Daimiok megtagadták azt, a Tai-kounnak pedig nem volt elegendő hatalma őket kényszeríteni. Lehet, hogy e bántalmak gyakran csak azon czélből követték el, hogy a Tai-kount az európai hatalmasságokkal ellenséges helyzetbe hozzák s ezáltal háborút idézván elő, a Tai-kount megbuktassák, az európaiakat pedig az országból kiűzzék.

A legutóbbi Tai-koun erőszak és csel következtében nyervén el e méltóságot, számos Daimio nyíltan fegyvert fogott ellene, s attól kezdve, mikor a Mikado csatlakozott hozzájuk, a dolgok kimenetelében nem volt kétség — a Mikado biztosította az európai kormányok követeit, hogy a kötött szerződéseket fenn fogja tartani. Az angol követ, Sir Harry Parks, tanácsával és minden hatalmában lévő eszközökkel a Mikadot pártolta, belátván a Mikadopárt győzelmének nagy valószínűségét. A Tai-koun seregei minden csatában, de főleg a Yeddo melletti nagy ütközetben teljesen legyőzettek. A Tai-koun alkudozásokat kezdett, minden jogairól lemondott, és tevékenységi teréről visszavonult. Pél-

díját a Daimiok majdnem kivétel nélkül követték, lemondván lényeges kasztbeli jogaikról, és jelenben a Mikado a korlátlan uralkodó Japánban, s székhelyét Miakoból Jeddoba tette át. Itt fogadta az osztrák-magyar követséget is, ő maga az ünnepélyes elfogadás alatt egy nagy függöny által levén eltakarva, miután japáni szokás szerint a Mikado láthatatlan. Igen sajnálom, hogy az elfogadáson nem lehettem jelen, de már ekkor útban voltam Japánból Amerikába.

A Tai-koun volt várát elhagyva, és az onnét élvezett felejthetlen kilátás kellemes behatása alatt visszatértünk Oszakába, honnét még az nap este Hiogoba mentünk. A kelet-ázsiai expeditio hajói az nap reggel érkeztek a hiogoi kikötőbe, és néhány nap lőn kitűzve e kikötőben való időzésükre. A „Costa Rica“ postagőzös, melyen Shang-haeből ide utaztam, este későn hagyta el Hiogot, és harminczhat óra után Jokohama előtt vetettünk horgonyt.

Jokohama kikötője majdnem egészen nyitva áll, és a szelek s viharok ellenében semmi menedéket nem nyújt a hajóknak. Néhány év előtt még Jokohama egy-két gunyhóból álló, szegény helység volt. A Tai-koun megengedvén az európaiaknak, hogy e helyen letelepedhessenek, rövid idő alatt több csinos európai ház épült, és igen sok épülő félben van. Egyedül Jeddo szomszédsága és Jeddo kikötőjének az európai hajók előtt való elzárása okozta Jokohama gyors emelkedését, mely jelenleg már mintegy ezer európai lakossal birhat. A város végén elnyúló dombokon a követek és consulok lakásai vannak, kik hivatalos helyiségüket a városban tartják. A követek váltakozva, az év folytán, hol Jeddoban, hol Jokohamában laknak.

A Jeddoba menetelre legújabb időben utlevél szükséges, melyet a Jokohamában székelő ügynökök állítanak ki, és a japáni hatóságok láttamoznak. Ez elővigyázati intézkedés által a japán rendőrség ellenőrizheti a Jeddoba utazó euró-

paiak számát, és ezek biztonságára, a netalán előfordulható megtámadások ellen, védelmi rendelkezéseket tehet. Az amerikai főconsul, S. úr és én együtt utaztunk Jeddoba. S. úr, szíves volt részemre is útlevelet szerezni, s mivel ismerős volt e helyen, kocsit is rendelt. Az út a négy geogr. mért-földre eső Jeddouig nagy részben falukon visz keresztül, és igen jó karban van tartva. Számos kocsival találkoztunk, melyek a szó szoros értelmében tömve voltak japániakkal, csakhogy a kocsis nyakán nem ültek, de különben minden képzelhető legkisebb hely le volt foglalva, és nyakra-főre, hegyen-völgyön egyaránt nyargalva hajtattak, úgy hogy valóságos csudának mondható, hogy e rozsz járművek tizszer össze nem törnek egy ily kocsikázás alatt. E sportban nagy gyönyörűségüket lelik a japánok, és igen nagy árakat fizetnek az európai kereskedőknek régi és rozsz kocsikért, melyek két-háromszori használat után rendszerint darabokra törnek.

A könnyű „phäeton,” melyen Jeddoba mentünk, csak néhány nap előtt érkezett Angliából; egészen új lévén, a japánok gyönyörteljes bámulatát nagy mértékben magára vonta, kiknek szeméből látszott, mily rendkívüli élvezetnek tekintenék, ha benne ülhetnének. Ahol csak megálltunk, egy pillanat alatt tömegesen állottak kocsink körül, a legélénkebb figyelemmel vizsgálván annak minden egyes részét.

Fiatalkocsisunk, egy Kentucky államból való amerikai, több éven át a Yokohamából Jeddoba járó gyorskocsinál volt alkalmazva, és így az utat igen jól ismerte, de még jobban a theaházakat, melyek az úton jobbról-balról egymást érik. Többnyire igen csinos leányok jönnek a kocsihoz, kik theát, gyümölcsöt és süteményt kínálnak, s parazsat hoznak a szivart meggyújtani.

Kocsisunk, kinek semmi sietős dolga nem volt Jeddoban, majd minden theaháznál meg akart volna állani, de így három napig sem értünk volna Jeddoba, és e részbeni túl-

ságos készségének, bár akaratunk ellen, korlátokat kelle szabni. Mint általában a nőnem kivétel nélkül jó kedvű, és jó indulatu, úgy a leányoknál is a jó kedv, és a nevetésre s tréfára való hajlam még fokozottabb mértékben van meg. E fiatal nők mind igen kedvesek, és nyájas mosolygással viszonzozzák, ha az elmenők figyelmét vagy megjegyzését csinosságuk által sikerült magukra vonni. Ugy tudom, hogy az európai nők sem nagyon szigoruak a szépségük felett tett megjegyzések iránt, de e feletti örömeiket nem mutatják oly rögtön és annyi elismeréssel. Nem hiába vannak szabadabb szokások és erkölcsök Japánban. A Jokohamától Jeddoba vivő út fele táján egy szélesebb folyón kell át menni; a lovakat ki kelle fogatni és csolnakban a túlsó partra vitetni.

Ez idő alatt egy Jakunin a kocsihoz szaladt és elkezdett hozzám beszélni japán nyelven. Természetesen én egy árva szót sem értettem beszédjéből, mit neki megmagyarázandó, kezemmel és fejemmel oly mozdulatot tettem, mely Európában azt fejezi ki, hogy „nem értem.“ De úgy látszik, hogy — mint sok más dolog — úgy ez sem egyformán van Japánban és Európában, és az én integetésemre a Jakunin korántsem barátságos és bizalmat gerjesztő mozdulatokat tett hosszú kétélű kardja felé. A dolog kezdett sehogy sem tetszeni, s azon gondolatra jöttem, hogy a japáni bizonyosan útlevelem előmutatását kívánja, azonban S. úrnál volt, ki ez internationalis társalgáson nem volt jelen. A Jakunin társait kezdé előhívni, míg végre az amerikai kocsis szabadításomra érkezett, és előszedvén a japáni nyelvben szerzett tudományát, értésőkre adta, hogy az útlevelek a másik utazónál vannak. Ebben megnyugodtak, de azért két Jakunin őrizetül mellettem maradt, mígnem S. úr kielégítvén kívánságukat, tovább utazhattunk.

Az utközben előtalált európaiak mind revolverrel vol-

tak fegyverezve, és minden kocsi, vagy európai lovas után, két-három Jakunin lovagolt kíséretül. A Mikado, mióta Jeddoba tette át székhelyét, egy kísérő őrséget szervezett megbízható fegyveresekből, kik az európaiakat Jeddótól Jokohamáig kísérik, és biztonságukért felelősek.

Nagyszámu sebesülteket szállítottak hordszékekben Jeddoba az ország északi részéből, Hakodate tájáról, hol a Tai-koun és Mikado pártja közti harc folyton tart, bár a Tai-koun békét kötött és Jeddo melletti jószágára visszavonult. De pártja, mely északon sok követőre talált, még folytatja a reménytelen harcot.

E szerencsétlen emberek kivétel nélkül nehéz sebesültek voltak, könnyű sebet e két élű borotva éles, és két kézzel használt karddal nem is lehet ejteni. Minden vágás, ha talál, vagy a kart vágja le, vagy oly mély sebet ejt, hogy igazán erős, egészséges alkattal kell birni, hogy valaki abból kiépülhessen. E szerencsétlen emberek helyzete — ha sebeit nem tekintjük is — korántsem volt kényelmes, golyafészek nagyságu és alaku hordszékekben kelle össze zsugorodva ülniök, lábaik folytonosan magasabban lévén, mint fejeik. —

A terület, melyen Jokohamától Jeddoig áthaladtunk, igen gazdag és jól művelt rizsföldeivel és közbeeső eperfaültetvényeivel, tanuságot tesz a föld termékenységéről és a nép szorgalmáról. Mire Jeddo elővárosába értünk, egészen beesteledett s nagyon vigyázva kelle haladnunk, nehogy a járó-kelők közül valakit elgázoltassunk, de kiérve a *Kaidora*, Jeddo „Oxford-streetjére,” és „Boulevard“jára, meggyorsíthattuk menetelünket.

Két szálloda van Jeddoban az európai utazók számára. Az egyik, melyet a Tai-koun építtetett, igen nagy és szép épület kerttel körülvéve, a másik, melyet egy francia vendéglős bérel, sokkal kisszerűbb. Jeddoban nevetséges volna

nagy igényekkel állani elő, miután azokat a kettő közül egyik sem elégítené ki, s kimondhatlan kényelem az utazóra, hogy ezek is léteznek. Fiatal kocsisunk több okokat sorolván elő, a francia szállodába vitt, mit nekünk nem volt érdekünkben ellenezni, miután egyiket sem ismertük. Reánk nézve csak az volt kellemetlen, hogy kívülünk ott lévő hat vendég közül öt Izrael nemzetségének azon osztályához tartozott, mely a foghagyma-fogyasztást még vallási tételnek tekinti.

A Yorshivara vagy Simabara, Jeddo e híres város-része, csak néhány száz lépésre volt a fogadótól. A poczakos fogadós igyekezett lebeszélni azon tervünkről, hogy az esteli életet megnézzük e városrészben, és színház helyett ezzel töltsük el az időt, megemlítvén, hogy e séta veszélyes lehet, miután gyakran igen sok katona fordul meg ott. Társam revolvert és bottört vitt magával, én azonban, bár életemet szintén becsesnek tartom, minden fegyver nélkül, csak sétabottal mentem, azon nézetből indulva ki, hogy a fegyver tökéletesen czélszerűtlen és felesleges ily helyen, hol kivétel nélkül hátulról támadnak, és hosszú kardjaik, melyek egy vágással halálos sebet ejtenek, úgysis képtelenné teszik az illetőt a védelemre, s e szerint törnek vagy revolvernek legkisebb hasznát sem vehetni.

A Yorshivara kapujánál katonai őrház van, és alig lépünk át azon, rögtön egy Jakunin csatlakozott hozzánk lámpással, és folytonosan velünk tartott. — A Yorshivara igen élénk; a házakban, a földszinten, a leányok, mint kirakatokban, félkörben ülnek egymás mellett. A szoba fényesen ki van világítva, s a járó-kelők a rácsozaton át nézik őket. A csinosabb auslagok előtt egész tömege gyülekezik össze a bámulóknak. A Simabara hölgyeiről szólva, ott a festéknek igen olesónak kell lenni, tekintve azon tetemes mennyiséget, melyet arczukra kennek. A nők fejék gyanánt öt-hat

tört tűznek hajukba. Hiúságukat ékszer dolgában e törökbe helyezik, melyek rendszeren művészileg dolgozott, és igen értékes darabok.

Yorshivara női lakóinak számát több mint tízezerre lehet tenni, mely számítás korántsem túlzott. — Ezen kívül az egész Jeddo tele van theaházakkal, melyek mind megannyi vendéglők. Általában Yorshivara megtekintése sok szempontból igen érdekes, és azt egy idegen sem mulaszthatja el, ki Jeddoba jön.

Megtámadásról vagy irányunkban való bántalmakról esti utunk alatt szó sem volt. A japánok nem lévén megszokva, este európaiakat látni, megbámultak, és néha-néha egy időre követtek is bennünket, de tisztán csak erre szorítkoztak; bár nem lehet állítani, hogy az európaiak mindig veszély nélkül jöhetnek e helyre, mert éjjel vagy nappal (nem sok különbséget tesz) ittas, fegyveres katonákkal, minden pillanatban találkozhatnak, kiknek ellenséges megtámadásáról senki sem állhat jót. Ily megtámadások Jeddoban bárhol is előfordulhatnak, és ennek elkerülése végett az európaiakat, ha gyalog vagy lóháton mennek ki a városba, folytonosan Jakuninok kísérik.

Érkezésünk után való nap, reggel hét órakor a lovak már a ház előtt vártak, és két lovas Jakunin volt mellénk rendelve kíséretül. Ezeket kellőleg értesítettük, hogy mit akarunk látni, belátásukra bizván, hogy mily rendben fogják nekünk Jeddo látnivaló épületeit megmutatni.

A Jakuninok úgy látszik vallásos egyének voltak, vagy ami valószínűbb, minket tartottak azoknak; bár mint legyen is azonban a dolog, annyi bizonyos, hogy ők először is néhány templomot nézettek meg velünk, melyeket, ha tőlem függött volna a program megállapítása, okvetlenül egészen kihagytam volna. A templomokból a Tai-kounok temetőjébe lovagoltunk, melyet, a nélkül, hogy sérteni akarnám a japá-

nok, úgy az élők, mint a halottak nyugalját, nem hasonlíthatók a Père la chaisehez semmi tekintetben. A köemlékek egy része már összedőlt, s a melyek épen vannak is, nagyon jelentéktelenek. A temetőből hetvennégy kőlépcsőn egy magas dombra mentünk fel, honnét e rendkívül nagy kiterjedésű város jelentékeny részét beláthatni; de bár ez Jeddóban a legmagasb pont, a város határát innét sem láthatni. — Jeddo házai ugyanazon modorban építvék, mint a többi japán városokéi; ablak helyett farácsozattal bírnak, rendszeren egy emeletesek, de az emeletek igen alacsonyok. A szobákban az elmaradhatlan szalma-szőnyegek fedik a padlózatot és falakat. Jeddo utcái rendesek és tiszták ugyan, de e részben Osakát illeti az első hely Japánban.

A magas dombról, melynek teteje fapadokkal és székekkel van tele, s mely a lakosság egyik közmulató-helyét képezi, lejövén, a Tai-koun palotájába lovagoltunk, melynek egy része a közönség előtt mindig nyitva van. — E palota vagy helyesebben mondva vár, erős falakkal van körülvéve; a falakat környező árkokon át a közlekedés függő hidakon történik. — A vár kapuin belül mindenütt kaszárnyák vannak. A valódi palota, melyben jelenleg a Mikado parancsol, a vártól egy széles, és mély vizárok, és egy erős és magas kőfal által van elválasztva. — A kőfal építése és a várárok ásása, egyszóval az egész erődítmény tanúságot tesz arról, hogy a japánok harczias nép, mely ért a hadviseléshez, és hogy oly népek ellen, melyek nem bírnak vontcsövű ágyukkal, bombákkal és torpedókkal, a Tai-koun vára hatalmas erősség. — A várban a japáni katonák több csoportban nagy praecisioval tartottak hadgyakorlatokat, európai harczmód szerint és európai fegyverekkel.

Tovább haladva a várban, két Daimioval találkoztunk, s előlük jobbra vagy balra kitérni nem volt többé alkalom. A Jakuninok, hogy a bizton bekövetkezendő bántal-

inaktól megóvjanak, lovaiknak sarkantyut adva, sebes vágatva lovagoltak el a Daimiok mellett, intve nekünk, hogy hasonlólag tegyünk. Ezt kétszer sem hagytuk magunknak mondani, és nyargalva lovagoltunk el a Daimiok mellett, kiket hordszékben vittek. Mellettük tisztjeik mentek gyalog, kik mérges, és gyűlölettől szikrázó szemeket vetettek reánk. Alig hogy e kellemetlen találkozástól megmenekültünk, újra egy Daimio jön velünk szemközt lóháton. Tisztjei közül néhány lovának kantárát és a kengyeleket tartotta, három-négy pedig elől, és ugyanannyi a ló után ment. Az öreg Daimio alig tudott már a lovon ülni, de azért mellette is csak oly vágatva nyargaltunk el, mint azt az imént tevők, mi talán ezuttal sem volt fölösleges, miután az ő kísérete részéről is hasonló mérges pillantásokkal találkoztunk, mint kevéssel azelőtt. A japáni tisztok e dühös tekintetekkel semmit sem ártottak, míg, ha lassan lovagolunk el mellettök, lovainkat okvetlenül megállítják, és ha le nem térdelünk a Daimio előtt, úgy fordul, hogy jatagánjaikkal kissé kellemetlen érintkezésekbe jövünk. — Most utólag, igen kényelmesen állíthatnám, hogy büszkeségem nem engedte volna, hogy letérdeljek, de hogy ha a tisztok csakugyan megállítanak és kényszerítenek bennünket, bizony nem igen merném erősíteni, hogy nem tettem volna meg.

Több ízben igen szerencsétlenül végződtek az ily találkozások az európaiakra nézve, főleg az első időkben, midőn még nem tudták, hogy a Daimiok hivei az urok ellen nézetük szerint elkövetett tisztelethiányt halállal büntetik. Egy alkalommal egy angol társaságnak, mely Jokohamából sétalovaglást tett, három tagját ölték meg, miután ezek, ismervén a szokást, az uton szemközt jövő Daimio előtt nem tértek ki, s azok is, kik megmenekültek, ezt csak gyors lovaiknak köszönhatték. E gyilkosság roppant ingerültséget szült az európaiak között Jokohamában, és min-

denki fegyvert ragadott, megboszulandó az áldozatúl esett angolok halálát, de mire az eset színhelyére értek, a Daimió és hivei már távol voltak. Az angol követ követelte ugyan a tett elkövetőinek megbüntetését, de minden lépései eredménytelen maradtak, a Daimio megtagadván az elégtételt, kinek hatalma oly nagy volt, hogy a Tai-koun nem volt képes az angol kormány követelésének érvényt szerezni. Az áldozatúl esettekért követelt pénzüsszeg meg lőn fizetve; a Tai-koun valószínűleg sajátjából térítvén meg azt.

Ez eset óta az európaiak természetesen nagyon vigyáznak, és igyekeznek a Daimiokkal való találkozást kerülni, mit annál könnyebben megtehetnek, mivel európaiaknak tiltva lévén az ország belsejébe utazni, az ily találkozások csak a nagyobb városokban, Jeddoban, Osakában, fordulhatnak elő.

A Tai-koun palotájából az O s a k a templomba lovagoltunk, mely ide 6—7 angol mértföldre van. E távolság Jeddo átmérőjének felét teheti. -- A templom tisztán fából, s igen szépen van építve, de sem nagyszerűsége, sem ízlésre nem hasonlítható a Mikado templomához Osakában. Az Osaka templomban a nagy oltáron kívül, még több faragott isten is van, kikhez a hívek inádkozni jönnek, s helyesen-e vagy helytelenül, de nem biznak ez istenek érdek nélküli jószívűségében, és minden kérelmező előbb az isten előtt lévő perselybe egy darab pénzt tesz, és csak azután adja elő fohászait.

A templomhoz közel egy színház van; legalább nekünk mint olyat mutatták; de az egész színház csak abból áll, hogy telve van fából vagy viaszból meglehetősen sikerrel faragott, különféle helyzetben ülő vagy álló alakokkal, melyeknek történetét és viselt dolgait a mellettök levő örök nagy lelkiismeretességgel magyarázzák. Nem akarom kétségbe vonni, hogy e történetek igen érdekesek lehetnek, de én egy árva

szót sem értettem a magyarázatokból, miután azok japán nyelven adattak elő.

Az Osaka templomból haza lovagolva, az előttünk haladó Jakunin lova a sebes lovaglás közben megbotlott, s ló és lovas a földre bukott. A Jakuninnak semmi baja nem történt, és e részben szerencsét kívánhatott magának, mert ugyan csak nagyot esett, de a ló megsérült. A japáni lovas menthetlenül lebukik mindannyiszor, valahányszor lova megbotlik, mert nehéz nyergeikben egészen a ló elején ülnek, mintha oda volnának kötve, s miután egész teherrel egy helyre nebezednek, minden balance nélkül, a bukás elkerülhetlen. A szállodába visszatérve, Jakunin kísérőink, egy pohár bort örömmel elfogadtak, de pénzt nem lehetek nekik ajánlani; ez által sértve érezték volna magukat.

Néhány jatagánt és törököt szándékozáván venni, miután úgy hallottam, hogy a legjobb fegyverek Jeddoban vásárolhatók, a legelső kardműveshez izentem, hogy küldene kardokat és törököt a szállodába. A kereskedő el is jött, de azon hirrel, hogy a Jakuninok nem engedik meg neki, hogy a kardokat áthozza boltjából, ha azonban én elkisérem, az esetben nem lesz semmi akadály, mivel az európaiak akár-mennyi fegyvert vehetnek, míg ellenben Jeddoban a polgároknak a fegyverviselés tiltva van. Elkisérvén a kereskedőt, a Jakuninok megengedték neki, hogy a jatagánokat elhozza. Hogy mily nagy tekintélyök és hatalmok van itt a katonáknak, azt ez alkalommal is tapasztaltam. Az említett kereskedő, kinek Jeddoban több szép boltja van, és gazdag ember, egy közkatona előtt letérdelve, adta elő kérelmét, a kardok eladhatását illetőleg.

Még néhány lovaglást tettünk Jeddoban, többek közt, az európai követségekhez, melyek egymás mellett a Jokohamába vezető úthoz nem messze, egy emelkedett helyen vannak.

Visszatérvén Jokohamába, az úton négy Jakuninból álló kíséretünk volt. Jeddo külvárosában egy ittas coolie, (napszámos) a lovak elébe állott, hadonázott kezeivel, és nagy lármát csapott, de a Jakuninok ráíjesztvén, egy mellékházba beugrott. — Az út melletti theaházakból folytonos „ohaió“ kiáltások üdvözöltek bennünket.

Jokohamában való időzésem nagy részint vásárlásokkal és a ritkaságokkal telt boltok látogatásával telt el. — Igen szép holmikát látni itt lackfából, u. m. szekrényeket, tálat, szelenczéket stb., azonkívül bronzvázákat és különféle művészi tárgyakat, melyek nem csak elnevezésre, de valóban kivitelre nézve is azok, minők pl. az elefántesont faragványok, legyezők stb. A lackfából készült tárgyak ízlésre és munkára felülmulhatnak, hasonlólag, az elefántesontból készült munkák, és a bronzművek is, melyek mind szabad kézi készítmények, s a türelem, ügyesség és ízlés valódi példányai. A szebb tárgyak csak magas áráért szerezhetők meg, s a szép bronzállványokért, és aranynyal kirakott elefántesont szelenczékért ötszáz, ezer, sőt kétezer forintot is kérnek, de az árakból rendszeren egy negyedet leengednek, többet azonban csak nagyon kivételes esetekben.

Azon néhány nap alatt, melyet Jokohamában töltöttem, alkalmam lett volna halálra ítélték kivégezésének is tanuja lehetni, melyek Japánban is igen gyakoriak, ha nem is oly rettentő arányban mint Chinában. Japánban igen kemény büntetések szabják a tolvajokra; ki öt dollár értéket meghaladó tárgyat lop, annak büntetése halál. A bűnösöket az utcákon végig kísérik, s nyakaikba táblákat akasztanak, melyekre elkövetett bűneik és a büntetés van feljegyezve, hogy azt mindenki olvashassa. A nemeseknek, ha oly bűntényt követnek el, melyre halál van szabva, az alsóbb osztályoktól való megkülönböztetés kedvéért, japáni törvény sze-

rint „hara kiri“t kell véghez vinniök, azaz önmagukat ki- végezniök.

Nagy kellemetlenséggel van összekötve ily hosszas utazásban az útimálháknak a partról a hajóra, vagy egyik hajóról a másikra való hordatása, mely sok bajjal és vesződéssel járó ki- és berakodás, azon év folytán, melyben uton vagyok, a körülmények miatt számtalanszor előfordult. — Ez alkalommal is, nehogy utolsó órában hordassam a málhát a hajóra, az elindulást megelőző este tettem azt. — Tsin, egy chinai inas jött velem, hogy málhámra vigyázzon, de alig hogy a csolnakban a parttól eltávoztunk, az eső elkezdett esni, és oly sötét lett, hogy időközönként a hajókon kitett lámpákat is alig lehet látni. E csúf időben a japáni evezősök elvesztették az irányt, melyben az „Amerika“ gőzös horgonyzott, s a szakadó esőben, minden irány nélkül eveztek össze-vissza. Egyik evezős sem értett egy szót is angolul, merő lehetlenség volt tehát magamat velök megértetnem, miután csak utánam ismételték az általam kijuttatott szavakat, a nélkül, hogy csak legtávolabb fogalmuk is lett volna azok jelentéséről. Én a partra akartam eveztetni, látván, hogy a gőzöst meg nem találhatjuk, de ez is kivihetlen volt, részint azért, mert a hajósoknak nem tudtam értésökre adni, hogy a parthoz evezzenek, részint és főleg azért, mert az irányt a parthoz, az ömlő esőben, és az ide oda való evezés közben tökéletesen elvesztettem. — A chinai inas igen meg volt rémülve és elkezdett sirni, azt hívén, hogy soha sem jutunk többé partra, és félig kétségbeesésből, félig haragból, az angol és chinai nyelvet összezavarva kezdett az evezősökre kiabálni, természetesen minden képzelhető eredmény nélkül. Végre sikerült a chinait némileg megnyugtatom, azzal vigasztalván őt, hogy nem rossz társaságban jut a jobb világra. Nem tudom megértett-e, és hogy meg- egyeztek-e a jobb világról való fogalmaink, de emberem el-

csendesült és többé nem jajgatott. — Több mint két órai evezés után egyszerre több világot véltem észrevenni közel egymáshoz, s ez irányba tartottam, közel érve, nem volt többé kétség, hogy az „Amerika“ gőzös mellett vagyunk, melynek cabinjai mind meg voltak világítva. Mind én, mind a szegény chinai, igen örültünk, hogy szerencsésen célhoz értünk. A gőzös szeptemberhó utolsó napjaiban hagyta el Jokohamát. Az elinduláskor az expeditio azon tagjai, kik már Jokohamában voltak, s kikkel ismeretségben valék, a hajóra jöttek, hogy tőlem búcsút vegyenek, én levén az első, ki az expeditio tagjai közül visszatérendő volt Európába.

Az „Amerika“ gőzös, melyen Jokohamából San Franciscoig utaztam, a Pacific gőzhajó-társaság legújabb és legszebb hajója, és a legnagyobb postagőzös minden eddigiek közt, a „Great Eastern“t nem lehetvén ezek közé sorozni. Tekintve az utasok kényelmét, s az uralkodó tisztaságot, e hajó páratlan. — Az első osztályu salon fényüzéssel és ízletesen van kiállítva. Az első osztályu cabinek a salomból és a gőzöst körülövedző corridorból nyílnak, igen nagyok, kényelmesek és szellősek, s ellentétben a posta-hajókon levő rekesz alaku nyughelyekkel, itt széles, nagy ágyak vannak, eredetileg két utazónak szánva, de mivel még jelenleg az utasok száma nem nagy szokott lenni, egyeseknek is oda adják. A salon két oldalán harmincz kabin van. Igen kellemes helyiség a corridor is, melyre a cabinek ablakjai nyílnak, egy részt azért, mert ha csak igen nagy hullámok nincsenek, az ablakokat nyitva lehet tartani, a corridor deszkái felfogván a habokat, másrészt azért, mert igen kényelmes dolog, két bejárással birni a cajutehöz. A hajó salonja negyven lépés hosszú, a fedezet száznegyven. A fedezeten igen szép olvasó- és zeneterem van, továbbá fürdőszobák. A gőzgép szervezete és berendezése igen czélszerű; az egész gép, még a fűtőkemenczék is, jóval magasabban vannak a

víz színénél, s a gép minden részéhez igen kényelmesen oda lehet férni. A fűtők és gépészek a hőségtől semmit sem szenvednek, mivel a lég a sok ajtón és ablakokon szabadon járhat ki s be. A nagy konyhák, s a marhákkal, juhokkal stb. telt istállók biztosítják az utazót, hogy a friss hus nem fogy ki az utazás alatt.

A hajó roppant terjedelméről fogalmat adhat az is, hogy 700 chinai volt velünk a hajón, és közülök alig láttunk néha egyet-kettőt, csakis akkor, ha eshetőleg a fedezetre jöttek. De volt már eset, hogy ezerkétszáz, sőt ezernégy-száz chinai kivándorlót is vitt e hajó Kaliforniába, és ennyire van is hely a hajón, jóllehet, hogy a chinaiak kényelmesen lennének elhelyezve, azt nem lehet állítani. Az európaiak megbetegednének, és ki nem állanák nyolcz napig az ily utazást. Hat chinai van minden egyes cajuteben, két oldalról három-három fekszik egymás fölött, de csak épen annyi helyök van, hogy szűken bebújhatnak fekhelyeikre, ha azonban ott a legkisebb vigyázatlan mozdulatot teszik, úgy fejök a felső deszkával kellemetlen érintkezésbe jöhet. — A chinaiak azon tisztátlansága mellett, mely őket annyira jellemzi, elképzelhetni, hogy mily lég lehet e helyen, hol öt-hatszáz chinai van együtt. Én megvagyok győződve, hogy európai érzékekkel megáldott egyéneket ily légkör rövid időn a más világra küldene, míg ellenben a chinaiak a legjobban érzik benne magukat.

Néhány úr volt a hajón, kik Shanghaeból Japánig már utitársaim s egyuttal ismerőseim voltak. Mi nem csekély vigasztalás, ha az embernek legkevesebb három hétig tartó tengeri utra van kilátás. Jokohamában több amerikai utazó szállott be, és így harmincz egynehány első helyi utas volt; a helyben tehát nem szűkölködtünk.

Cajute-ömet rendbe hozva, egy nyári felöltömnek hiányát constatáltam, s azonnal a stewardhoz fordultam, igénybe

véve magas befolyását az esetre, ha netalán felöltöm véletlenül idegen cajutebe került volna. De neki nem feküdt anynyira szívéen a dolog, s miután e tekintetben semmit sem tett, nyári felöltöm nem is került meg. Én különben már csak azért is megnyugodtam a sors illetén akaratában, mert nem kétlem, hogy felöltöm azon emberbarátnak, kinek sikerült kezeit reá tennie, hasonló jó szolgálatokat fog tenni, mint nekem tett volna.

Sokkal inkább boszantott felöltöm elvesztésénél a modor, melyben az egyesült államok e szabad polgára, a hajósteward hozzá intézett kérésemet viszonzotta. Igen korán nyílt alkalmam tapasztalni az amerikai szolgák durva modorát, és amaz igen is érezhetően kifejezett sajtáságos praetensióikat: hogy ők mily nagy tisztességet tanusítanak az utas iránt az által, ha ezekhez leereszkednek valamely szolgálatot teljesíteni, minden körülmény közt nemcsak egész tartásukkal, hanem szavaikkal is kimutatván, hogy ők azért legalább is olyan urak, mint azok, kiket szolgálnak. Ilyetén tapasztalatokban amerikai utam reményemen felül gazdag lön, és úgy vélem, hogy az lesz mindenkié, ki e szabad államok területére teszi lábát. Uton, utfélen zsebre kell tenni mindenféle goromba választ nemcsak a szolgáktól és alsóbb hivatalnokoktól, de mondhatnám, nagy többségétől a megszólított egyéneknek. Ha az amerikai polgár észreveszi, hogy jobb cipóm van, mint neki, ez neki elég ok a legudvariatlanabb elutasításra, úgy vélekedvén, hogy az egyesült államok szabad köztársasági intézményei mellett, hogyan merészkedem én jobb cipőt hordani, mint ő? Hogy tehát megmutassa, miként nem áll hozzám alárendelt viszonyban, csak egyenlőségi jogérzete követelményeinek tesz eleget, ha velem durván bánik.

Az Amerikában uralkodó illetén sajtáságos szokásokról angol utitársaim előre értesítettek, így tehát azok

nem leptek meg; bár bekövetkezve kellemetlenül hatottak rám.

Alig hogy elhagyók Jokohamát, az eső kezdett esni és a hullámok magasan jártak, s ellenkező szél fújván, alig tettünk óránként hét-nyolcz tengeri mértföldet. Másnapra a szél folyton nőtt, és ez lévén a „typhoon“ok évszaka, igen leheté félni, hogy a szél azzá változik. Este felé a szél viharra fejlődött; éjjeli 11 órától éjjél utáni két óráig pedig erős typhoonban voltunk. Mindazon viharok, melyekben valamikor, akarva nem akarva, részem volt, ehhez hasonlítva, csak gyerekjátékok voltak. A typhoonra már nem lehet azt a kifejezést sem használni, hogy nagyszerű, mert lehetlen időt találni a szemlélgetésre, és mi több, ily alkalommal alig lehet néhány lépésre is látni. A typhoonra csak egy kifejezés illik, mely tökéletesen jellemzi, s ez: „irtóztató.“ Az idő, ha ez a rém nappal jön, egészen elsötétül; sűrű eső kezd esni, a rendkívüli erejű forgó szél a habokat egymáshoz csapkodja, az esőt össze-vissza zavarja, s a habok öszszecsapásából és az omló esőből oly köd támad, hogy a láthatárt tökéletesen elborítja. Az elemek és a lég úgy össze zavarodnak, hogy a hőmérők nem mutatnak, s lehetlen meghatározni a pontot, melyen a hajó halad; egyedül az iránytű mutat. Erős gépezettel bíró gőzösöknél ez teszi lehetőségessé a megmentést. Miután csak ugyanazon irányt megtartva, sikerülhet a typhoon centrumát elkerülni, és köréből kijutni. Vitorlás hajók a legtöbb esetben egyedül szerencse csillagukban bizhatnak; a vitorlákat beszedik, az árboczfákat levagdadják — és a hajónak minden nyílását lehető erősen bezárják. — Tökéletesen a vihar hatalmába adván magukat, mi egyedül lehet csak mentségük. — Ha a szél őket a typhoon központja felé hajtja, akkor menthetlenül veszve vannak, de ha a kormány által sikerült a felvett irányt tarthatni, úgy megszabadulhatnak. Megszámlálhatlan hajó és junke esik

évenként eme viharoknak áldozatul, azonfelül temérdek emberélet, milliók és milliókat érő árúk. A hajók és árúk biztosítása a thyphoon-évszakokban, márczius és aprilis hóban, őszszel szeptember és október hónapokban, Chinából és Japánból Európába öt-hat százalék, míg az év többi hónapjaiban egy vagy egy és fél százalék.

Gőzösünk, mely most tette próbautját, meglehetősen jól küzdött; néha oly erős lökéseket kapot, hogy azt hittem, rögtön darabokra törik. Alvásról ez éjjel szó sem volt. — Tizenegy óra tájban, nagy fáradság után, sikerült ruháimat ledobálnom, mely alkalommal egyik pillanatban az ablak fáiba kapaszkodtam, ha a hajó épen ezen oldalra vetődött, s már a másik pillanatban, gyorsabban, mint szándékom lett volna, az ágyra estem, de itt sem volt sok maradásom, mert újból az ablakhoz dobattam, és így tovább. — Végre, minden testgyakorlati műtétek igénybe vétele után, sikerült ágyamba bemászni. — Itt erősen megkapaszkodva kezeimmel és lábaimmal az ágyfákba, nagynehezen sikerült az elfoglalt posztit megtartanom. De a roppant hőség, mely, miután ablak, ajtó be volt téve, kajute-ömben uralkodott, a bennmaradást lehetetlenné tevék. Elkezdém tehát újra ruháimat magamra szedni. A szél oly erővel fúj, hogy cabinem ajtaját a legnagyobb erőfeszítéssel sikerült csak kinyitnom, bár ide csak az ablakredőnyökön át hatolhatott a szél, a corridorra vivő ajtó be levén zárva. — A szél behatolását meggátolandó, egyik utazó-bőröndömmel bedugtam kajutöm ablakát. Épen midőn ezzel foglalatoskodom, egy hatalmas lökést kapunk, utána még egyet, s ez utóbbiban egy erős hullám a kajutömből a corridorra vezető ajtó újni vastag üvegjét darabokra törte, úgy hogy egy pillanat alatt térdig vízben álltam, s a folyton berohanó habok között útat törve, kénytelen voltam a salonba menekülni. Itt még veszélyesb volt a maradás, a padlózat néhány újni magasra vízzel volt bo-

rítva, és a szó szoros értelmében, üveg darabok ezrével behintve. — Az üvegekorsókat és poharakat, melyek más viharokban mindig épen maradnak az e célra készített mozgó állványokon, a typhoon roppant ereje által okozott lökések kiszórták helyükből, s minden pillanatban attól lehetett tartani, hogy egy-egy üvegekorsó, egyik-másik jelenlevő fejére esik, mint ennek egy ízben magam is tanuja voltam, mely esetben azután, bármily komoly legyen is a helyzet, a nevetési hajlam még is túlnyomó. Én részemről az egész utazás alatt, Japánból Amerikába, nem nevettem annyit, mint ezen az éjjelen. — Volt a hajón egy kövér, testes úr, az egyesült államok ügynöke, egyik chinai kikötőben. Ez az úr már az előbbi napokban magára vonta volt az általános figyelmet, azon bőséges evacuatiók következtében, melyet a dohány-csomagok szájába tevése után véghez vitt. Ez az egyén még kapaszkodva és tartózkodva sem birt egy helyen maradni, és minden nagyobb lökésnél, melyet a hajó szenvedett, az előcsarnok ellenkező oldalához szaladt és csúszott akaratlanul, s ott, a falat keresztül nem törhetvén, megállott, de a következő pillanatban, egy még erősebb lökés újra visszataszította előbbeni helyére. Így tartott ez az egész idő alatt, néha változatosság kedvéért a falak helyett a padlózatot tapintván meg. A costum is, melyben ezen evolutiókat általános nevetés közt tartotta, a maga nemében rendkívüli volt, és úgy az egyéniséghez, mint a helyzethez nagyon illett. Egy a mellen nyitva levő flanel-ing, egy nem a legjobb rendben tartott nadrág, és egy pár elszakadt papucs képezte egész öltözetét.

Mig mi ez úrnak, saját akarata ellen producált testgyakorlati műtételein mulattunk, a vihar erősebben tombolt, mint valaha. A „Lady-s salon“ból a fedezetre vivő ajtót egy embernek képtelenség volt kinyitni, s kettőnek, háromnak kelle neki támaszkodnia, hogy ez sikerüljön. A kapi-

tány, a hajó tisztjei és hivatalnokai fegyveresen tették őr járataikat, elővigyázatból a chinai utasok ellen, kik viharok alkalmával már több ízben a mentő csónakoknak rohantak, azokat levagdalták, és ezeken akarták életüket megmenteni. Most a chinaiak lakosztályába vivő ajtókat fegyveres emberek őrizték, kik a legkisebb merényletre tüzet adtak volna. Felettből komoly veszélylyel járnak a chinaiak menekvés kísérletei akkor, mikor már Amerikából Chinába visszautaznak, mert ekkor már mind revolverekkel s nagy késekkel vannak fegyverezve, miután az egyesült államokban az az elv uralkodik, hogy kiki maga védje saját életét. — És bár a chinaiak a fegyverhordozás iránt semmi előszeretettel sem viseltetnek, a folytonos bántalmak, melyeknek Kaliforniában minden alkalommal ki vannak téve, kényszerítik őket, hogy védelmükről gondoskodjanak.

Ez alkalommal csak kevesen birván közülök fegyverrel, ez oldalról nem igen volt ok aggódni. Mindenütt sürgés-forgás volt a hajón; a szolgál-személyzet folytonos „rond”-ot járt a hajó körül; a salonban az üveg darabokat söpörték össze, s a felfordult székeket és asztalokat tették vissza helyükre. Egész éjen át nem lehetett egyebet hallani, mint az ajtók ki- s becsapását, melyeket a szél roppant erővel vágott hol jobbra, hol balra, úgy hogy még a kulccsal való bezárás sem használt. A fedezeti salon ablakjait a szél addig tánczoltatta, míg azok az utolsóig mind összetörték. Az ebédlő-teremben az üveg-palaczkok és poharak földre esése, és ennek következtében összetörése, úgyszintén a székeknek, asztaloknak és minden mozogható tárgynak a terem egyik végéről a másikra szakadatlanul való ide-oda dobása a járást lehetlenné, az ülést pedig veszélyessé tették az ebédlőben.

A „Donau” fregatte talán erősebb lökésekkel és hánytásokat állott ki viharok alkalmával, de a „Donau” csak ezernyolczsáz, az „Amerika” gőzös pedig 5400 tonna tar-

talommal bir, és gépje is igen erős lévén, gyakran meggátolta az erős rázásokat és lökéseket; de azért időnként a habok oly erősen ütődtek a gőzöshöz, hogy mindnyájunkat a rögtöni elsülyedés veszélyének érzése fogott el. Három óraker éjjel után a vihar némileg csendesülvén, a salonban egy szalmaszékre dültem, hol az asztal közelsége megvédett a földre eséstől, míg a másik oldalon a fal biztosított a lebukás ellen. Ily eltorlaszolt helyzetben maradtam reggelig, és a kiállott események után igen jól aludtam. A szél reggelre erejéből újból engedett, és ámbár az idő még elég viharos volt, de az éjjeli szélvészhez nem is leheté hasonlítani.

Október 10-én.

Még 2300 tengeri mértföldre vagyunk San Franciscótól. — Tegnap előtt voltunk a keleti hosszúság 180 fokánál. Ez péntekre, október 8-kára esett, s ezuttal azon, az életben ritka eset történt velünk, hogy két nap egymás után október 8-kát irtunk, és két egymás után következő napon péntekünk volt. Eddigelé zsebóráinkat minden nap fél órával siettetni kellett, átlépve a 180 fokot, épen ellenkezőleg naponként fél órával kellett hátratulni a mutatót. Déli egy óra tájban minden nap ki van írva, hogy hány mértföldet haladtunk 24 óra alatt, és a hajón levő órák naponként pontosan igazíttatnak a körülményekhez képest.

Az idő folytonosan szeles. Tegnap és tegnap előtt a tenger igen zajos volt, és ennek következtében egész éjjel egy pillanatig sem aludtam. Valóságos ironia, a csendes tenger elnevezés, ezen oceánra. Japán elhagyása óta folyvást viharos időjárásunk van. — És ez az egész esztendőn át így van. — A spanyolok, kik Fernand Cortez alatt Mexicoban először érték el a csendes tenger partjait, a tengernek e

szélességi fokok alatti, rendkívül nyugodt kinézésétől meglepetve, azt ily elnevezéssel tisztelték meg. Ez igen helyes is a mexicói öbölt illetőleg; de ha e spanyol vitézek egy kis kirándulást tettek volna Japán felé, aligha más nevet nem adnak vala e tengernek.

Az idő a hajón nem túlságos lassúsággal foly. Whist, sakk, és egyéb társasjátékok, némi szórakozást nyújtanak. Az étkezés elég jó, s tekintetbe véve azt, hogy a gőzösnek három hétre kell élelmi szereket beszednie, a zöldség kivételével minden friss. Hosszas tengeri utakon az étkezés az egészség tekintetéből is egyike a legfontosabb dolgoknak, és biztosíthatók bárkit is, hogy a hadihajókon tett tapasztalatok után, eléggé tudom méltányolni a postahajók ezen előnyös oldalát. — Talán azon megjegyzést lehet tenni, hogy igen gyakran vannak az étkezési órák. — Vis-à-visjaim az asztalnál nem épen a válogatott társasághoz tartoznak, s angol hajókon bajosan foglalhatnának helyet az utasok asztalánál. De ezt is túlszigornak tartom. A leghelyesebb eljárás szerintem az volna, hogy ha szépek a caméliás hölgyek, bocsáttassanak az asztalhoz, már csak a szépség előjogánál fogva is. De az említett vis-à-vis-ek teljességgel nem tartoztak a szépek közé, sőt a legnagyobb elnézés mellett is csak az ellenkező osztályba lettek volna sorozhatók. Az egyesült államok e női polgárainak egyikét, mellettem ülő utitársam femme a barbenak nevezte el és e név igen találó volt.

Igen rossz szokás uralkodik e gőzhajókon, a mennyiben a steward alias: főpinczér jelöli ki az utasok helyét az asztalnál, a nélkül, hogy az illetőt megkérdezné: hol kíván helyet foglalni. Ekként ismeretlen egyének jutnak egymás mellé, az ösmerősöket pedig elválasztják. Átalában oly nagy úr gőzösökön a fő steward, hogy ennek határozata ellen nincs föllebbezés, és meg kell benne nyugodni. Mind a chinai, mind

az amerikai szolgák a hajón hallatlan indolensek; úgy járnak a salonokon végig, mintha született princek volnának, soha az útból ki nem térnek, és ha valamire felkéretnek, úgy a szemtelen feleletek és megjegyzések superlativusát kapja az ember válaszul. A számtalan eset közül megemlíttem a következőt. Szomszédomnak, a hajó mozgása közben egy üveg vörösbor folyt asztal-kendőjére és az abroszra. Erre a sewardot hívatta és tiszta kendőt kért; de ez azt válaszolta, hogy: „az úr saját bora ömlött az asztalra, és így várjon holnapig, midőn mindenki friss kendőt kap.“ A mult napokban egy chinai szolga két kézre került egy utazóval, melyben a chinai húzta a rövidebbet. De a chinai szolga kihívó magaviselete idézvén elő a bajt, az illető utas ez iránt panaszt tett a hajó kapitányánál. Semmi elégtételt nem kapott, s a chinai szolga még kényesebben járt a salonban, mint ezelőtt. Mindenki nyelvéen ez a mondat van: „ha már itt így vagyunk, miként leszünk majd Amerikában?!“ A társaság a chinai kivándorlók susceptibilitását kellő mértékben figyelemben tartva, s ezektől húzván a legtöbb hasznot, újabb időben megtiltotta az első osztályu utasoknak, hogy a chinaiak lakosztályait megtekintsék, a miért néhány chinai panaszt tett, hogy az európaiak őket kinevetik és kicsúfolják. Ez intézkedésnek van helyes, de van hátrányos oldala is; néhány nap előtt egy igen érdekes ve-rekedésnek voltunk tanui a fedezeten. A chinai birodalom különböző részéből vannak kivándorló chinaiak a hajón, kik egymás iránt nagy gyűlöletet és megvetést táplálnak, és ez több ízben nem csupán szóváltásban, hanem tettelegességekben is nyilvánul. Ez alkalommal is néhányan a koczkajáték felett czivódni és egymást ütlegelni kezdették; egy pillanat alatt a harc általános lett; a hány chinai csak a hajón volt, mind a fedezetre rohant, és egyik vagy másik párthoz szegődött. Mintegy tíz-húszan komolyan vették a dolgot, és ezek

keményen küzdöttek, egymás czopfjait kölcsönös és legkevésbé sem gyöngéd czirógatásoknak téve ki. Nagy része azonban csak irtóztató lármát ütött. Ha egy kis ideig még nem érkeznek a hajó hivatalnokai és szolgálói, úgy a verekedés igen komolylyá nőtte volna ki magát. Nehányan az ütlegelt chinaiak közül késeket és revolvereket húztak elő. A hivatalnokok és matrózok látván, hogy a dolog komoly kezd lenni, közbe léptek, és egy pillanat alatt széthányták a küzdőket; a tüzesebbeket felkapták mint a labdákat, s a hajó alsóbb részére, a hűvösre tették, hogy vérük kissé lehüljön. Többen a combatansok közül meglehetősen szomorú kinézéssel hagyták el a csatatért. Különösen azok voltak ilyenek, kiknek czopfjaik le voltak eresztve, mert ezeket hátulról szokták megfogni, s kezeikre csavarni, miáltal az illető szerencsétlen egyéniség át van adva megtámadójának, a nélkül, hogy képes lenne magát védeni.

Az amerikai utasok igen sajnálták, hogy e harcok nem ismétlődtek, mert szerintök érdekes látványoktól lettek ez által megfosztva. Már az első küzdelem alkalmával fogadtak egyik vagy másik párt győzelmére, de a matrózok közbe lépven, a fogadások érvényteleneknek nyilvánítottak.

1869 őszén.

Daczára, hogy a „Donau“ hadi fregatton való huzamos időzésem alatt megszoktam a hosszas tengeri utazást, mégis fölötte jól éreztem magam, midőn most a „Pácific“ gőzhajó-társaság „Amerika“ nevű hajóján Japánból érkezve, 21 napig tartó tengeri utazás után az amerikai partokhoz közeledtem. Már több nappal előre kiszámítottam azt az időpontot, melyben a kikötőbe fogunk érkezni. Az utasok közt, amerikai szokás szerint, számos fogadás történt még arra

nézve is, hogy a nap melyik órájában jutunk rendeltetésünk helyére.

Hogy a megérkezés percze kettős érdekléssel bírjon, a hajón sorsjátékot rendeztek, oly módon, hogy azon óranegyed, melyben a hajó érkezését jelentő ágyúlövés történik, legyen a nyertes szám. A hány számot tett valaki, annyi óranegyedet kapott. Az egyes számok ára oly magas volt, hogy a szerencsés nyerő a tett számok árából uti költségeinek nagy részét (Japántól San Franciscoig) kifizethette volna.

Californiának partjai természeti szépség tekintetében semmi különös érdekléssel nem bírnak. Kopár, vöröses színű alacsony hegyekből áll legnagyobb részt, de annál érdekesebb a kikötő, melyhez alig lehetne hasonlót találni. Én legalább ki sokat utaztam, sem biztonságra, sem nagyságra nézve nem láttam hozzá hasonlót. Több ezer hajó fér el benne kényelmesen, s — véleményem szerint — csak egy hátránya van, t. i., hogy bejárata keskeny és ennek következtében vitorlás hajók éjjel, vagy ködös időben nem mehetnek be. Ha pedig a kapitány nagyon is bízék ügyességében s tájékozottságában, akkor úgy járhat, mint az a két angol kereskedő hajó, melyek megérkezésünk előtti nap a parton fennakadtak, s a vést jelző zászlóik kitűzése daczára sem mehetett a nagy ködben segítségükre senki.

San Francisco kikötője hadi tekintetben is figyelmet érdemel. Igen szilárdan épült, s az öböl bejáratát parti erődök védik; a bejáraton belől egy kis szigeten egy, szintén erős alapon nyugvó várac fekszik, mely az egész öblön uralodik, s melyből a legnagyobb kényelemmel össze lehet lödözni minden hajót, mely — előleges figyelmeztetés ellenére — a kikötőbe jutást forcirozni akarja.

Az amerikaiak nagyon büszkék kikötőjükre, és dicsekedve mutogatták nekünk, (főleg angol utitársainknak) annak

előnyeit, néhány rossz élezczel kísérve nagyszáju magyarázataikat.

A gőzös $\frac{1}{4}$ 10-re kötött ki, s míg a hajó személyzete a kikötés bajaival vesződött, addig elég időm volt San Francisco fekvését megtekinteni. A mindig nagyobbodó város már most is meglehetősen kiterjedéssel bír, s a kikötőből nézve gyönyörű látványt nyújt, két hegyet, s az ezek közt elterülő tágas völgyet foglalva el. A kikötőben roppant élénkség uralkodik; egyik gőzös a másikat éri, ezek építési módja, gépeiknek szerkezete és sajátságos formáik által lepik meg az embert. A hány ily gőzös van, mondhatnám, mindegyik más formán van építve, s már ez is az amerikaiak nagy vállalkozási szelleme mellett bizonyít; hogy t. i. minden új találmányt, legyen az jó vagy rossz, megkísértenek. Ennek következménye az, hogy száz meg száz különféle hajót lehet látni; egyiknek hátul van a kereke, a másiknak semmi kereke sincs; némelyek egész négyzetet képeznek: szélességük s hosszuk egyforma. Nem lehet tagadni, hogy e gőzösök nagy része igen czélszerűen van építve s ez gyakran már első látásra is szemünkbe ötlük, de vannak köztök, még pedig elég számosan, extravagáns külsejű, szerencsétlen példányok is, melyeknek építésére nézve nem lehet más magyarázatot nyerni, mint azt, hogy a találékony építő minden áron valami újat s a többi vízi járműtől eltérőt akart létrehozni.

Az utasok podgyásza vizsgálására egy biztos volt a rakparton kiküldve; e halandó helyzetét épen nem lehetett irigylendőnek mondani, a hány utas volt, az mind annyi felé húzta s ránczigálta, hogy előbb az ő podgyását vizsgálja meg, mert most mindenki lázas sietségben volt minél hamarébb a városba jutni. Én e manoeuvre-en könnyen átesem, mert mint követségi futár utazván, podgyászatot nem nyitották fel; de azért időre nézve nem nyertem vele semmit,

bérkocsikról, vagy podgyászfordóról szó sem lévén, csak két szállodai omnibusz volt a rakparton, s miután ezek belsejében még podgyászunk számára is kellett helyet csinálni, a városba való kocsizásunk sok bajjal s kényelmetlenséggel volt egybekötve.

Nem lesz érdektelen a chinai utazók podgyászáának vizsgálati módját megemlíteni. A mennyei birodalom lakóiból tudniillik mintegy hétszázan voltak a hajón; ezek közül 300 férfi és 400 nő. A chinai férfi kivándorlók itt mint munkások keresik kenyerüket, és ha már bizonyos vagyont szereztek magoknak, visszatérnek Chinába. A chinai leányok ellenben más czélokra hozatnak ide, s itt csak azon szerencsétlen lények számát nevelik, kik (az öt világrész minden városát ide értve) San Franciscoban legszámosabban vannak képviselve. Ezen chinai utasok, mind a nők, mind a férfiak, csoportokban hajtatnak a rakpart egyes nagy kamráiba, és ott mind személyük, mind podgyászuk a legszorosabb vizsgálat alá vétetik. Az amerikai vámhivatal e czélra chinai férfiakat és nőket alkalmaz. A chinaiak természettől igen hajlandók lévén a csempészetszerű lukratív foglalatosságokra, ellenökben igen szoros rendszabályokat alkalmaznak.

Kiérve a kirakodó rakhelyből és az azt környező piszkos és rendetlen utcákból, a város utczáinak rendessége és egyenessége által úgy, mint szép modorban épült házaival kellemesen lepi meg az utazót, és nem is képzelné senki, hogy a csendes-tenger partján 20 év alatt ily város épülhetett; egyes utczái: a Montgomery Street és Washington Street Páris bármely utczájával mérkőzhetnek, mind a kirakatok szépsége és gazdagsága, mind a házak nagysága, mind az utcák élénksége által. A szállodák, eltekintve a bérszolgák insultáló modorát, mely a velök érintkezést igen kellemetlenné teszi, sokkal czélszerűebben és szebben vannak építve s berendezve, mint bárhol Európában. San Francisco-

nak két roppant szállodája van: az „Oriental“ és a „Cosmopolitan“; ezek mindenike több millióba került, s a kezelési költségek naponként 1000 dollárra rugnak. A szálloda földszinti részét olvasó és billiard termék, beretváló termék, fürdő szobák stb., az első emelet nagy részét elfogadó és éttermek foglalják el. Az amerikai szállodákban szokásos a board and lodging, (azaz: szabott ár lakásra s étkezésre) személyenként San Franciscoban 3 dollár, mi tekintve az itteni drágaságot és árakat, fölötté olcsó. Kérdezősködésekre, hogy mit keres egy napszamos San Franciscoban, azon választ nyertem, hogy európai napszamos naponként 3—5 dollárt (6—10 forintot), chinai pedig 1½—3 dollárt kap. A szállodákat kivéve, mindenért mesés árakat kell fizetni; így pl. a bérkocsi egy menetre 3 dollár, ruha és egyáltalán minden műczikk szintén ily árakon adatik el. Kaliforniában jelenleg az aranybányák művelése és az ezekben való dolgozás, korántsem oly nyereséges üzlet, mint volt még egy néhány év előtt. Most azokat chinai napszamosokkal munkáltatják, mit bizonyára nem tennének, ha újabb aranyerek felfedezése várható lenne, vagy ha a régiiek még bőven adnák az aranyat. Aki csak teheti, vagy boltot nyit San Franciscoban, telket vesz és házat épít, vagy a mi mindezeknél nyereségesebb: pénzváltó lesz, és papirossal üzérkedik.

Ami a középületeket illeti, van San Franciscoban egy igen gazdagon felszerelt és igen kényelmesen butorozott közkönyvtár, mely főleg a nők által látogattatik; van továbbá két színház, de ezek, mint az amerikai színházak egyáltalában, közepszerűsége alul állanak.

Ami kellemesen lepi meg, főleg a Chinából és Japánból utazót, az a san franciscoi nőknek feltűnő szépsége; nem tudom a nagy ellentét teszi-e, mely a chinai nők csúfsága és az amerikai nők szépsége közt létezik: de mind magam,

mind mások véleménye szerint is a californiai nők a legszebbek közé tartoznak Amerikában, és így aligha nem ők nyernék el az arany almát az angol szépségek elől is.

A „Yo-semite völgyet, melyet az amerikaiak a föld legszebb tájának mondanak, az esős évszak beállta miatt nem tekinthettem meg, miután ez 10 – 14 napot vesz igénybe, és így öt napi időzés után San Franciscoban, New-Yorkba vettem utamat.

A vasuti-jegy New-Yorkig 112 dollár aranyban, mi a nagy távolságot tekintve, megegyez a mi vasuti árainkkal, a távolság t. i. San Franciscótól New-Yorkig 3300 angol mértföld. Az ugynevezett Pacific vasut San Franciscótól Omaháig a missouri partjain megy, és 1800 angol mértföld hosszúságu. Omahától több irányban lehet elérni az atlanti Oczeánt St. Luis és Chicago felé. A Pacific vasutat 3 társaság építette; San Franciscótól San Sacramentoig mintegy 130 angol mértföld vonal a Western Pacific nevet viseli, San Sacramentotól Promontory-ig a vonal a Central-Pacific társaság birtokában van, és 870 angol mértföld hosszú. Promontorytól Omaháig a vonal az Union-Pacific társulat birtokában van. San Franciscoban figyelmeztettek, hogy adjam fel podgyászomat egyenest New-Yorkba, és azt hiszem, sok kellemtelenséget kerültem el az által, hogy e tanácsot megfogadtam, mert a vasuti indóházaknál és gőzhajóknál hordárokról szó sincs, és a kinek inasa nincs, kénytelen maga hordani málháját. San Franciscótól az utasokat gőzhajón szállítják Oaklandba, mely San Franciscoval szemközt fekszik, és itt ülnek fel a vonatra, délután 1 óra tájban érkeznek Sacramentoba. A vasut igen termékeny és jól művelt földeken visz keresztül; én szerencsétlenségemre, az utolsó waggonba jutottam, mely hatalmasan rázott és lökdösött. Az egyik kereke t. i. meg volt repedve s ezt csak Sacramentoban vették észre, hol azután más waggonba ültettek. Szerencsétlenségek,

kisebb és nagyobb balesetek ezen a pályán a napi események közé tartoznak. Most is egy ujság és gyümölcs áruló fiu, kik itt minden trainnel utaznak nehányan, a vonat legsebe-
sebb menése közben, egyik waggonból a másikba akarván lépni, leesett, egyik utas, ki a gyerek esését látta, meghúzta a waggonban alkalmazott lármacsengenetyüt, melynek következtében a vonat megállt s a vonatvezető megtudván a baj okát, egy mértföldnyire visszamentünk a gyerek keresésére, ezen emberies eljárás engem felette meglepett, mert azt mindazok után, a miket az amerikai vasutakról e tekintetben hallottam, nem vártam volna. Különben ezen expeditio korántsem volt veszély nélkül mi reánk utasokra nézve is, az eshetőségek közé tartozván, hogy vagy szemközt vagy hátulról egy vonat belénk hajt. Őrházaknak itt persze hirök sincs, s nem csak ezen a vonalon, sőt ezt egyáltalán szükségtelen luxusnak tartják a vasuti vonaloknál Amerikában, és ennek folytán mellőzik is. Ezen őrházak hiányában sem táviratozni, sem a lehetőleg utánunk jövő trainnek signalokat adni nem lehetvén, mi „auf gut Glück“ tettük ezen utazást, a gyereket meg is találtuk. Szegény egy köves és sziklás helyen esvén le, igen megütötte magát, feje vérzett, de a vonat közeledtének hallatára minden erejét összeszedte, felszállt, s miután a vonat megállt, betettük egy waggonba és vittük a legközelebbi állomásig magunkkal.

A vonat a délutáni órákban érkezett San-Sacramentoba. E helység inkább nagy falunak, mint városnak mondható; széles rendes utcákkal, leginkább fából épült házakkal. Az arany bánya kerületek központja, és fővárosa Californiának. Innét Omahaig a Missouri partjaig mintegy 400 földrajzi mértföldre többé sem város sem falu nincs, sőt kőházat vagy rendesen épült faházat sem látni. Vannak ugyan 40 50 földrajzi mértföldnyi távolságra egyes telepek; de ezek csak fabódékból állanak, és a vasut elkészülte óta rakattak itt le.

Míg a vonat Californiában megy, addig csak lehet a vidéken gyönyörködni, Sacramentot elhagyva, igen szép termékeny síkságon megy a vonat keresztül. Egyáltalán egész California, a föld termékenységét illetőleg, a természettől a lehető legkedvezőbben van megáldva, de ha eléri a vonat a Sierra Nevadát, elmegy a kedve az utasnak a természet szépségein gyönyörködni, és saját becses életének biztossága felett kezd alapos aggodalmakat érezni. Néha oly fahidakon és faáthidalásokon megy a vonat keresztül, hogy hálát adtam a mindenhatónak, valahányszor ily veszedelmes átjáraton szerencsésen átértünk. A vasuti töltéseket és hegybevágásokat mindenütt kerülik. 4—500 öl széles völgyeken faáthidalások vezetnek keresztül, és ezeket oly magasra építik, hogy a hegyeken semmi, vagy igen kevés bevágásokat legyenek kénytelenek csinálni. Ily áthidalások gyakran 25—30 ölnyi magasságban vezetnek a völgyeken keresztül, és nagy részt ezek segítségével vitték fel a vonatot a Nevadára. Ezen fahidak szerkezete felette egyszerű. Két szál gerenda van a földbe verve; öt-hat ölnyi távolságban egymástól a faoszlopok léczekkel vannak egymáshoz erősítve, de oldalt minden erősítés hiányzik. Ez építési mód, nem tagadhatni, hogy fölötte olcsó, de ép oly veszélyes is, és bár a vonat ily helyeken igen lassan megy, ez mégis a gerendák folytonos ropogása és ingása közt történik. Nem tudom e két dolog közül melyik hat kellemetlenebbül az utas idegeire; azt hiszem nehéz lenne a kettő közt a választás. Meg vagyok győződve, hogy az esőzési évszak beálltával számos szerencsétlenség, fog itt történni, és a közlekedés igen gyakran akadályozva lesz, vagy egészen meg is szűnik; mert nem képzelhető, hogy ily minden erősítés nélkül a földbe vert gerendák erős vízrohamok által helyökből ki ne mozdíttassanak, a történő szerencsétlenségeket majd agyon hallgatják, mint azt jelenleg is teszik. De a mily keveset adnak a vasutak építésének biztosságára,

annál több figyelmet fordítanak a waggonok kiállítására. Az utasok kényelmére Európában nem ismert luxussal és kényelemmel vannak ezek berendezve, különösen a „sleeping car“-ok (alvó-kocsik,) melyekben étkezni és aludni is lehet, és pedig mindkettő igen jól és kényelmesen. A vasuti jegy mellé az utas a „sleeping car“-ba is vesz magának jegyet, mely jegy folytán ezen kocsikban két számozott helyre tartathat igényt. Egy napra rendszerint 3 dollár a sleeping carban a jegy. Ezen kocsik két végén a bejáratnál vannak a mosdó szobák. A régiek kályhák, az újabbak csövek által fűtetnek. Különösen szépek az ugynevezett „Pullman Salon Cars“, melyekben elzárt „compartiment“-ok vannak, családok, vagy oly utasok részére, kik a többiekkel nem akarnak érintkezni. Ezen berendezésnek főleg Amerikában, hol a vasutaknál csak egy osztály van, igen sok az előnye. Ezen kocsik egyik bejáratánál van a konyha, hol néger szakácsok működnek, az ételek szervirozása igen izletesen történik, minden utasnak külön.

Elhagyva Californiát és Sierra Nevadát, a vonat Nevada Territory-ra ért. Ez fölötte vad és pusztaság, hol semmi sem nő. Nehány évvel ezelőtt e tartományban még egy lélek sem lakott, most a vasuti közlekedés következtében néhány telep keletkezett, de ezek még fölötte gyér számmal vannak; bár a washingtoni kormány minden lehető kedvezményt ad a telepeseeknek. Bárki több száz holdnyi területet kaphat, csupán azon kikötéssel, hogy 5 év után egy oly lakhelyet építsen oda, mely legalább ötven dollárt ér meg. És ily összeget Amerikában a leghitványabb fabódéért is megadnak. Ha lehetséges, ezen vidéknél valami szomorúbbat s lehangolóbbat képzelni: azt bizonyára az itt található vasuti étcsarnokok képezik. A Pullman-carok ezen a vonalon hetenként csak egyszer járván, az ugynevezett direct-trainekkel San Franciscótól New-Yorkig, melyek ezen

utat öt nap és 9 óra alatt teszik meg, a többi vonatokon menő utasok ezen restaurációkra szorítvák, hacsak mint ezt az előre látóbbak teszik, mindenféle ételmi szereket nem hoznak magokkal. Egy néger pl., ki mellettem ült, az ételmi-szeres kosarak közül alig látszott ki. Ezen vasuti restaurációk, ugymint a telepések házai és a vasuti indóházak, nem egyebek fabódéknál, melyekben főleg a kora reggeli órákban meglehetősen friss lég van még nyáron is, mert ezen széles fensík legalacsonyabb része 4000 láb magasra van a tenger szine felett. A vasuti állomások igen gyérek lévén, ehhez hasonló arányban a restaurációkban egyik nap reggeli öt órakor, másnap pedig délutáni 1 órakor van a reggeli. És azon időig lehetetlen csak egy harapást is kapni. Az állomások egymástól való távolsága 20—30 földrajzi mértföld; vannak ugyan közben is feljegyzett és megnevezett állomások, de itt a világon egyéb nincs, mint egy kút, hol vizet vesz fel a gép. Két nap és két éj után elhagytam a vasutat Uintahban, innét járnak a gyorskocsik a mintegy 35 angol mértföldnyire fekvő Salt-Lake Citybe, a mormonok Mekkájába. Ezen Uintah kizáró lakosságát a mormonok képezik, kik itt mintegy 150 ezeren laknak. Great Salt Lake City (Nagy Sós-tó város,) lakosságát 20,000-re teszik; ezen kívül több városuk van: mint Utah, Uintah stb. A gyorskocsin a kocsis mellett nem jutván hely, bent kellett helyet foglalnom. Nyolczan voltunk a kocsiban; utitársaim közt két oly pizkos és csunya gyerek, kikhez hasonlókat nem emlékezem, hogy életemben láttam volna; pedig Chinában e részben elég alkalmam akadt. Az Uintahból Salt-Lake-Citybe vezető út igen köves és rázó. A kocsi teteje és a szerencsétlen utas feje folytonos carambolnak vannak kitéve.

A velem szemközt ülő két gyerek minden erősebb zökkenésnél rám esett, s úgy kellett őket helyökre vissza helyeznem; mert a hely szűk lévén, mind a kettő a lábamon

taposott. Ily érdekes és kellemes uti kalandoknak mindenki ki van téve, kit a kíváncsiság a mormonok fővárosába visz; mert ide még most más loco-mobilon eljutni nem lehet. A vasutat ugyan már építik; de ha ez kész lesz, egy pár év múlva elkészülése után aligha lesz mormon; vagy pedig, ha megmaradnak, társadalmuknak gyökeres változáson kell keresztül menni. Egy héttel Salt Lake-Citybe érkezésem előtt az egyesült államok alelnöke volt nálom, ki egy nyilvánosan tartott beszédében a kormánynak irányokban való szándékát igen érthetőleg hangsúlyozta, hogy t. i. társadalmi szervezeteket a kormány többé nem tűrheti, eddig tűrte mint kísérletet főleg azért, mert a civilizált államoktól roppant térségek által voltak elválasztva; elve volt az egyesült államok kormányának, az egyéni szabadságnak és meggyőződésnek mentül kevesebb gátot vetni, még ha annak káros következményeiről, mint a jelen esetben, meg is van győződve. Az alelnök ezen beszéde igen megijesztette a mormonokat, és egész Amerikában nagy feltűnést okozott. Általánossá vált azon nézet, hogy a mormonok, mint compact elem, az egyesült államok területén soká nem állhatnak fenn. Hogy mily megvetéssel és gyűlölettel vannak az amerikai polgárok a mormonok irányában, erre a következő eset szolgálhat illusztrációul. Salt-Lake-Cityből visszatérve, Uintahban kérdezősködtem az előtte való nap ezen állomáshoz közel történt vasuti szerencsétlenség iránt; és a vasuti szolgálta, kit ez iránt megszólítottam, nekem szóról szóra a következő feleletet adta: Nem nagy baj történt. Egy utas halt meg, s ezenkívül még — négy mormon. A mormonokat alig tekintik embereknek; ezek viszont a gentileok iránt (e névvel nevezik azokat, kik nem mormonok) hasonló gyűlölettel és megvetéssel vannak. Az újabb időkben az idegenek iránt felette gyanakvók. Egy angol utazó beszélt nekem, hogy egy heti időzése után Salt-Lake-Cityben, a vendéglős felszólította, hogy mondja

meg, mi dolga van itt; mert nem képzelheti, hogy valaki mulatság kedvéért egy hetet tölt itt. Igen gyakran meg-
esik az is, hogy a vendéglős kiutasítja a vendéget; egy-
általán az idegennek minden szavára és tettére legnagyobb
mértékben vigyáznak s jaj annak, ki az ő szokásaik elle-
nére tesz, vagy valami cselekedete által vallásos fanatizmusu-
kat megsérti.

Great Salt-Lake-City széles, egyenes utcákkal bir. A
házak távol egymástól építve, rendszeren bekerített tágas ud-
vartól és kerttől vannak körülvéve, s egész külseje mond-
hatni kellemes benyomást tesz az utazóra. A város magas,
kopár sziklák aljában fekszik, és csak egy oldalról van nyit-
va, honnét a sóstóra, és az azt övedző hegyekre szép ki-
látás nyílik.

A gyorskocsi a Townshend Househoz vitt. Ez egy csi-
nos és tiszta szálloda a város egyik főutcáján, a Westend-
Streeten alig egy pár száz lépésre az ujonnan épült nagy
Tabernacletól. (Mormon templom.)

A Tabernacle nagy, izléstelen, kerek épület, sokkal
inkább hasonlít lovardához, mint templomhoz. Sem kívül-
ről, se belülről nincs rajta diszítés. Fehérre van meszelve
s roppant magas fazsindelylyel fedett teteje nincs arányban
a fal alacsonyágával. Az épületen körül egy oszlopos corri-
dore van. Erről nyílnak a bemeneti ajtók, melyek száma,
ha jól emlékezem, a húszat meghaladja. Végig hallgattam
e Tabernacleban egy mormon egyházi szertartást.

Egy úr a szószékről tartott beszédet, de biz az mind
az előadást, mind a beszéd tartalmát illetőleg, felette gyön-
ge volt.

Brigham Younghoz, a mormonok főpapjához, San Fran-
ciscoból történt gyors elutazásom miatt nem szerezhettem
ajánló levelet, és így meg kelle elégednem lakásának meg-
nézésével. Brigham Young 67 esztendő és 60 neje van;

de ezek közül csak 18 lakik vele, a többiekkel nagy részt spiritualis összeköttetésben van. Ő a leggazdagabb ember a mormonok közt. Salt-Lake-City tizedrésze az övé; vagyonát több millióra becsülik, de ez sem lehet felette sok 18 felesége eltartására. Házát és kertjét körüljárva, nejei közül láttam többeket, kik közt egynehány igen csinosat, egyáltalán határozottan ellent mondok azon több helyen olvasható állításnak, hogy a mormon nők kevés kivétellel nem a szép, hanem a csunya-nemhez tartoznak. Mert mind az utcán, mind a színházban látni sok csinos nőt. A színház egyszerű, izléses épület. Sokkal jobb előadásokat láttam itt, mint a san franciscói színházakban. Ugy látszik, nagyon kedvelik Amerikában az ir melodramákat. Itt is, San Franciscóban is mindennap irlandi darabokat hoztak színre, melyek erős kifejezésekkel telvék az angol zsarnokság ellen. Az ily helyek aztán roppant tapssal és tetszéssel fogadtatnak, nemcsak a számos irlandi által, de a yankeek által is, kiknek szintén kedvük telik benne, ha Anglia iránti ellenséges érzületeknek nyilvános helyeken kifejezést adhatnak.

A mormonok, hogy magukat az Amerikában nagy mértékben uralkodó kereskedési szédelgés ellen biztosítsák, a „Zion mercantile association“-t alakították, és minden igaz hitűnek kemény büntetés alatt meg van tiltva, szükségleteit más gyárosoktól venni. De a társulat monopoliumával nem él vissza, készleteik jók és illendő áron is adják. A nyerészkedési vágy, úgy hiszem, nem tulajdonsága a mormonoknak; legalább én rövid ideig tartott köztük időzésem alatt ennek semmi jelét sem tapasztaltam. Ők inkább földmivelő nép, és e tekintetben bámulatos szorgalmat fejtenek ki. A legvadabb és természetlenebb helyen, a hol csak a legcsekélyebb remény lehetett, hogy a föld a reá fordított munkát és fáradságot visszaadja, egyiket sem kimélték. Az út mellett Uintahtól Salt-Lake-Cityig jobbról-

balról szép gyümölcsös kertek, szántóföldek stb. terülnek el; ez utóbbiak kisebb mennyiségben, mert erre ezen kietlen sziklák épen nem alkalmasak. A mint ideutazásom nem volt ment kisebb uti kellemetlenségektől, kísérték azok elutazásomban is. A gyorskocsi reggel fél 4-kor indul innét Uintahba. A kocsi belsejében szűken 9 személyre van hely. Mi is kilenczen voltunk; utitársaim közt voltak mormonok és gentile-ok is, kik egymásnak gyengéit az egész út folytán erős és éles kritika alá vonták. Tekintve az utak rosz karban létét, elég sebesen mentünk, de a szegény utas, ki egynehány órát utazik ezen kocsikban, visszaemlékezik arra egész életében. Uintahtól kelet felé a tájék ép oly pusztaság és kietlen, mint San Franciscotól a mormonok területéig. A vasut szünet nélkül emelkedik. T. i. két nap és két éjjel át 6--8000 láb magas fensikon Sherman állomásnál éri el a legmagasabb pontot. A Rocky mountainen át (ez 8400 lábra fekszik a tenger színe felett) Schermann felé a vidék nem oly pusztaság egyformaság. Itt látni néhol fákat, zöld füvet, sőt még a sziklák formázata is nyújt változatosságot.

A vasuti állomásoknál indiánokat látni. Ezek egy része mint szolgáló van alkalmazva, de a túlnyomó rész koldulni jön oda, s mindannyian európai szabású ruhákat viselnek. Primitív nemzeti öltözetükben nem látni őket a vasut körül, ezt úgy látszik igen örömet felcserélik a fehérek által nekik ajándékozott ruhadarabokkal. A férfiak közt látni izmos, erős alakokat, de a nők a lehető legszomorúbb képét adják azon szegénységnek és elhagyatottságnak, melyben e népfaj él. Egyetlen foglalkozásuk a koldulás, rongyokba burkolt gyermeikkel hátukon. — Arczbőrük veres, de e mellett még rendszeren cinóberrel is festik be képöket lángvörösre. Hajzatuk igen erős és sűrű, de legkisebb gondot sem fordítanak rá. Rablási hajlamaik daczára eddig még kimélték a vonatokat megtámadásaiktól; pedig ezt a legnagyobb ké-

nyelemmel tehetnék az utasok hajbőrének nagy veszedelmére, mert a vonatokkal nem megy katonaság, és ezen több száz mértföldnyi hosszú területen csak 2 erőd van, alig néhány száz ember őrséggel.

Oly gyorsan építették e vasutat, miszerint még időt sem nyertek arra, hogy a munkások részére leölt marhák csontvázait a vasut közeléből elhordják. Ezrenként hevernek ezek közvetlen a vasuti sinek mellett. Eleinte azt hittem, bölények (buffalo) csontvázai, de később oly számos vázat, és ezeket annyira közel láttam a pályához, hogy csalódáson könnyen felismertem. Látni néha a vonattól kisebb csapatokban futni gazellákat és (prairie) mezei kutyákat; ezen két faj a vadnak a prairieken leggyakoribb, továbbá még a buffalo is. De ez utóbbiak mind inkább kisebb térre szorulnak a folytonos üldözés elől, s most már csak Kansasban, Colloradoban és a Missouri melletti néhány stateban vadászhatók. Szárnyas állatot nem láttam egyetlen egyet sem, még varju sem mutatta magát. De vízi vad nagy mennyiségben van a Sóstó melletti utakban.

Elhagyva Schermant, a vonat folytonosan lefelé tart, míg Omahánál a Missourihoz ér. Itt még eddig nem sikerült vasuti hidat verni, több ölnyi mélységben nem találunk kemény földréteget, hova az oszlopokat beverhetnék, minden kísérletek meghiúsultak e nem gyanított akadályon.

A közlekedés a Missourin gőzhajók által történik. Ezek felette célszerűleg vannak építve, négylovas omnibuszok behajtatnak a gőzöstre, ott megfordulhatnak, és a folyó túlsó partjára érve kihajtanak. Ez igen meggyorsítja az utasok szállítását, és megkönnyíti a málha-szállítást; mert a legnagyobb teherhordó kocsikból sem fognak ki.

Omaha az utóbbi néhány év alatt óriásilag emelkedett. Egy kis telepből 15,000 lakóval bíró város lett. Ezen emelkedést csupán szerencsés fekvésének köszöni; innét kezdőd-

vén meg a Pacific vasut építése. Átmenve a Missouriin, több irányban vezet vasut; kettő parallel megy Chicagoig, egy pedig a Missouri partján St. Louisba. Én Chicagonak mentem, részint azért is, mert már maga a város is jobban érdekelt, másrészt pedig Chicagóból New-Yorkba menve, a Niagarát érinthettem utamban. Azon a helyen, hol most Chicago fekszik, húsz évvel ezelőtt egy ház sem volt, jelenleg 300,000 lakossal bír, és így népeességre New-York, Philadelphia és New-Orleans után következik; ezen rendkívül gyors és páratlan emelkedését főleg a Michigan tavon való kereskedésének köszöni.

A Missouri és a Mississippifolyók közti síkságon, szépen művelt földek és igen csinos helységeken megy a vasut keresztül, a Mississippin Cliftonnál igen szép vashidon megy át. Nagy különbség van a Missouri és a Mississippipartjai közt. Mig a Missouri partja több mértföldnyi szélességben terméketlen, kopár homok, a Mississippitermékeny földek, rétek és erdők közt foly, és különösen Cliftonnál vidéke rendkívül szép.

Chicagóból, Canada déli részén át, 20 óra alatt a Niagara zuhataghoz érkeztem, a Michigan-Central railroad-on ezen Canadának igen szép erdős részén visz keresztül, de az utóbbi években az erdőkben nagyon pusztítottak, főleg a vasuthoz közel leginkább szántóföldekké alakítván azokat. A vonat egy óra hosszát az Ontario tó mellett megy. Az utnak ezen része kiváló szép, a növényzet ép oly élénk színű, mint Angliában, erdővel benőtt dombok és völgyek váltják fel egymást. A Niagarán lánchidon (suspension-bridge) megy át a vonat, a zuhataghoz egy pár ezer lépésre. A hid igen szép mű, a kilátás innét a Niagara esésre meglepő szép.

A vasuti hidon kívül még két hid van a Niagarán építve, kocsik és a gyalog járók számára. Az idény végével,

nov. 1-én, a nagyobb szállodákat mind bezárják, egynek kivételével, mely a téli évszakra marad nyitva, az elkésett utazók számára. Megérkezésem után először a canadai oldalra mentem át, a Niagara főbb eséséhez, az ugynevezett „Table-rock“ közelében. Viaszos vászonba öltöttem; lehet azonban vezető segítségével az esés közvetlen közelébe is menni; midőn az ember feje fölött zuhog el a roppant víztömeg. Gyönyörű látvány ez, hanem azért a szem akaratlanul is fölfelé tekint; mert azt várja minden perczen, hogy a szikla leszakad az erős nyomás alatt. Ez egy kissé elvonja a figyelmet a gyönyörű látványtól. A zuhatag környékén a legkisebb szél mellett valóságos eső esik: és ilyenkor a közel fekvő házak folytonosan vízben vannak. Nagy és erős rohammal esvén a víz, a sziklákra magasra felzuhog, a szél felkapja a habokat és az egész környéket ködbe burkolja. Másnap reggel az amerikai oldalon lévő eséshez mentem. A látvány innét is rendkívül nagyszerű, és igazán nem tudom meghatározni, mely oldalról szebb. Közvetlen az esések mellett, mintegy közjük szúrva, áll a kőtorony, melynek tetejéből van, azt hiszem, a legszebb kilátás; mert innét mind a két esést látni egész terjedelmében. Tovább mint két óráig néztem innét az esést, de minél tovább néztem, annál nagyobb szerűnek találtam, és azt hiszem, úgy van vele mindenki. Első látásra nem lehet ezen rendkívüli szép természeti tüneményt egész nagyszerűségében felfogni. A canadai és az amerikai oldalon mértfőldekre szép sétányok vannak, egyáltalán a zuhatag tájéka oly festői szép, hogy igen nehéz egyhamar nézésétől megválni.

A Niagarát elhagyva, 18 óra alatt New-Yorkba értem a vonattal; több óráig a Hudson folyam mellett utaztunk. E folyam partjai igen szépek, érdekes azon számos gőzhajót látni, melyek fel és lejárnak a folyamon, kivéve a Themset Londonnál, nincs más folyó, melyen annyi és oly nagy

gőzösök járnának, mint a Hudsonon. New-Yorkba érve, szokva lévén az európai palotaszerű indóházakhoz, igen különösnek tetszett nekem, hogy itt nemcsak palotaszerű indóház, de egyáltalán semmiféle indóház nincs, és a vonat úgy szólván az utcán áll meg.

New-Yorkban voltam, átutazva oly vidékeken, melyek képe bizonyára eltörülhetlen lesz emlékezetemben.

London, február 17. 1872.

Az egyesült államokban töltött időzésem rövid volt arra, hogy igényt tarthassak, a szokások és lakosságról alapos ítéletet hozni. Csak néhány szóval akarom azon kellemtelen benyomásokat megemlíteni, melyeket az egyesült államokban való időzésem alatt tapasztaltam.

Általánosan elterjedt szokás az amerikai egyesült államokat, mint az egyéni szabadság ígéretföldét emlegetni, és e tekintetben a többi államoknak példányképpül állítani; — szabad legyen nekem ez iránt, a helyben tett tapasztalatok után, eltérő véleménynyel lenni. Állithatom azt, hogy tökéletesen elfogulatlan kedélyvel kötöttem ki az amerikai partokon, és mondhatnám, hogy inkább előszeretettel, mint ellenszenvet éreztem az amerikaiak iránt, nem ismervén még őket.

Az egyesült államokban tett utazásom meggyőzött arról, hogy nincsen sehhol a művelt világon, az egyéni szabadság oly bosszantó korlátoknak kitéve, mint épen az ennek példányképpül emlegetett egyesült államokban. Ha ez nem épen azon alakban nyilvánul is, mint Miklós orosz czár alatt, ki rendeletileg megszabta a lengyel zsidóknak, hogy hajukat mily rövidre kell vala nyíratni, és togájukat mily

alakban és milyen hosszan hordani. De míg Oroszországban csak egy ember adott ki önkényileg ily rendeleteket, az egyesült államokban, minden szállodatulajdonos, gőzhajó-, vasuttársaság, kénye-kedve szerint adja ki és lépteti életbe, kivétel nélkül bosszantó, és gyakran a közönségre nézve kimondhatlan káros szabályait. És a szabadság ezen ígéretföldén nem létezik segítség a kárvalottra nézve, ezen társaságok ellenében, hogy legalább a törvény útján kereshesse azt, miként a szabadsággal kevésbé megáldott európai államokban; mert Amerikában a bíróságok előtt csak az nyer igazságot, a ki jobban fizet; már pedig a gazdag és befolyásos társaságok ezt jobban tehetik, mint az egyesek, és előfordulandó alkalmaknál, nem is mulasztják el ezen körülményt felhasználni. Főleg ezen utólagos büntetlenségük tudata nagy részben oka a minden fogalmat felülhaladó önkényes eljárásuknak. Egyes vasutaknál a vétkes hanyagság okozta szerencsétlenségek oly gyakoriak, hogy még a felette elterjedt ujság-irodalom sem tartja már azokat megemléítésre méltóknak. Hasonlólag napi események közé tartozik, hogy egyes hajóvezetők (kapitányok) százaknak életét áldozák fel pillanatnyi szeszélyeiknek, vagy nyerendő nagy összegek reménye fejében.

Az egyes gazdag társaságok ezen korlátlan önkénye, mint fentebb említettem, nagy részben azon biztosságból keletkezik, melyet büntetlenségük érzete szül. A képviselőtestület és a senatus tagjai rendesen számos részvényekkel bírnak, vagy pedig a társaságok alapító tagjai, s így ezen testületek előtt a társaságok élénk védelemre számíthatnak. A rendes törvényszékek és bíróságok nem is jönnek kérdés alá, mert ezeknél a vesztegetés mindenható. Az egyesült államokban uralkodó rendszer következtében, az állam és közhivatalnokok, nehogy tekintélyre és ezáltal befolyásra és hatalomra vergődjenek, az állam által igen csekély fizetés-

ben részesülnek. Kényszerítve vannak tehát, igaztalan úton nyerni el azt, és sokkal többet, mint a mennyit joggal várhatnának az államtól. Ennek az a következménye, hogy lelkiismeretes, becsületes egyének nem igen fogadnak el államhivatalokat, és egyáltalán nem foglalkoznak a közügyekkel; így ezek kezelése, leginkább lelkiismeretlen, nyerészkedő, és mindenre kész egyének kezeibe kerül, minek folytán a hivatalok nem hogy egy bizonyos bizalmat, de megvetést és lenézést nyernek osztályrészül.

Bizonyára meg vannak a hivatal és rang részére nagy előnyöket nyújtó kormányrendszernek is hátrányai, de e tekintetben legvégső túlságig vitt rendszer sem lehet oly hátrányos, szellemileg és anyagilag a lakosságra, mint az, mely jelenleg az egyesült államokban uralkodik.

Midőn egy államban becsület, igazság, szóval minden ezen egy szóban: pénz, öszpontosul; és midőn ezen államban a polgárok közti minden egyéb megkülönböztetés törvényileg ki van zárva, igen természetes, hogy mindenki összes törekvése oda irányul: bármily uton minél hamarabb és minél többet szerezni ezen varázs hatalomból, mely becsületet, tekintélyt, kényelmet, egyszóval mindent ad. Nem csuda tehát, hogy egy ily, a világ minden részéből összefutott lakosságban, számtalanon vannak, kiknek minden eszköz jó, ha célhoz, pénzszerzéshez vezet. A közvélemény annyira romlott, hogy oly egyéneket, kiktől nyilvánosan tudva van, miként mások rászedésével és csalással szereztek vagyonukat: ezen melléknévvel „smart“ (ügyes) nevezik meg. Továbbá általánosan elfogadott elv: hogy a ki kétszer vagy háromszor bukást mondott, annak igen gazdag embernek kell lennie, és ezen módja a vagyon szerzésnek fellelte gyakori. Természetesen túlság lenne állítani, hogy minden amerikai ezen eszméknek hódol; az egyesült államok-

ban, úgy mint más államokban, vannak becsületes, hitelt érdemlő egyének, csakhogy sokkal kevesebb számmal, mint más országokban, és ezek kivétel nélkül visszavonulva élnek, minden nyilvános és közügyektől távol tartják magukat. Az egyesült államokban divatozó kormány-rendszer folytán minden elnök választáskor, mely negyedik évenként történik, nemcsak a főbb hivatalnokok, de minden hivatalnok, még az utolsó irnok is változik, az új elnök az üres helyeket azokkal tölti be, kik megválasztását elősegítették. Hogy alkalmasak-e ezek a hivatalokra, az tekintetbe sem jön, miután négy év lefolyta után az új elnök kétségtelenül megfosztja őket hivataluktól. Hogy a közügyek ily rendszer mellett mily állapotban lehetnek, azt mindenki könnyen átláthatja. Ily kormányrendszer tarthatlan lenne bármely európai államban hat hónapig, és az amerikai egyesült államok lakossága is csak azért tűrhet meg ily romlott közigazgatást, mert az egyéni tevékenységnek Amerikában oly tág tér áll nyitva, hogy ezáltal figyelme és érdeke a polgároknak a közügyektől elvonatik: és magán ügyeikben összpontosul.

Felette sajtáságos az amerikai közéletben azon a szolgaságig vitt udvariasság is, melylyel a férfiak a nők iránt viseltetnek, és melynek folytán a szépnem a férfiakat tekintetbe sem veszi, sőt mondhatni, megveti. A mi társadalmi műveltségét illeti, az egyesült államok férfi lakosságának (kevés kivétellel) nagy mértékben megérdemlik a nők, úgy mondhatnám megvetését. A férfiak nevetlensége és goromba modora a közéletben, fogalmat felül haladó pontot ért el. Tíz közül kilencz esetben biztos lehet bárki, hogy ártatlan kérdésére oly nevetlen modorban és hangon nyer választ, mely Európában szerencsére egészen ösmeretlen, mely alól csak azon esetben van kivétel, ha a válasz netalán anyagi előnnyel jár. A felelet goromba modora fokozódik, ha az illető észre veszi, hogy a kérdést intéző, jobb cipőt, ka-

lapot, stb. hord; mert ez által az egyesült államok polgára egyenlőségi érzete sértve van, és igyekezik ezen sérelmet a hatalmában lévő eszközzel, nevetlenséggel viszonzni. Ezen állításom távol sincsen túlozva, személyesen voltam többször azon helyzetben, hogy a válasz modorának okát igen tisztán kivehettem. Különbén az amerikai nem is akarja ezt eltitkolni. Ezen kicsinyes irigység, azon, a túlságig vitt egyenlőségi érzetben fekszik, mely abban áll: én épen oly úr és szabad ember vagyok mint te; miként merészelsz jobb kálapot hordani mint én? Ugyanezen érzetből indul ki mindazon egyének modora, kik pénz hiánya folytán, alább rendelt állást foglalnak el annyiban, hogy életök fenntartására szolgálatok tételére kényszerítvék. Azon meggyőződés jellemzi minden tetteiket, hogy belőlük ép úgy lehet köztársaság elnöke, mint azokból, kikhez pillanatnyira leereszkednek, jó fizetésért, szolgálatot tenni.

Dehogy visszatérjek azon szolgálissággal határos előzenkységre, melylyel az egyesült államokban a férfinem a nők iránt viseltetik, e részbeni tapasztalataimat. miután társas életben igen kevés részt vettem, uton létem alatt és a szállodákban szereztem; de úgy hiszem, hogy az utazás folyamában leginkább észrevehetőek a jellemző szokások, miután mindenki szeret saját kényelméről gondoskodni. A szállodákban a legszebb és legkényelmesb szobák mindég a nő vendégek számára tartatnak fenn, és ezek férfiakra ki sem nyitvatnak. Ebben nem lehet megrovandót vagy helytelen eljárást találni, de az, hogy a nyilvános éttermekben az asztalok legnagyobb része a nők részére van fenntartva, és a férfiakra azoknál helyet foglalni nyiltan tiltva van; továbbá, hogy a legszebb társalgó termek kizárólag a női vendégek használatára, természetesen folytonosan üresen állanak: ez túlzott és helytelen szokás. A vasutakon kényelmes utazást csak nők társaságában lehet elérni, ez esetben biztosítva

lehet az ember, hogy mindenütt a legjobb helyet, legjobb szolgálatot, az éttermekben a legjobb ételeket kapja, ez ellen nem lehet ellenvetése annak, ki oly szerencsés, egy nő ismerőssel utazni; de aligha ellenkező véleményben nincs azon utazó — értem az európai, — ki nem részesül ezen előnyös helyzetben. E tekintetben az amerikai szokások tökéletes ellentétben vannak az európai szokásokkal, mert míg Európában egy magányosan utazó nő, a legtöbb esetben a férfiak pártfogását és udvariasságát veszi igénybe, az egyesült államokban azon férfi szerencsés, ki egy nő pártfogó szárnyai alatt utazhat. Hogy egy nőnek a legkisebb kellemtelensége lehetne, férfiak tolakodása által, ez hallatlan dolog lenne az egyesült államokban, és magányosan utazó nők a legnagyobb kényelemmel, bizalommal és biztossággal utaznak New-Yorkból New-Orleansba, vagy San-Franciscoba, mely utak öt-hat napi időt igényelnek. Igen sajtáságos a vasuti háló-kocsik berendezése, mely Európában nehezen lehetne keresztül vihető. Ezen hálókocsikban az ágyak az éjjeli utazásra azon módon rendeztetnek el, mint a gőzhajókon, t. i. a waggon oldalain két ágy egymás felett függ, s az alsó és a felső ágyat ugyanazon függöny fedi el, és számtalan esetben egy tökéletesen idegen nő és férfi hálnak így egy függöny alatt, a nő foglalván el természetesen az alsó ágyat. Egészen bevett szokás továbbá, hogy fiatal leányok, fiatal férfi ismerőseikkel mennek egyedül a színházba; a nélkül, hogy ez a leányok hírnevének legkevésbé is ártana. Ezen az európai fogalmaktól eltérő szokást, ott mindenki egészen természetesnek találja. Nem tudom, hogy a házasság iránt a nők teszik-e az első lépést, tudatván az illetővel, hogy derék ifjú nekem megtetszettél, végy feleségül. De ha ez még eddig nincsen is így, lehet reményleni, hogy a nők még ezt is elérik Amerikában. Ezen, a nők által elfoglalt önálló állásnak lehetnek, sőt vannak is némi előnyei, de

tagadhatlanul megfosztja a nőt egyik legszebb tulajdonuktól, a gyöngédségtől.

Fentebb említettem, miként inkább csak szállodákban volt alkalmam az amerikai társaséletet illető észrevételeimet tennem, de meg kell jegyeznem, hogy az egyesült államokban a társas élet nagy része a szállodákban foly le. Az amerikai családok tetemes része nomád életet él, egy bizonyos ideig, néha éveken át is egy városban tartózkodván a nélkül, hogy e célból háztartást rendeznének be. Ennek azon jó oldala van, hogy a tovább utazás és lakváltoztatás, a szálloda számla kifizetése után, minden akadály nélkül megtörténhetik. A mi a kényelmet, otthont, vagy háziasságot illeti, hogy e tekintetben mennyi előnyt nyújt a szállodákban való lakás, ez megint más kérdés; ezen dolgokat az amerikaiak nem is ismerik.

Annyi bizonyos, hogy az amerikaiak szállodáikra büszkébbek mint a florenczi vagy római, remek képtáraikra és szobraikra. Egy amerikainak a New-Yorki Tifth-Avenue Hotel, vagy a Sherman House Chicagóban sokkal nagyobb nemzeti büszkesége, mint a francziáknak a Louvre, vagy az angoloknak a kristály-palota. Egy tagadhatlan nagy tulajdonuk van az amerikaiaknak, és ez a kereskedelmi szellem és tettvágy egyáltalán. Azon élnétség és rohamos sietség, melylyel minden új dolgot felkarolnak, tanúsítja, hogy sok tetterő és tenni-vágy lakik a nemzetben.

Érdekes egyszer végig szaladni a „Broad Wayt“ New-Yorkban, mondom végig szaladni; mert menni, mint az utcán nálunk Európában szokás, itt lehetlen, a rohanó tömeg által az illető az első, másod perczben elgázoltatnék. Igen találó egy angol író azon megjegyzése, hogy „úgy tetszik, mintha minden amerikai egy negyed órával későn jött volna a világra, és ezt akarja kipótolni egész életén át.“

November hó közepén a Cunarel gőzhajó-társaság „Cuba“ nevű hajóján vettem meg utijegyemet Liverpoolba, de a legcsekélyebb sajnálatot nem éreztem, hogy odahagyom Amerikát, és ha lehet, még kevésbé vágyom azt viszont látni.

Nyomatott Kossuthmémorandum, Szilágyi Károly fiánál 1873.

Lelt.

8604-1982